ମାଟିର ମହାକବି ସାରଳା ଦାଶ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମାଟିର ମହାକବି ଶାରଳା ଦାସ

ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ପ୍ରକାଶକ

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର

ବ୍ରହ୍ମପୁର : କଟକ : ସମ୍ବଲପୁର

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ
୧୯୫୮

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଟଙ୍କା ୨୫ ନୂ: ପ:

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଭୂମିକା

ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ବର୍ଷ ପୂର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ, ଲେଖକ ନିକଟରେ ଏକ ଅପଠିତ ଓ ଅପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଥିଲା ।

ପ୍ରତିବର୍ଷ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ଆମ ଘରେ ମାସବ୍ୟାପି ପୁରାଣ ପାଠ ହୁଏ । ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଏକ ଏକ ନୂଆ ପୁରାଣ ଧରା ହୁଏ । ସମଗ୍ର ଗାଁ ଟି ଆମ ପିଣ୍ଡା ଓ ବୁନ୍ଧମାରେ ଜମା ହୋଇ ଶୁଣୁଥିଲେ । ଏଇପରି ଭାବରେ ଥରେ ପିଲାଦିନେ ସ୍କୁଲରୁ ଛୁଟିରେ ଆସିଥିଲା ସମୟରେ ପ୍ରଥମକରି ଶାରଳା ମହାଭାରତ ଶୁଣିଥିଲି, ଗ୍ରାମ-ପୁରୋହିତ ସ୍ୱର୍ଗତ ରାମ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସୁଲଳିତ ପଠନ-କଳା ନେଇ ।

ତା ପରେ ବାଣପୁରରେ ମାଇନର୍ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ, ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ହାଇସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ, ପୁଣି କଟକରେ କଲେଜରେ ପଢ଼ିଲା ବେଳେ, ଶାରଳା ମହାଭାରତକୁ ଆମୂଳଶେଷ ଥରେ ଭଲ ଭାବରେ ପଢ଼ିବାର ଚେଷ୍ଟା ଲେଖକ କରିଛି, କିନ୍ତୁ ପାରିନି । ଦାସ କବିଙ୍କ ଉତ୍କଟ କଳ୍ପନାର ନାନା ଗୁଳ୍ମ-କଣ୍ଟକ-ବନସ୍ତୃତମୟ ଜଙ୍ଗଲରେ ପଶି, ପଳେଇ ଆସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ସିନା, ସେ ଭିତରକୁ ଯାଇ ପଥ ହରେଇବାର ଦୁଃସାହସିକତାକୁ ସେ ବରଣ କରି ପାରିନି, ଯେପରି ସେ କରିଛି ଏକାଧିକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କି ଜାଣିବା ପାଇଁ ।

ଅବଶ୍ୟ ସେହି ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କ 'ଶାରଳାଚରିତ' କେବଳ ଜୀବନୀ ଭାବରେ ଲେଖକ ପଢ଼ିନେଇଥିଲା ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଶାରଳା ମହାଭାରତର ସମାଲୋଚନା ଲେଖକ କେବଳ ସାମାନ୍ୟ ଭାବରେ ପଢ଼ିଥିଲା ପ୍ରାଚୀନ 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ର କ୍ରମପ୍ରକାଶିତ ପୃଷ୍ଠାମାନଙ୍କରେ ।

ପ୍ରାୟ ତିନିବର୍ଷ ତଳେ ଭାରତର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଲେଖକ ଉପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଲେଖିବାର ଭାର ଦେଲେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ, ଯେତେ ହିସାବ ଥାଉ ପଛେ, କୌଣସି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କି ଭଲଭାବରେ ଜାଣିବାର ଚେଷ୍ଟା ନକରି ବାଟ କାହିଁ ? ଲେଖକ ତେଣୁ ଶାରଳା ମହାଭାରତକୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚହ୍ଲିବାର ଚେଷ୍ଟା କଲା, ବାଧ୍ୟ ହୋଇ । ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ଭାବରେ ସେ ପ୍ରଥମ ଥର କରି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଶାରଳା ମହାଭାରତ ଉପରେ ଲେଖା 'ଭାରତଦର୍ପଣ' ବହିଟି ଏମୁଣ୍ଡ ସେମୁଣ୍ଡ ଯାଏ ପଢ଼ିଲା ଏବଂ ସେଇ ଅନୁଯାୟୀ ଶାରଳାଙ୍କ ଅପରିଚିତ ମହାଦେଶର ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଚଳନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ନେଇ ବେଶ୍ ଉତ୍ସାହ ଓ ଉତ୍ତେଜନା ଦେଖାଯାଉଛି । ତାଙ୍କର କଳ୍ପିତ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କନକପୁର ଗ୍ରାମରେ କବି ଯାହାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରାଯାଉଛି—ସେହି ଶାରଳା ଦେବୀ ମନ୍ଦିର ଆଗରେ ଖୁବ୍ ଜାକ୍‌ଜମକରେ କବିଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ମୃତି-ସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । କବିଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଝଙ୍କଡ଼ ଗ୍ରାମ, ସେଠାରୁ ଦୁଇ ମାଇଲ୍ ଦୂରରେ ଓ କବିଙ୍କ ସମୟର ଶାରଳା-ମନ୍ଦିର ଏକ ମାଇଲ ପଛକୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ କେତେଖଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତରାବଶେଷ । ତେଣେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି କବିଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଓ ଜନ୍ମକାଳ ନେଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ପୂର୍ବ ଧାରଣା ଉପରେ କୁଠାର ଚଳେଇବାର ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ଡ଼କ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ କହନ୍ତି, ଶାରଳା-

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମହାଭାରତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ-ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଇତିହାସର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଅବସ୍ଥାନ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରି ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ରଚନାକୁ ଏକ ଅକଳ୍ପନୀୟ ଭୂମିକାରେ ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି ।

ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଉପରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଯାହା କିଛି ଲେଖା ହୋଇଛି, ଲେଖକ ତାହା ପଢ଼ିଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ଦେଖିଲି ଯେ ନାନା ଆଲୋଚନାର ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଭିତରେ ବିଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟିକ ଶାରଳାଦାସ ଏକାବେଳକେ ବିସ୍ମୃତ । ଏ ଦିଗରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ସାମାନ୍ୟ ସୂଚନା ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ଭାବରେ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ଆମେ କି ଭାବରେ ଦେଖିବା, ତାର ଆଲୋଚନାର ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆ-ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ, ଲେଖକ ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖିବାକୁ ଯାଉଛି, ଅନ୍ୟଭାଷୀ ଲୋକେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ, ସେଥିରେ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ବା ଜନ୍ମକାଳର ଯୁକ୍ତିତର୍କ ନେଇ ଆଲୋଚନାର ବିଶେଷ ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ସେଠି କେବଳ ବିଚାର ହେବ, ମହାକାବ୍ୟର ଲେଖକ ଭାବରେ ଏହି କବିଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କଣ ।

ଏଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ଲେଖକ ଶାରଳା ମହାଭାରତକୁ ଗତ ଦୁଇବର୍ଷ ଧରି ଆଲୋଚନା କରି ଆସିଛି । ଏବଂ ତାହାର ଯାହା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସେ ତାହା ସନ୍ନିବେଶିତ କରିଛି ତାର ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ । ଏଇ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ପୁସ୍ତକ, ଏ କେବଳ ସେଇ ଇଂରାଜୀ ଲେଖାର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧିତ ସଂସ୍କରଣ ମାତ୍ର । ଏପୁସ୍ତକରେ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମ ଓ କାଳ ନେଇ, ତାଙ୍କର ଜାତି, ଗୋତ୍ର ନେଇ, ତାଙ୍କର ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ନେଇ ଯାହାସବୁ ବାଦ ବିବାଦ ତାହାର କୌଣସି ସୂଚନା ଖୋଜିଲେ ନିରାଶ ହେବେ । ଏ ସମସ୍ତ ପୁସ୍ତକଟି କେବଳ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସାହିତ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା ଶାରଳାଦାସଙ୍କୁ ନେଇ । କବି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ କ'ଣ ଦେଇଯାଇ ଅଛନ୍ତି ଓ ଦେଇ ଯାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି ଓ କାହିଁକି, ତାହାର ଆଲୋଚନା ହିଁ ଏ ପୁସ୍ତକ ।

ଲେଖକ ନିକଟରେ ଶାରଳା ମହାଭାରତ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ଜଙ୍ଗଲ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଶାରଳାଙ୍କ ଆଦିମ ରଚନା ପ୍ରତି ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ କାଳୋପଯୋଗୀ କାମ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶାରଳା ମହାଭାରତର ଏକ ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଉଚିତ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାରଳା ମହାଭାରତର, କବିଙ୍କର ଆଦିମ ଶୈଳିକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖି ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସଂସ୍କରଣ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ କରଣୀୟ । ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ପାଠକ ଓ ଅନ୍ୟ ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କ ସୁବିଧା ପାଇଁ ଏ ପ୍ରକାର ସଂସ୍କରଣ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ, ଯେଉଁଥିରେ ଆମ୍ଭେ କବିଙ୍କ ରଚନାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟାଂଶହିଁ କେବଳ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ।

ମାୟାଧର ମାନସିଂହ

ହେମାଳୟ
ଥୋରିଆ ସାହି
କଟକ
୧୫ । ୧୨ । ୧୯୫୮

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମାଟିର

ମହାକବି ଶାରଳାଦାସ

ଭାରତବର୍ଷର କୌଣସି ଭାଷାରେ ମହାଭାରତ ପରି ମହାକାବ୍ୟ ଆମର ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ପରି କେବଳ ମାତୃଭାଷା ଜାଣିଥିବା ଜଣେ ପ୍ରକୃତ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇନାହିଁ । ପୁଣି ଏପରି ଅ-ପଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହେଲେହେଁ, କାବ୍ୟ-କଳା ବା ସୃଜନ-ନୈପୁଣ୍ୟରେ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତକୁ ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଦେଶୀ ମହାଭାରତଠାରୁ ନ୍ୟୂନ ବିଚାରିବାର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ହେତୁ ନାହିଁ । ବରଂ ଅନ୍ୟ ମହାଭାରତ ସବୁ ଯେତା ଅଧିକେ ମୂଳର ପ୍ରତିବିମ୍ବ, କିନ୍ତୁ ଶାରଳାଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ, ସ୍ୱକୀୟ ମହିମାରେ ଆଜି ଏକ ମୌଳିକ ରଚନାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦାବି କରେ । ସେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପୁଣି କେବଳ ଭିନ୍ନତାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ବୋଲି କେହି ଭାବିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତାହା ପ୍ରତିଭାର ରହସ୍ୟମୟ, ଗୌରବମୟ ସ୍ପର୍ଶରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ, ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ବିସ୍ମିତ ପ୍ରଶସ୍ତି ଆପେଇ ନେଇଯାଏ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଛ'ଶହ ବର୍ଷ ପରେ ଆଜ ଆମେ ଦେଖୁଛୁ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ପ୍ରଥମ ବିରାଟ ସ୍ରଷ୍ଟା ଯେ ମାଟିର ପୁଅ ଚଷା ଥିଲେ, ତାହା ଏ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟପ୍ରତି ଏକ ପରମ ଆଶୀର୍ବାଦ । ସେହି ଚଷା ଯେ ସଂସ୍କୃତ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ବା ବିଦ୍ୟାବନ୍ତ ନ ଥିଲେ, ସେ ପୁଣି ଆଜି ଏକ ଅଧିକ ଆଶୀର୍ବାଦ । ଚଷାପୁଅ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପରିଡ଼ା ଝଙ୍କଡ଼ ଗ୍ରାମରେ ମାଟି ସ୍ପର୍ଶକରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ, ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ତାର ଅଜ୍ଞାତ, ଅବଜ୍ଞାତ ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶକରି ଥୋଇଯିବ ବୋଲି କାବ୍ୟର ଏକ ବିରାଟ ଶାଶ୍ୱତ ଧାନଗଦା । ତାକୁ ବିଧାତା ଚଷାଘରେ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲା, ଏଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେ, ସେ ମାଟିର ଭାଷାରେ ମାଟିର ପିଲେ ବୁଝିବା ଭଳି ମାଟିର ନାରୀପୁରୁଷଙ୍କୁ ନେଇ ପୁରାଣ ଲେଖିଯିବ, ଯେଉଁଥିରୁ ସେମାନେ ପାଇବେ ମାନସିକ ଆନନ୍ଦ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞା, ଯେଉଁ ଉତ୍ସଥିରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିଥିଲା ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ଏକ-ଛୁଟିଆ ସଂସ୍କୃତଭାଷା । ଓଡ଼ିଶା ମାଟିର କବି ଶାରଳା ଦାସ ଓ ତାଙ୍କର ମହାଭାରତ ଓଡ଼ିଶା ମାଟିର ମର୍ମବାଣୀ । ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ କେବଳ କୁରୁ-ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧର ଗାଥା ନୁହେଁ, ଏହା ଓଡ଼ିଆଜାତିର ପ୍ରକୃତ ଓ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଜାତୀୟ ମହାକାବ୍ୟ ।

ଶାରଳା ମହାଭାରତର କାବ୍ୟଗୌରବର ବିଚାର ଛାଡ଼ି-ଦେଲେହେଁ, ସେ ଯେଉଁ କାଳ ଓ ଅବସ୍ଥାରେ ଓ ଯେପରି ମାନସିକ ପାଣ୍ଠି ନେଇ ଏପରି ଏକ ବିରାଟ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିବସିଲେ, ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାର ସୂଚନା ଦିଏ । ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରତିଭାର ଅବାରଣୀୟ ଉଦ୍‌ବେଗ ନ ଥିଲେ, ଜଣେ ଦରପାଠୁଆ ଚଷା ଏ ଉପହାସନୀୟ ଚେଷ୍ଟା କରିନଥାନ୍ତା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆରେ ଯାହା କିଛି ଲେଖା ଥିଲା, ସେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି

Digitized by srujan ka@gmail.com

କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତା, କେତୋଟି ବା ବ୍ରତକଥା; କେତେକ ପଲ୍ଲୀକବିତା ବି ଥାଇପାରେ । ପୁଣି ଏସବୁ ଦେଶର ଜନତା ଭିତରେ ଲୁଚେଇ ଖେଳୁଥିବା ମୌଖିକ ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରଚଳିତ ମାତ୍ର ଥିବ । ଦେଶର ରାଜା ବା ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ନିକଟରେ ଓଡ଼ିଆରେ କାବ୍ୟକବିତା ରଚନା ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କଲାଗି ଓ ଘୃଣାର ଘଟଣା । ଏଇପରି ଏକ ଘୃଣ୍ୟ ଉପହାସମାପ୍ନୁ ଅପାଂକ୍ତେୟ ଭାଷାରେ ଜଣେ ଅପଣ୍ଡିତ ଚଷା ବାହାରିଲା, ଶ୍ଳୋକ ଚୌପଦୀ, ଚଉତିଶା ନୁହେଁ ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ ପରି ବିରାଟ ମହାଗ୍ରନ୍ଥ ସବୁ ଲେଖିବା ପାଇଁ । କେବଳ ଭାବିଲା ମେ ନାହିଁ, ଗୋଟାକ ପରେ ଗୋଟେ ମହାଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ଲେଖିଗଲା । ପୁଣି ଲେଖିଲା ତାର ନିଜର ଅନବଦ୍ୟ ଶୈଳୀରେ, ଯାହା ଖାଣ୍ଟି ଲୋକମୁଖର ଭାଷାକୁ ଦେଇଯାଇଛି ଗୌରବାଢ଼୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଚିରଦିନ ଲାଗି । ସେହି ବରେଣ୍ୟ କୃଷକପ୍ରତିଭାକୁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ନମସ୍କାର ।

ମୂଳ ମହାଭାରତ ପଢ଼ିଲେ ଆଜି ଆମର ଏଇ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେବ ଯେ ଏହା କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ରାଜା ଓ ତାଙ୍କ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥ । କାରଣ, ସମଗ୍ର କାବ୍ୟଟି ଯେ କେବଳ ଏଇ ଶ୍ରେଣୀର ନରନାରୀଙ୍କ ଲେଖା ତାହା ନୁହେଁ, ଯେତେ ସବୁ ହିତୋପଦେଶ ସେଥିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ସେ ସବୁ ମଧ୍ୟ ଏଇ-ମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି । କିନ୍ତୁ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ଯେ ଏକାନ୍ତଭାବରେ ବୈଶ୍ୟ-ଶୂଦ୍ରର ସାହିତ୍ୟ, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓତଃ-ପ୍ରୋତଭାବରେ ସେହି ମହାଗ୍ରନ୍ଥର ମୂଳରୁ ଶେଷଯାଏ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ମୂଳ ମହାଭାରତର ଶାନ୍ତି ଓ ଅନୁଶାସନ ପର୍ବ ନାନାବିଧ ଉପଦେଶରେ ଭରା । ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତି ବାରମ୍ବାର ଘଟେ, ପୁଣି ସେଥିରୁ ଅଧିକାଂଶ ଆଜିକାର ଭାରତବର୍ଷରେ ମୂଲ୍ୟହୀନ କେବଳ ନୁହେଁ, ଉପହାସମାପ୍ନୁ ମଧ୍ୟ । ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ଶାନ୍ତି ପର୍ବରେ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଶରଣପ୍ୟାଶାୟୀ କୁଳବୃଦ୍ଧ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ମୁଖରୁ ଓ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ବରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ମୁଖରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସାମାନ୍ୟ କିଛି ଉପଦେଶ ପାଉ । କିନ୍ତୁ ସେ ସମଗ୍ରହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ କୃଷକର । ତାହା ସମାଜର ନିମ୍ନସ୍ଥ ଜନତାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ହିଁ ଲେଖା । ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମହାରାଜା, ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଲାବେଳେ, ନାତି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ରାଜନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ହାତରେ ମାପି ଆଦର୍ଶ ନଳ ଓ ପଦ୍ଦିକା କ'ଣ, ଆଦର୍ଶ ଜମି ବାଟିକି କେତେ ଓ ସେଥିରୁ ଚାଷୀ ସଞ୍ଚାରେ କେତେ ପାଇବା ଉଚିତ ଓ ରାଜା ତା'ଠୁ କେତେ ପରିମାଣ ଶସ୍ୟ କର-ଭାବରେ ନେବା ଉଚିତ, ତାହାହିଁ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଜି ଆମର ବିଧାନସଭାରେ ଆମର ଲୋକପ୍ରତିନିଧି ସରକାର, ଚାଷୀ ଓ ଭାଗଚାଷୀ ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ପାଇଁ ଯାହା କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ଛଅଶବର୍ଷ ତଳେ କୃଷକ କବି ଶାରଳାଦାସ ନ୍ୟାୟପରାୟଣ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଦେଇ ସେଥିପ୍ରତି କରାଇ ନେବାର ହିଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଜାତିର ସମୂହକଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଛଅଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଜଣେ ଏଭଳି ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା କବି ଦେଶର ଶାସକଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ଏକ ମହାନ୍ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଏବର ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀ ସ୍ମରଣ କରିବେ କି ? ଶାରଳାଦାସ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ମୁଖରେ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଏଇ ଶେଷ ଉପଦେଶ:—

> "ଗୁଣୀ ଗୁଣ ଜାଣିକରି କରୁଥିବୁ ପୂଜା
> କବିମାନଙ୍କୁ କୃପଣ ନ ହୋଇବୁ ରାଜା ।"—

କାହିଁକି ଦେଇଥିଲେ, ଦେଶର ଶାସକବର୍ଗ ଆଜି ଟିକିଏ ବିଚାରକୁ ଆଣନ୍ତୁ ।

ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାରଳାଙ୍କ ଅନେକ ଗଳ୍ପ, ଉପାଖ୍ୟାନ ଆମେ ହସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଉଥିଲୁ । ଉପହାସର ବିଷୟମାନଙ୍କ ଭିତରୁ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ବୃଦ୍ଧମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଯାଜପୁରରେ ହରିସାହୁ ବଣିଆର କନ୍ୟା ସୁହାଣୀକୁ ବିବାହ କରିବା ଏକଥମ । ବରେଣ୍ୟ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ବୃଦ୍ଧ-ବୟସରେ ଏପରି ଏକ କାମାସକ୍ତ ପୁରୁଷ ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ କରିବା ମୂଢ଼ତା ଓ ଅଧମତାର ହିଁ ଚିହ୍ନ ବୋଲି ଧରିନେବାର କଥା, ଧରି ମଧ୍ୟ ନିଆଯାଇଛି, ଶାରଳା ମହାଭାରତକୁ ଏକ ନିକୃଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥରୂପେ ପ୍ରମାଣ କରେଇବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସତ୍ୟ ଆଦୌ ତାହା ନୁହେଁ । ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ମର୍ମ ବୁଝିଲେ ଆଜି ଆମେ ଏହି ଛଅଶ ବର୍ଷ ତଳର ବରେଣ୍ୟ କୃଷକକବିର ମନୀଷା ଓ ଲୋକୋପଚିକୀର୍ଷାକୁ ନମସ୍କାର ନ କରି ରହିପାରିବା ନାହିଁ । ନିଜର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାବରେ ସୁହାଣୀକୁ କେବଳ ଯମମୁହଁରୁ ରକ୍ଷାକରିବା ପାଇଁ ହିଁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ହରିସାହୁ, ତତ୍ରତ୍ୟ ଜନତା ଓ ନିଜ ଭାଇମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଏ ବିବାହରେ ରାଜି ହୋଇଛନ୍ତି । ଏଣେ ସୁହାଣୀକି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପତ୍ନୀ-ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ତେଣେ ଅର୍ଜୁନ ଓ ସହଦେବ ମୃତ୍ୟୁ-ଦେବତା ସଙ୍ଗେ ସମରଲିପ୍ତ । ଜଣେ ଅଜ୍ଞାତ ଅବଜ୍ଞାତ ଲୋକର ଉପକାର ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଓ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ପାଣ୍ଡବ ଭାଇମାନେ କ'ଣ କରିପାରନ୍ତି, ଏହି ହରିସାହୁ ଘଟଣା ତାହାର ଏକ ଚରମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଏହା ବୌଦ୍ଧ ଜାତକମାନଙ୍କର ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ ଆଦର୍ଶର ଅନ୍ୟ ଏକ ରୂପ ମାତ୍ର । ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଚରିତ୍ରରେ ଏହି କରୁଣାର ମହନୀୟ ପ୍ରକାଶ ଫୁଟେଇବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ, ଶାରଳାଦାସ ଏହି କ୍ଷତ୍ରିୟ-ବୈଶ୍ୟ, ପୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପରି ବରେଣ୍ୟ ପୁରୁଷ ସହିତ ବୈଶ୍ୟକନ୍ୟାର ବିବାହ ଦେଇ, ଜାତିପ୍ରଥାର ବିଲୋପ ଓ ନିମ୍ନସ୍ଥ ପାଟକଜାତିର ଉନ୍ନୟନର ଯେ ଏକ ସୁଚତୁର ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଶାସକ, କୃଷକ ଓ ବ୍ୟବସାୟୀ, —ଶାରଳାଦାସ, ସମାଜର ଏହି ତିନୋଟି ପ୍ରଧାନ ସ୍ତମ୍ଭ ପ୍ରତି ହିଁ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଦୃଷ୍ଟିଦେଇ ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତ ଓ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ବ, ଅର୍ଥାତ୍ ମହାଭାରତର ଶେଷକଥା ଯେପରି ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି ! ମହାଜନର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଦୋକାନୀ ହରସାହୁ ମହାମନା ହୋଇ ଉଠିଛି । ତା ହିଁଅ ପାଇଁ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଯମର କଷ୍ଟ ସେ ସହି ନ ପାରି ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଯାଇ ସେ ଅନୁରୋଧ କରିଛି, ତାକୁ ମୁକ୍ତ ଦେଇଦେବା ପାଇଁ । ଯମ ।କୁ ବର ମାଗିବାକୁ କହିଲେ, ସେ ନିଜ ପାଇଁ କିଛି ନ ମାଗି, ହରସାହୁ ତା'ଜାତିର ସୌଭାଗ୍ୟ ଭିକ୍ଷା କରିଛି । ଯମ କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ବୌଦ୍ଧଶାସ୍ତ୍ରରେ ବୈଶ୍ୟଜାତି ଧର୍ମଜୀବୀ ଓ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ହେବା ପାଇଁ କେତେକ ଶୀଳାସ୍ତ୍ରର ହିଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି— ଯାହା ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ପାଳିଲେ ସେମାନେ ଭଲରେ ରହିବେ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଏ ଉପଦେଶରେ ଆମେ ପ୍ରାଚୀନ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଏପରିକି ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ, ଯେପରି ଦେଖୁଁ, 'ମତେ ପୂଜା କର', 'ବିଷ୍ଣୁକୁ ପୂଜା କର', 'ଶିବଙ୍କୁ ପୂଜା କର', ତାହେଲେ ତମର ଐହିକ ବା ପାରତ୍ରିକ କିଛି ଦୁଃଖ ରହିବ ନାହିଁ; ଏପରି ଅପୌରୁଷ ପିଲାଭୁଲାଣିଆ ଧୂର୍ତ୍ତତା ଆଦୌ ନାହିଁ । ବୈଶ୍ୟଜାତିର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଉପଦେଶ ହେଉଛି ଏଇ—

ତାହା ଶୁଣି ଯମ ବୋଲେ ଶୁଣ ବୈଶ୍ୟଜାତି
କେଉଁପରି କର୍ମ କଲେ ନୋହିବ ବିକୃତି ।
ବାଣିଜ୍ୟର ସ୍ୱରୂପ ମୁଁ କହୁଅଛି ଯଥା,
ଲାଭ ପାଇଁକି କଦାଚ ନ କହିବ ମିଥ୍ୟା ।
ଗଣ୍ଡାକେ କଡ଼ା, ବୋଡ଼ିକେ ସେନିବ ଗଣ୍ଡାଏ
ପଣକେ ବୋଡ଼ି, କାହାଣେ ଲାଭ ପଡ଼ିକାଏ ।
ଯେତେ ଲାଭ ହେଲେ ମିଥ୍ୟା ନ କହିବ ହୀରେ
ଧର୍ମ ପାଦ କଣି ନେଇ ରକ ପାଞ୍ଚ ପାଦେ ।

ଯମ ବୁଝାଇଣ ଦେଲେ ବାଣିଜ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ
ଏରୂପ କଥାରେ ଆଉ ନ ହୁଅଇ ପାପ ।
(ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ବ)

ଏ ଦେଶର ବ୍ୟବସାୟୀ ଜାତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୃଷକକବି ଶାରଳାଦାସଙ୍କର ଛଅଶ ବର୍ଷ ତଳର ଏଇ ଉପଦେଶ, ଆଜି ବି କ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ ?

କେବଳ କୃଷୀ ବା ଚାଷକଜାତି ନୁହେଁ, ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତର ସବର, ଅବହେଳିତ ଜନତା ପ୍ରତି, ଏଇ ମହାକବିଙ୍କର ଉଦାର ଚିତ୍ତ, କରୁଣା, ସମବେଦନା ଓ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟରେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ହୋଇ ଥିବାର ଦେଖିପାରୁଁ । ଏ ଦେଶର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ ଧରି ଅପାଂକ୍ତେୟୀଭୂତ ବିରାଟ ଆଦିବାସୀ ଜନତା ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶାର ଶୂଦ୍ରକବି ଶାରଳାଦାସ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ, ଯେଉଁ ଗୌରବ ଦାନ କରିଛନ୍ତି ତାହା ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ବିରଳ । ଯେଉଁ ଋଷିକବି ବ୍ୟାଧ-ଶରାହତ କ୍ରୌଞ୍ଚ ପକ୍ଷୀର ଯାତନାରେ ଏତେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣର ନିବିଡ଼ ବେଦନା ମାନବସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଥମ କବିତା ହୋଇ ଫୁଟିପଡ଼ିଥିଲା, ସେହି ବାଲ୍ମୀକି, ରାମଙ୍କପରି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ କେବଳ ତପସ୍ୟା କରିବାର ଅପରାଧରେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଶମ୍ବୁକକୁ ହତ୍ୟା କରେଇବାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଏବର ଦ୍ରାବିଡ଼ କଜାଗାମ୍ ଆନ୍ଦୋଳନର ବୀଜ ଏଇଠାରେ । ଏଇ ମନୋଭାବର ବିଷମୟ ପରିଣତି ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ଆମେରିକା ଓ ଆଫ୍ରିକାରେ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗର କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର ।

ଏଇ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଛଅଶ ବର୍ଷ ତଳର ଓଡ଼ିଶାର ଅପଣ୍ଡିତ ଶୂଦ୍ରକବି ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ପତିତ ଜନତା ପ୍ରତି ଯେଉଁ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଯାଇଛି ତାହା ଦେଖିଲେ, ଏଇ ଦୂରଦ୍ରଷ୍ଟା ପ୍ରତିଭାକୁ ନମସ୍କାର ନ କରି ରହି ହେଉ ନାହିଁ ।

ଦ୍ୱାପରଯୁଗର ଅବତାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କଳିଯୁଗର ଅବତାର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଡ଼ିବାର ମୌଳିକ ଯୋଜନା ଓ ପ୍ରଚାର ଆମେ ବଳିଷ୍ଠଭାବରେ ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ପାଉଁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଘାତକ ଜାରା ଶବର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସମୁଦ୍ରରେ ଭାସମାନ ଦଗ୍‌ଧପୋଡ଼ା ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡକୁ ଜଗିଜଗି ଭାରତବର୍ଷର ସମଗ୍ର ସମୁଦ୍ରବେଳା ଅତିକ୍ରମ କରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ପୁରୀ ସମୁଦ୍ରତଟରେ । ସେଇଠି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ନୀଳମାଧବଙ୍କ ପୂଜା ଚାଲିଲା ପରେ, ମାଳବରୁ ଆସିଲେ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଦ୍ୟାପତି ବିଷ୍ଣୁ ସନ୍ଧାନରେ । ପଥରର ନୀଳମାଧବ ଉଭେଇ ଯାଇ ବାଙ୍କି ମୁହାଣରେ ଦେଖାଦେଲେ ପୁଣି ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଆକାରରେ । ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ ନେଇ ଗଲେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ବୋହିଆଣିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ରାଜାର ସକଳ ଅଶ୍ୱ, ଗଜ ଓ ଜନଶକ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ରହିଲେ ଅଟଳ । ରାଜା ଅଧା ପଡ଼ିଲେ । ଦେବତା ରାଜାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଲେ— "ରାଜା, ତୋର ପାର୍ଥିବଶକ୍ତିରେ ମତେ ଟଳେଇବାର ବୃଥା ପ୍ରୟାସ ଛାଡ଼୍ । କାଲି ଡାକିଆଣି ଠିଆ କରେଇବୁ ପାଖକେ ମୋର ପ୍ରକୃତ ସେବକ ବିଦ୍ୟାପତିର ବଂଶଧର ଓ ଆରପାଖେ ଜାରାର ବଂଶଧରକୁ । ସେଇମାନେ ଏକଜ ମତେ ଛୁଇଁଲେଇ ମୁଁ ଯିବି ।" ଶେଷରେ ସେଇଆ ହିଁ ହେଲା । ଆଜିର ଏଇ ସ୍ୱାଧୀନ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଭାରତରେ ଓଡ଼ିଆ କବି ଶାରଳାଦାସଙ୍କର ଏହି ପରମତତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ସକଳ ସମସ୍ୟାର ପରମ ସମାଧାନ ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ କି ? ଭାରତର ଗଣ-ଦେବତା, ଆର୍ଯ୍ୟ-ଅନାର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଶୂଦ୍ର, ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନଙ୍କୁ

Digitized by srujan ka@gmail.com

କରମିଳନ ଓ ହୃଦୟ ମିଳନକୁ ଯେ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ପାଇଁ, ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଓଡ଼ିଶାର କବି ଶାରଳାଦାସ ଛଅଶ ବର୍ଷ ତଳେ ହିନ୍ଦୁଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପାଖ୍ୟାନରେ ରଖି-ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଅନେକେ ଏଇ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରେଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ମୂଳ ମହାଭାରତର ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ର ସବୁ ନୀଚ, ଦୋଷଦୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଚରିତ୍ରକୁ ମୂଳ ଓ ଶାରଳା-ମହାଭାରତରେ ମିଳାଇ, ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଆଲୋଚନା କଲେ ଯାଇ ଏ ସାଧାରଣ ସତ୍ୟ ବା ମିଥ୍ୟା ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ଦରକାର କରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୁସ୍ତକ । ତାହା ପାଇଁ ଏଠି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦାହରଣ ଦେଖାଇ ଏଇ ଲେଖକ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଶାରଳାପ୍ରତିଭା କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳର ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣକୁ ବିକୃତ ଯଦିବା କରି ଥାଏ, ଅନେକତ୍ର ସେ ସବୁକୁ ଯେ ମହନୀୟତର,ମହିମାମୟତର ଓ ବାସ୍ତବତର ମଧ୍ୟ କରିଛି, ତାହା ନ ମାନିବା କେବଳ ମତାନ୍ଧତାର ପରିଚୟ ଦେବ ।

ଆଶ୍ରମିକ ପର୍ବରେ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଗାନ୍ଧାରୀ ଯେତେବେଳେ ବାନପ୍ରସ୍ଥ କରିବାକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ପୁଅ-ମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କୁନ୍ତୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ଓ ଗଲେ ମଧ୍ୟ । ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ପାଣ୍ଡବ-ଜନନୀଙ୍କର ଏହି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ବ୍ୟବହାରର କୌଣସି ଯୌକ୍ତିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଶାରଳାଦାସ ଯେପରି ଭାବରେ କୁନ୍ତୀଙ୍କୁ ବାନପ୍ରସ୍ଥକୁ ନେଇଛନ୍ତି ତାହା ଏହି ମହାନାରୀଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଅପୂର୍ବ ମହିମାରେ ଭୂଷିତ କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଘରର ଖାଣ୍ଟି ବୋହୂ ରୂପେ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଠିଆ କରାଇଅଛି । ପୁଅ ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବେ ବସ୍ତି ଚଢ଼ାଇ ମା କୁନ୍ତୀଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ କାରଣ ପଚାରିଲେ, ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—"ଦେଖ, ଆମେ ତିନିଜଣ—ଗାନ୍ଧାରୀ, ମାଦ୍ରୀ ଓ ମୁଁ, ଏ ଘରକୁ ବହୁ ବୋହୂ ହୋଇ ଆସିଥିଲୁ । ମାଦ୍ରୀ ତ ବହୁଦିନୁ ମରିଛନ୍ତି । ବାକି ଥିଲୁ ଆମେ ଦି' ଯା । ବଡ଼ ଯା ମୋର ବଣକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ମୁଁ କି ସୁଖରେ ଏଇ ଉଆସରେ ଦିନ କଟେଇବି ? ମୋର ବା ଜୀବନରେ ଆଉ କି ସୁଖ ଅଛି ? କର୍ଣ୍ଣ ପରି ପୁଅ ମଲା, ଅଭିମନ୍ୟୁ ପରି ନାତି ମଲା, ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଯେ ବୋହୂ, ତାର ବାପ, ଭାଇ, ଜ୍ଞାତିବର୍ଗ ଓ ସକଳ ସନ୍ତାନ, ଏପରି ସମସ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପୋଛିହୋଇଗଲେ ଯେ ସେଇଟା ଦିନସାରା କାନ୍ଦୁଛି । ମୁଁ ଆଉ କି ସୁଖ ଭୋଗ କରିବି ଯେ, ଏଠି ରହିବି ? ପୁଣି ଗାନ୍ଧାରୀ-ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ତ ଜାଣି ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧୁଣୀ, ଏବେ ପୁଣି ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ । ବଣରେ ଖାଲ-ଢିପ, ବାଟ-ଅବାଟ ଦେଖେଇବା ପାଇଁ ତ ତାଙ୍କ ସାଥିରେ କିଏ ଥିବା ଦରକାର ? ମୁଁ ସାଥିରେ ଗଲେ, ତାଙ୍କର ଏତିକି ହେଲେ ତ ସେବା କରିପାରିବି ?"

କି ଘରୋଇ, ଅଥଚ କି ମର୍ମ-ସ୍ପର୍ଶୀ ମହାମାନ୍ୟ ଚିତ୍ର । ଏ ଚିତ୍ର ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ନାହିଁ ।

ଭାରତ ଦି'ଭାଗ ହେଲା ପରେ ବାପୁଜି ପାକିସ୍ଥାନ ତାରି ପ୍ରାପ୍ୟ ପଚାଶ କୋଟି ଟଙ୍କା ତାକୁ ଦେଇଦେବା ପାଇଁ ଜିଦ୍ ଧରିଥିବା ବେଳେ, ବାସ୍ତବବାଦୀ, ଟାଣୁଆ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜିଦ୍ ଧରିଥାନ୍ତି ନଦେବାକୁ । ଠିକ୍ ଏଇ ଦୃଶ୍ୟର ଅଭିନୟ ଘଟିଥିଲା ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ । ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଏହା ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ଏହା ରୂଢ଼ ହେଲେହେଁ ଯେପରି ସ୍ୱାଭାବିକ, ବାସ୍ତବ ଓ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ହୋଇଛି, ମୂଳରେ ତାହା ହୋଇନାହିଁ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ବିଦୁରଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ ଏଇ ସମ୍ବାଦ ଦେଇ ଯେ, ସେ କେତେକ ଶର୍ଥରେ ପିତୃ-ପୁରୁଷଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବେ, ତେଣୁ ଅର୍ଥ ଦରକାର, ତାହା ସେ ଯେପରି ପାଆନ୍ତି । କୋମଳମନା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଓ ଅର୍ଜୁନ ସାଙ୍ଗେସାଙ୍ଗେ ମଙ୍ଗିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଭୀମ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ସେ କହିଲେ "ପ୍ରଥମ କଥା, ପିତୃଶ୍ରାଦ୍ଧ ସେ କଲେ ପିତୃପୁରୁଷ ପିଣ୍ଡ ପାଇବେ, ଆମେ କଲେ ପାଇବେନି ? ଆମର ପିତୃପୁରୁଷ ତ ଏକ୍ । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ଦେବା, ସେ କାହିଁକି ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବେ, ଆଉ ସେଇ ଅର୍ଥରେ ଆମେ ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବାନି କାହିଁକି ? ପୁଣି ଯାହାଯୋଗୁ କୁଳ ନଷ୍ଟ, ରାଜ୍ୟ ନଷ୍ଟ, ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଗନ୍ତାରୁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ଦିଆଯିବ ? ମୁଁ ବଞ୍ଚିଥିବାଯାଏ, ତା କରାଇ ଦେବିନି । ଯାହାର ଦୟା ହେଉଛି ସେ ନିଜ ଅଙ୍ଗିଆ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ଦେଇପାରନ୍ତି ।"

ଶେଷରେ ତାହାହିଁ ହେଲା । ମୂଳ ମହାଭାରତରେ କିନ୍ତୁ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଷ୍ଟେଟ୍ ଫଣ୍ଡ୍‌ରୁ ହିଁ ପିତୃ-ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପାଇଁ ଗ୍ରାଣ୍ଟ୍ ନେଇ ଗଲେ ।

ବାନପ୍ରସ୍ଥକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଏହା ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଘଟିଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶେଷରେ ଭୀମ କହିଛନ୍ତି, "ଆଜ୍ଞା, ଏ ଉପଦେଶ-ଗୁଡ଼ାକ ଆପଣଙ୍କ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ଦେଇ ପାରିଲେନି କାହିଁକି ? ଆଜି ଏଇ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମହାରାଜାଙ୍କୁ କ'ଣ ରାଜନୀତି ଅଜଣା ଯେ, ଆପଣ ଏ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଛନ୍ତି ? ଆପଣ ଯେତେଶୀଘ୍ର ବଣକୁ ଯାଆନ୍ତି, ସେତେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ । ତାହାହିଁ କରନ୍ତୁ ।"

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଏହା ରୂଢ଼ ବୋଧ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଯେ ମୂଳ ଅପେକ୍ଷା ଜୀବନ୍ତ ଓ ସମାଜର ବାସ୍ତବତାର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ, ଏହା ଯେ କୌଣସି ନିରପେକ୍ଷ ପାଠକ ବୋଧ କରିବେ ବୋଲି ଆଶା ।

ଭୀମଙ୍କୁ ଶାରଳାଦାସ ଏକ ହୁଣ୍ଡା-ଗୁଣ୍ଡା ଭାବରେ ଚିତ୍ରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନେକ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶାରଳା ମହାଭାରତ ପାଠ କରି ଏବେ ଦେଖୁଛୁ ଯେ ଏ ମତ ଏକାନ୍ତ ଏକତରଫା । ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ହିମାଳୟ ଅଭିଯାନବେଳେ ଶାରଳାଦାସ ଭୀମଙ୍କୁ ଏକ ପରମ ହୃଦୟବାନ୍, ସମବେଦନଶୀଳ ବୀର ପୁରୁଷ କରି ଚିତ୍ରିଛନ୍ତି । ସେଠି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଏକାନ୍ତ ଆତ୍ମ-କେନ୍ଦ୍ରିକ, କାରଣ କାହାରି ଦୁଃଖକୁ ନ ଚାହିଁ ଚାଲିଛନ୍ତି ସେ ଆଗେ ଆଗେ । ପଛରେ ଦ୍ରୌପଦୀ, ସହଦେବ, ନକୁଳ ଓ ଅର୍ଜୁନ, ଏକେ ଏକେ ବରଫ-ଶଯ୍ୟାରେ ଢଳିପଡ଼ିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକର ପତନବେଳେ ଭୀମଇ ଧାଇଁ ଯାଇଛନ୍ତି, ମୁମୂର୍ଷୁମାନଙ୍କୁ କୋଳ କରି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାପାଇଁ ଓ ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କି ବାରମ୍ବାର ଡାକି ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଛନ୍ତି । ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କ ନିର୍ମମତାକୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଭର୍ତ୍ସନା କରିଛନ୍ତି । ଶେଷରେ କରୁଣଭାବରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ବୀରୋଚିତ, ପୁରୁଷୋଚିତ ଭାବରେ ସ୍ୱୟଂ ଭୀମଙ୍କର ପତନ ହୋଇଛି । ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଏଇ ଗରିମାମୟ ଚିତ୍ର ନାହିଁ ।

ପୃଥିବୀର ସକଳ ସଭ୍ୟଜାତିର ଏକ ଏକ 'ଜାତୀୟ' ମହାକାବ୍ୟ ଅଛି । ଏଇ ମହାକାବ୍ୟ ସେହି ସେହି ଜାତିର ସ୍ୱପ୍ନ, ଆଦର୍ଶ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତିବିମ୍ବ । ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତ କେବଳ ଗୋଟାଏ ଦେଶୀଭାଷାର ପୁରାଣ ନୁହେ । ଏହା ଓଡ଼ିଆଜାତିର ପ୍ରକୃତ ନାଶନାଲ୍ ଏପିକ୍ ବା ଜାତୀୟ ମହାକାବ୍ୟ । ଏ ମହାଗ୍ରନ୍ଥର

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଓଡ଼ିଆର ଲୌକିକ, ବ୍ୟାକରଣ ନିରପେକ୍ଷ, ଦୈନନ୍ଦିନ, ତରଳ, ଚପଳ ଭାଷା ପ୍ରଥମେ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ-ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ସେହି ଭାଷା ଛଅଶ ବର୍ଷ ପରେ ଏବେ ବି ଓଡ଼ିଆ ଚାଷୀ ଧାନବିଲରେ, ଧାନଖଳାରେ, ଗାଁଦାଣ୍ଡରେ ଓ ଭାଗବତ ଘରେ ବ୍ୟବହାର କରେ । କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱର, ସମ୍ବଲପୁରର ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆ ଯେତିକ ପରିମାଣରେ ଏ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର ନ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସେତିକ ପରିମାଣରେ କମ୍ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଧରିବାକୁ ହେବ । ଶାରଳାଦାସ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତ ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ସଙ୍ଗେ ବୋଧହୁଏ ଅପରିଚିତ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ମୂଳର ନାୟକନାୟିକା, ଗଳ୍ପଉପାଖ୍ୟାନ, ଚରିତ୍ର-ଚିତ୍ରଣ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜାଣିଜାଣି ଭାଙ୍ଗିଛନ୍ତି ଓ ଓଲଟ୍ ପାଲଟ କରି ଏକ ମୌଳିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ତିଆ କରେଇଛନ୍ତି, ବୋଧହୁଏ ଓଡ଼ିଆ ଜନତାପାଇଁ ଏକ ଜାତୀୟ ମହା-କାବ୍ୟ ଗଢ଼ିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ସେ ବୋଧହୁଏ ତେଣୁ ଜାଣିଜାଣି ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର ମହାମାନବମାନଙ୍କୁ ଟାଣି ଆଣିଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ଗୋହିରୀ ଦାଣ୍ଡର ଧୂଳି ଓ ଧାନବିଲର କାଦୁଅକୁ, ଯେପରି କି ଓଡ଼ିଶାର ଅଶିକ୍ଷିତ ଜନତା ଏମାନଙ୍କୁ ନିଜର ବୋଲି ମନେ କରିବେ । ଫଳରେ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ହୋଇଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ, ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆରେ କଥାଭାଷା ତାଙ୍କର, ଓଡ଼ିଆ ଖାଦ୍ୟ, ବସନ ହିଁ, ତାଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ-ବସନ, ଓ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ, ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଛି ସେମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ର । ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଆଦର୍ଶ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତ ତେଣୁ ହୋଇ ଉଠିଛି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଚିର ଚିତ୍ତବିନୋଦକ ଜାତୀୟ ମହାକାବ୍ୟ । ଯଦି କୌଣସି ଗୋଟାଏ ମାତ୍ର ପୁସ୍ତକ କେଉଁ ଦେଶର କେଉଁ ଜାତିର ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟକୁ ଗଢ଼ିଥାଏ, ତେବେ ସେ ହେଉଛି କୃଷକକବି ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ । ଏ ବହି କେବଳ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ନଜେ ଏକ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାର ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରିଛି ତାହା ନୁହେଁ; ଏହାର ରଚନା ଗୋଟାଏ ଐତିହାସିକ ଜାତିର ଦଳିତ ଭାଷାକୁ ଦେଇଛି ସାହସ, ତେଜ ଓ ଉତ୍ସାହ, ମୁଣ୍ଡ ଉଞ୍ଚା କରି ସଗର୍ବରେ ଠିଆ ହେବାକୁ । ଗାଁଗହଳର ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପରିଡ଼ା ବାଟ ଦେଖାଇ ନ ଥିଲେ, ଶହେ ବର୍ଷ ପରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଓ ନଗରବାସୀ ବଳରାମ ବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବଳିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ରାମାୟଣ, ଭାଗବତ ଓଡ଼ିଆରେ ପରିଷିବାକୁ ସାହସ କରି ନ ଥାନ୍ତା । ତାର ଅର୍ଥ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ କି ରୂପ ଧରିଥାନ୍ତା ଆଜି ତାହା କହି ହେଉନାହିଁ ।

ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଶାରଳାଦାସ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ଐତିହାସିକ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ରାଜା ପୁଅ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ପତ୍ତା ଆମେ ପାଉନା । କିନ୍ତୁ ପୁରାଣତମ କବି ହେଲେହେଁ, ଆମେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ, ବଂଶ, ସମାଧି ଯେ ଆଜି ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଖାଇପାରୁଛୁ, ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାଗ୍ୟର କଥା । ତାଙ୍କର ସମାଧି ଆଜି ଜାତିର ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ର । ସମଗ୍ର ଜାତି ଆଜି ଏହି ଜାତିସ୍ରଷ୍ଟା, ବିରାଟ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ଚଷାର ପୁଣ୍ୟ ସ୍ମୃତିକୁ ନମସ୍କାର କରେ । ଛଅଶ ବର୍ଷ ତଳେ 'ନେଶନ୍' ର ଭାବ ପୃଥିବୀରେ କୌଣସିଠାରେ ଦେଖା ଦେଇ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଶାରଳା-ଦାସ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଯେପରି ଗର୍ବର ସହିତ ଭଲ ପାଉଥିଲେ, ତାହା ବାସ୍ତବିକ୍ ବିସ୍ମୟକର । ତାଙ୍କ ଦେଶ ଉଡ୍ରରାଷ୍ଟ୍ର, ତାଙ୍କ ଗାଁ ଝଙ୍କଡ଼ ଓ କନକପୁର, ତାଙ୍କ ନଦୀ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ତାଙ୍କ ଗାଁପାଖ ତୀର୍ଥ କୋଣାର୍କର କଥା କହିଲବେଳେ ଏହି ମହାକବିଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଆନନ୍ଦରେ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ହେଉଥିବାର ଆମେ ଆଜି ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଛୁ । ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚୀନ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଓଡ଼ିଆସାହିତ୍ୟରେ ଶାରଳାଦାସ ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର କବି ଯେ ଇହ ଜୀବନକୁ, ଏଇ ଦେଶ, ଏଇ ମାଟି, ଏଇ ନଦୀ, ଏଇ ତୀର୍ଥଘାଟକୁ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଭଲ ପାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି, ପ୍ରେମ ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି, ଏକମାତ୍ର ଶାରଳା ଦାସ ସମଗ୍ର ଜୀବନକୁ ପ୍ରଚାର କରି ଯାଇଛନ୍ତି ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

(ଦୁଇ)

ଗଙ୍ଗା-ଶାନ୍ତନୁ

ପୂର୍ବ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶାରଳାଦାସ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତକୁ କିପରି ଜନତାର କାବ୍ୟ କରିପାରିଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖାହୋଇଛି । ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ପଢ଼ିଲେ ଏହି ବୋଧଟି କ୍ରମେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିବ ଯେ ଏହି କୃଷକକବି, ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସୃଜନୀପ୍ରତିଭା ସତ୍ତ୍ୱେ, ମହାଭାରତ ପରି ମହାକାବ୍ୟକୁ ଜାଣି ଜାଣି ଯେପରି ଗ୍ରାମ୍ୟଜନର ସ୍ତରକୁ ଟାଣି ଆଣିଛନ୍ତି, ଯେପରି କି ତାହା ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜନତାର ବୋଧଗମ୍ୟ କେବଳ ହେବ ନାହିଁ, ହେବ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଉପଭୋଗ୍ୟ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ଓ ଓଡ଼ିଆସାହିତ୍ୟ, ଉଭୟର କି କ୍ଷତି ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି ତାହା ପରେ ବିଚାର କରିବା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ ତ ହୋଇ ପାରେ ଯେ, ଶୂଦ୍ରକବି ନିଜର କ୍ଷମତା ଅଭାବରୁ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ତୁଙ୍ଗ ଅଧିତ୍ୟକାକୁ ଉଠି ନ ପାରି ନିମ୍ନସ୍ଥ ପରିଚିତ ଧାନକ୍ଷେତ— ଗାଁଦାଣ୍ଡି-ନଈଘାଟର ଉପତ୍ୟକାରେ ରହିଗଲେ, ନା ଏହି ଅଧସ୍ଥିତି ଭିତରେ କିଛି ପ୍ଲାନ୍ ଥିଲା ତାଙ୍କର ? କବି, ଗ୍ରନ୍ଥର ସର୍ବତ୍ର ନିଜକୁ ଅପଣ୍ଡିତ, ଅଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ, ମୂର୍ଖ, ବିଦ୍ୟାହୀନ, ସାଧୁଜନସଖ୍ୟରହିତ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରାଇଛନ୍ତି । ଏହା ଅଧା ସତ୍ୟ ଓ ଅଧା ପ୍ରକୃତ ବିନୟ ବୋଲି ଧରାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ସଂସ୍କୃତିରେ ପ୍ରକୃତ ପଣ୍ଡିତ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ହୋଇଥିଲେ, ବା ଅନ୍ତତଃ ସଂସ୍କୃତ ମୂଳ ମହାଭାରତ ଥରେ ପଢ଼ିଥିଲେ, ସେ ଭାଷାର ଓ ସେ ମହାକାବ୍ୟର ଯାଦୁବିଦ୍ୟାରୁ ନିଜକୁ ଏପରି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଅନ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଥରେ ଯିବା, କୌଣସି ଭାରତୀୟ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ନା । କାଳିଦାସ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତ ପାରିନାହାନ୍ତି, କା କଥା ଅନ୍ୟେ । କିନ୍ତୁ ଦାସେ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯେଉଁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ସୃଜନଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଯାଦୁବିଦ୍ୟା ପରି ବିସ୍ମୟକର । ତେଣୁ ଧରି-ନେବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହି କୃଷକ କବିଙ୍କର ଧୀଶକ୍ତି ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଦେବଙ୍କ ପରି ସହଜ ପ୍ରତିଭା ଓ ସାଧୁ ଜୀବନର ଫଳ । ସଂସ୍କୃତରେ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ମୂଳ ମହାଭାରତ ଉତ୍ତମରୂପେ ଅନୁଶୀଳନ କରିଥିଲେ, କୃଷକକବି ଆମକୁ ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥର ସୁନ୍ଦର ଅନୁବାଦଟିଏ ଦେଇ ଯାଇଥାନ୍ତେ । ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ରାଜା କୃଷ୍ଣ ସିଂହ ବା ଫକୀରମୋହନଙ୍କୁ ସେ କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେହି ଶୁଭାବହ ଅଜ୍ଞତା ଯୋଗୁ ବୋଧହୁଏ କୃଷକ କବିଙ୍କର ସହଜାତପ୍ରତିଭା ଅଦ୍ଭୁତଭାବରେ ନିଜର ବାଟ ନିଜେ କାଟି ଚାଲିଲା, ନିଜର ଆଦର୍ଶ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅନୁସରଣ କରି ।

ଶାରଳାଦାସ ଯେ କେବଳ ମାତ୍ର ଜଣେ କଳ୍ପନାବିଳାସୀ ଗ୍ରାମ୍ୟ କଥକ ମାତ୍ର ନ ଥିଲେ, ଥିଲେ ପ୍ରକୃତ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ସୃଜନୀପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ ତାହା ତାଙ୍କ କାବ୍ୟର କେତୋଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ମୂଳ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କଲେ, ସହଜରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ମୂଳ ଉପରେ ସେ ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଛନ୍ତି ଯେ, ତାହା ଜଣେ ସାଧାରଣ ଭାରତୀୟ ସହଜରେ କଳ୍ପନାକୁ ଆଣିପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଆମେ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ ଓ ନୂତନ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ପରିଚୟ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଫଳରେ କହିବାକୁ ସାହସ କରିବା ଯେ, କୃଷକକବି ମୂଳଠାରୁ ଯେଉଁ ଭିନ୍ନତା ଆଣିଛନ୍ତି, ତାହା ଯଥାର୍ଥ, ସତ୍ୟର ଓ ବାସ୍ତବତାର ନିକଟତର ଏବଂ ମୂଳର ନିସହ ସେହି ଚରିତର ମହିମାକୁ ହାନି କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବରଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ମନୋଜ୍ଞ କରି ପାରିଛି ।

ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଗଙ୍ଗା ଓ ଦ୍ରୌପଦୀ ଚରିତ ଆଲୋଚିତ ହେଉ ।

ହିନ୍ଦୁ ମନରେ ଗଙ୍ଗା ଏକେ ନିଜେ ପତିତପାବନୀ ନଦୀ, ପୁଣି ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଶିବପତ୍ନୀ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସେ କୋଟିକୋଟି ହିନ୍ଦୁର ପରମପୂଜ୍ୟା । କିନ୍ତୁ ମହାଭାରତରେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ରାଜା ଶାନ୍ତନୁଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଓ ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ଜନନୀ ଭାବରେ ବିଖ୍ୟାତ । ଭୀଷ୍ମ ତାଙ୍କର ଅଷ୍ଟମ ସନ୍ତାନ । ପୂର୍ବର ସାତଟିଯାକ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ପତିତପାବନୀ ଗଙ୍ଗା ଦେବୀ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ାଇ ମାରି ଦେଇଥିଲେ । ମହାଭାରତରେ ଏହି ବାଲହତ୍ୟାର ଏକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବି ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଶାପଗ୍ରସ୍ତ ଅଷ୍ଟ-ବସୁଙ୍କୁ ନରଜନ୍ମରୁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଉଦ୍ଧାର କରାଇଦେବା ପାଇଁ ଗଙ୍ଗା ଏପରି କରିଥିଲେ । କେବଳ ଅଷ୍ଟମ ବସୁ ରହିଗଲେ ପୂଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଭୀଷ୍ମଦେବ ରୂପେ ଜଗତରେ ପରିଚିତ ହେବାପାଇଁ । ଗଙ୍ଗା ପ୍ରକୃତରେ ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ପିତା ପ୍ରତୀପଙ୍କର ପ୍ରେମାର୍ଥିନୀ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ସେ ନାହିଁ କରିବାରୁ, ବହୁ ବର୍ଷ ପରେ ପୁଅ ଶାନ୍ତନୁଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ । ଅଷ୍ଟମ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମହେବା ପରେ ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପଳାଇଗଲେ । ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତରେ ଗଙ୍ଗା ପରମ ରୂପବତୀ ଓ ପ୍ରେମମୟୀ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତା ।

ଶିବପତ୍ନୀ ହୋଇ ଗଙ୍ଗା କିପରି ଜଣେ ରାଜାକୁ ପୁଣି ବିବାହ କଲେ, ମା ହୋଇ ପୁଣି ପିଲାଗୁଡ଼ିକୁ କିପରି ପାଣିରେ ବୁଡ଼ାଇ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମାରିବେ, ପୁଣି ପ୍ରେମଶୀଳା ପତ୍ନୀ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଗୃହ ବା ପଳାଇ ଯିବେ କାହିଁକି, ଏଇସବୁ ବାସ୍ତବ ଲୌକିକ ସ୍ତରରେ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ଗଙ୍ଗା-ଶାନ୍ତନୁ ଉପାଖ୍ୟାନ ରକ୍ତମାଂସହୀନ କେବଳ ଏକ ଗାଳଗଳ୍ପ ମତ ରହିଯାଏ ।

କିନ୍ତୁ ଏଇ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶାରଳାଦାସ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଏକ ଚମତ୍କାର ସ୍ୱାଭାବିକ ବାସ୍ତବ ରୂପ ଦେଇ ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ନିଷ୍ଠୁର ସକଳ ଅପ୍ରିୟ ବୀଭତ୍ସତା ଏପରି ଦୃଢ଼ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପରିବେଶ ପ୍ରଭାବ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଯେ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଅପକର୍ମ ପାଇଁ ଦୋଷ ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ, ବରଂ ତାଙ୍କର ସହଜ, ସ୍ୱାଭାବିକ, ଜୀବନ୍ତ, ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ ନାରୀତ୍ୱର ଅକପଟ ପ୍ରକାଶରେ ଆମକୁ ମୁଗ୍ଧ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ।

ଶାରଳାଦାସ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଏଇପରି ଭାବରେ ଗଢ଼ି ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି ।

ରାଜା ନର୍ଯ୍ୟାତିଙ୍କ ଘରେ କନ୍ୟା ଜନ୍ମଗ୍ରହଣକଲା । ସେ ଧବଳାଙ୍ଗୀ ଥିବାରୁ ତାର ନାମ ହେଲା ଗଙ୍ଗା । କନ୍ୟାଟି ଯେତେ ବଢ଼ିଲା, ସେତିକି ହେଲା ଚପଳ, ଚଞ୍ଚଳ, ମୁକ୍ତ, ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ । ଏଠି ଶାରଳାଦାସ, ଅବାଧବାହିନୀ ସେହି ନାମର ନଦୀର ପ୍ରାକୃତିକ ଚରିତ୍ରକୁ ଆଣି ଏଇ କନ୍ୟାଠାରେ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି; ଯାହା କି ଯଥାର୍ଥ ଓ ତାର ପରଜୀବନର ଘଟଣା ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରକ୍ଷାକରୁଛି । ମୂଳ ମହାଭାରତର ପ୍ରେମଶୀଳା, ଗୁଣାନ୍ୱିତା, ସୁନ୍ଦରୀ ବଧୂ ସହିତ ଗଙ୍ଗାର ଚରିତ୍ରର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଇ ନାହିଁ । ଅଥଚ ପ୍ରେମଶୀଳା ବଧୂ ସହିତ, ସନ୍ତାନହତ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏକାଠି କରି ପାରୁନା ।

କ୍ରମେ କୁମାରୀ ଗଙ୍ଗା ନାରୀ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ସେଇପରି ରହିଲା । ଘରେ ନ ରହି ରାଜ୍ୟର ପିଲାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ସବୁ-

Digitized by srujan ka@gmail.com

ବେଳେ ବଣ ଜଙ୍ଗଲରେ ବୁଲିଲେ, ନାନା କ୍ରୀଡ଼ାରେ ମାତିରହିଲେ । ପିତା ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ସ୍ୱୟଂବରର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । କିନ୍ତୁ ତା ଶୁଣି ସେ ବାପାଙ୍କୁ କହିଲେ—"ବାପା, ମୁଁ ସ୍ଥିର କରିଛି, କେବଳ ଶିବଙ୍କୁହିଁ ବିବାହ କରିବି । ଅନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ପକାଇ ଲାଭ ନାହିଁ ।"

ଶିବ ସେ କାଳକୁ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପରୁ ମୁକ୍ତିପାଇଁ ହାଟକେଶ୍ୱର ଶିବଭବରେ ଯାଇ ପାତାଳରେ ତପସ୍ୟା କରୁଥିଲେ । ବହୁଯୁଗ ବିତିଗଲାଣି । ଶାନ୍ତନୁ ରାଜା ଶିବଭକ୍ତ । ଶିବଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଉପାସନା ପାଇଁ ସେ ମଧ୍ୟ ପାତାଳରେ ହାଟକେଶ୍ୱରଠାରେ ଯାଇ ରହିଲେ । ସେ ସେଇଠାରୁ ହିଁ ରାଜ୍ୟଶାସନ କରୁଥାନ୍ତି । ଏଇପରି ବହୁଯୁଗ ମଧ୍ୟ ବିତିଗଲା । ଶେଷରେ ହାଟକେଶ୍ୱର ଶିବ କହିଲେ ଶାନ୍ତନୁଙ୍କୁ —"ତମେ ଯାଅ, ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କର । ଏଠି ତ ଅନେକ କାଳ ରହିଲ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ଫେରିଯାଅ ।"

ସେତେବେଳକୁ ଶାନ୍ତନୁ ଜଟାଜୂଟ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଓ ସକଳ ଶୈବ ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରି ଏକ ପ୍ରକାର ଶିବ ପାଲଟି ଗଲେଣି । ସେ ଯେତେବେଳେ ପାତାଳରୁ ଉପରକୁ ଆସିଲେ; ସେ ଆସିଲେ ବୃଷଭ ବାହନରେ ଓ ଡମ୍ବରୁଧ୍ୱନି କରି । ଆସି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ନର୍ଘାତ ରାଜାର ରାଜ୍ୟରେ ।

ନାର୍ଘାତ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି କନ୍ୟା ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, "ମା' ଏଇ ସେ ଶିବ ସ୍ୱୟଂ ବିରାଜମାନ । ତୋର ବିବାହର ବେଳା ଆସିଗଲା । ତୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ।" ତେଣେ ଶାନ୍ତନୁଙ୍କୁ ଶିବ ବୋଲି ଧରିନେଇ, ରାଜା ସସମ୍ମାନ ତାଙ୍କୁ ଘରକୁ ଆଣି, କନ୍ୟାର୍ପଣର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ଶାନ୍ତନୁ ବହୁକାଳ ତପସ୍ୟା ପରେ ରାଜ୍ୟକୁ ଫେରୁଛନ୍ତି । ନୂତନ ଜୀବନରେ ସହଧର୍ମିଣୀ ତ ଦରକାର । ସେ ରାଜି ହୋଇ-

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଗଲେ । ବିବାହକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବେଦୀ ଉପରେ କନ୍ୟା ଯେତେବେଳେ ବରର ଗୋତ୍ର ଆଦି ପଚାରି ଗଲା, ଅଭ୍ୟାସବଶତଃ, ଶାନ୍ତନୁ ନିଜ ଗୋତ୍ର ଓ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ନାମ ସବୁ କହିଲେ । ତାହା ଶୁଣି ଗଙ୍ଗା ବେଦୀରୁ ଉଠିପଡ଼ି କ୍ରୋଧରେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—"ଏ କ'ଣ ! ଏ କି କପଟାଚାର ! ଶିବଙ୍କର ଗୋତ୍ର କ'ଣ ? ପୂର୍ବପୁରୁଷ କ'ଣ ? ମୁଁ ଏହାଙ୍କୁ ଶିବ ବୋଲି ଭାବିଥିଲି; ଏ ଯେ ଜଣେ ରାଜା ମାତ୍ର । ମୁଁ ଏହାଙ୍କୁ ବିଭା ହେବିନି !"

ମହାକାଣ୍ଡ ! ପିତା ନର୍ଯାତ ଝିଅର ହାତ ଧରି କହିଲେ—'ମା, ସବୁ ଭୁଲ୍ ମୋର । ମୁଁ ତତେ ଦେବି ବୋଲି ସତ୍ୟ କରି ସାରିଛି । ମୋର ସତ୍ୟପାଇଁ ତୁ ଏଥିରେ ମଙ୍ଗିଯା ।'

ଗଙ୍ଗା ପିତାଙ୍କ ବଚନ ପାଇଁ କେବଳ, ଶାନ୍ତନୁଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ । କିନ୍ତୁ ବିବାହ ବାସରରେ ହିଁ ନବ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଠକ୍ଠାକ୍ କହି ଦେଲେ—"ଦେଖ, ଆଜି ଜଣକୁ ବିବାହ ହେବାରେ ମୋର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ତମଠି ମୋର ଆସକ୍ତି ନାହିଁ । ତେବେ ବିବାହ ତ ହେଲା । ମୋ ଆର୍ଦ୍ଧୋଳ ତମେ ସହ୍ୟ କରିବ । ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି କଥା କହିବନି ବା ମୋ କାମରେ କୌଣସି ବାଧା ଦେବନି । ବାଧା ଦେଲେ ଇ ମୁଁ ତମକୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇବି । ଗଙ୍ଗା କହିଲେ ଥିବି, ଗାଙ୍ଗୀ କହିବି ତ ଯିବି ।"

ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଦାମ୍ପତ୍ୟଜୀବନ ଯେପରି ହେବାର କଥା, ତାହା ଶାରଳାଦାସ ଅତି ଜୀବନ୍ତଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ଚିତ୍ରଣର ପଟାନ୍ତର ନ ଥିବ । ଏହା ଏକାନ୍ତ ମଉଳିକ୍ । ଏବଯାକେ ବି ଆମେ କାବ୍ୟ-କବିତାରେ, ଗଳ୍ପ ଉପନ୍ୟାସରେ କେବଳ ମଧୁମୟ ଦାମ୍ପତ୍ୟର ଚିତ୍ର ଦେଖୁଁ—

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଯାହାକି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଳୀକ । କିନ୍ତୁ ଛଅଶହ ବର୍ଷ ତଳେ କୃଷକ କବି ଶାରଳାଦାସ, ଏକ ଜନକାବ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ଜୀବନ୍ତଭାବରେ ଫୁଟାଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ଯୁଗରେ ବି ଏ ମହାକବି ନାରୀର ସତୀତ୍ୱ ବା ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ନାରୀତ୍ୱର ସ୍ୱକୀୟ ଦାବୀ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ସେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ପ୍ରଚାରକରିଥିଲେ ଯେ ଉଭୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାରୀର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଇଚ୍ଛା, ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି, ସ୍ୱାଧୀନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ଆମକୁ ମାନିବାକୁ ହିଁ ହେବ; ନଚେତ୍ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନର ଶାନ୍ତି ଅସମ୍ଭବ । ଛଅଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ଓଡ଼ିଶାର କବି ଶାରଳା-ଦାସ ଏହାର ଜୀବନ୍ତ ଆଲେଖ୍ୟ ଛାଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି ।

ଶାନ୍ତନୁ ରଜା ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଥିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସଧର୍ମୀ । ସେ ଯାଗ-ଯଜ୍ଞ କରନ୍ତି, ଉପବାସ କରନ୍ତି, ଉପାସନା ଇତ୍ୟାଦିରେ ମାତିଥାନ୍ତି । ନବବିବାହିତା ଉଚ୍ଛଳଯୌବନା ଗଙ୍ଗା ଏସବୁ ଦେଖି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଅକୁଣ୍ଠବାଣୀରେ କହିଲେ—'ତମେ ରଜା, ତମେ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ତମର ଏସବୁ ତପସ୍ୟା, ଉପବାସ କ'ଣ ? ତମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ପରରାଜ୍ୟକୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ମିଶେଇବା, ଯୁଦ୍ଧ କରିବା, ପ୍ରଜା ପାଳିବା । ସେଇ ତ ତମର ମୁକ୍ତିର ଉପାୟ । ଏ ସବୁ ବୈରାଗୀ ଢଙ୍ଗ କ'ଣ ? ମୁଁ ତା କରେଇ ଦେବିନି ।'

ସେ ତାହା ହିଁ କଲେ ମଧ୍ୟ । ସ୍ୱାମୀକୁ ଏକାଦଶୀ କରାଇ ଦେଲେନି । (ଶାରଳାଦାସ ତାଙ୍କ ମହାଭାରତର ସବୁଠି ଏକାଦଶୀ-ପାଳନା ଉପରେ ଖୁବ ଜୋର ଦେଇଛନ୍ତି । ଶାନ୍ତିପର୍ବରେ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ମୁହଁରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ—'ରଜା, ତୁ ଦେଖିବୁ, ଯେପରି ତୋର ପ୍ରଜାମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକାଦଶୀ ଉପବାସଟା ଅନ୍ତତଃ ମାନି ଚଳନ୍ତି ।') ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଶ୍ରୁତି ଶ୍ରୁତ ପ୍ରଭୃତି ସଙ୍କୋଚକରଣ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସବୁକୁ ନେଇ ଚୁଲିରେ ପୋଡ଼ିଦେଲେ । ନାନାଭାବରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବୈରାଗି-ମନୋବୃତ୍ତିରୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଜଣେ ତରୁଣୀ ପତ୍ନୀ ପକ୍ଷରେ ଏହା ହୁଏତ ନିତାନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଚେଷ୍ଟା ।

ଆଧୁନିକ ପରିଭାଷାରେ ଏ'ତ ହେଲା ଇନ୍‌କମ୍ପାଟିବ୍‌ଲ୍ ମାରେଜ୍ ବା ଅସମଞ୍ଜସବିବାହ । ଏପରି ବିବାହର କାମ-ଜୀବନ ବା ସେକ୍‌ସ-ଲାଇଫ୍ କିପରି ହେବ ତା' ଏବର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ମାନେ ଆଗରୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଯିବେ । ଶାରଦାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ସତ୍ୟ । ଏଠାରେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । କିନ୍ତୁ ଆମର କୌଣସି ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଏହାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏକାନ୍ତ ଉଚିତ ।

ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଅସହ୍ୟ ହୁଅନ୍ତେ ସାଧୁ ଶାନ୍ତନୁ ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ସେ କାହିଁକି ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ଜାଳୁଛନ୍ତି ବୋଲି ମିନତି କରି କହିବାରୁ ଗଙ୍ଗା ସ୍ରେକ୍‌ଠୋକ୍ ଜବାବ ଦି ଦେଇଛନ୍ତି—"ଏଇ ହେଲା ମୋର ସ୍ୱଭାବ । ମନେ କେବଳ ଶିବ ହି ସମ୍ଭାଳିଥାନ୍ତେ । ତମେ ବା ଏ ଘର ସଂସାର ପ୍ରତି ମୋର ତ ଆଦୌ ଆସକ୍ତି ନାହିଁ, ଜାଣ । ତେବେ ଏସବୁ ପଚାରୁଛ କ'ଣ ?"

ଯାହାହେଉ ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବି ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହେଲା । ତା'ବି ସଂସାରରେ ଘଟିଥାଏ ସାଧାରଣରେ । ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟା ନାରୀ ଗଙ୍ଗା କି ଏଇ ବାଳବଚ୍ଚାଙ୍କ ଲାଳ ପୋଛିବାକୁ ଯେଉଁ ସ୍ୱାମୀପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆସକ୍ତି ନାହିଁ, ତା' ଘରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବେ ? ସେ ସନ୍ତାନ କି ପ୍ରାଣର ବା ପ୍ରଣୟର ସନ୍ତାନ ? ସେ ସେ କେବଳ ଦେହଜ, କେବଳ ବନ୍ଧନ । ମୁକ୍ତିକାମିନୀ ଗଙ୍ଗା ସେ ବନ୍ଧନକୁ ଜାଣି ଜାଣି କାଟିଲେ । ଗୋଟାକ ପରେ ଗୋଟେ ସନ୍ତାନକୁ ନିଜ ହସ୍ତରେ ହତ୍ୟା କଲେ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସାଧୁ ଶାନ୍ତନୁ ସ୍ତ୍ରୀର ଚରିତ୍ର ତ ଭଲକରି ଜାଣିଲେଣି । ସେ ଆଶା କରିଥିଲେ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ହେଲେ ବା ତାର ସ୍ୱଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ, ଘର ପ୍ରତି ମାୟା ଲାଗିବ । କିନ୍ତୁ ସେ ଦେଖି ଅବାକ୍ ହେଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ନିଜ ପିଲାଗୁଡ଼ିକୁ ଜନ୍ମ ହେଲାକ୍ଷଣି ନିଜ ହାତରେ ମାରି ପକାଉଛି । ସେ ପ୍ରଥମଥର ପରେ ବାର ବାର ମନା କରିବାକୁ, ରୋଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । କିନ୍ତୁ ନିରସ୍ତ ହେଲେ ଏୟା ଭାବି ଭାବି—ଏ ତ ମା'ହୋଇ ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ମାରିପକାଉଛି, ତା'ର ମନରେ ତିଳେହେଲେ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ମୋ କଥାରେ ସେ ଟଳିବ ନା? ବରଂ ମୁଁ ମନାକଲେ ଇ ସେ ଘର ଛାଡ଼ି ପଳେଇବ । ଯାହାହେଉ, ଘରଣୀ ହୋଇ ତ ଜଣେ ଅଛି । ସେ ଚାଲିଗଲେ, ଏ ବୟସରେ ଆଉ କାହାକୁ ଆଣିବାକୁ ଯିବ ?

ଏଇ ବଡିବ ଦମ୍ପତିର ଲୀଳା ଏଇପରି ଚାଲିଲା । କିନ୍ତୁ ଅଷ୍ଟମ ସନ୍ତାନକୁ ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗା ଯେତେବେଳେ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ବସିଲେ ବୃଦ୍ଧ ଶାନ୍ତନୁ ଆଉ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗକରି ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଗାଳିଦେବାକୁ ଓ ରୋଧିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ—"ଲୋ, ପାମରି ଗାଙ୍ଗି, ତୋର କ'ଣ ଦୟାମାୟା ନାହିଁ ? ତୁ କ'ଣ ରାକ୍ଷସୀ ? ମୋର ଏଇ ପିଲାଟିକୁ ହେଲେ ଛାଡ଼ିଦେ—ସବୁ ତ ମାଆ ହୋଇ ଖାଇଲୁ ।"

ବେଶ୍, ଗଙ୍ଗା ତ ସେତିକି ଚାହୁଁଥିଲେ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏତେଦିନେ ହେଲେ ଶାନ୍ତନୁ ଆଗରେ ହାସ୍ୟମୟୀ ପ୍ରସନ୍ନା । ସେ କହିଲେ—"ଦେଖ, ତମଠୁ ମୁଁ ଏ ଗାଙ୍ଗୀ ଶବ୍ଦ ଶୁଣିବାପାଇଁ ହିଁ ଗୋଟାକ ପରେ ଗୋଟେ ପୁଅକୁ ହତ୍ୟା କରିଛି । ଏତେଦିନେ ତମର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ମୋଠାରୁ ଆସକ୍ତି ତମର କଟିଲା । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତମ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲି । ବିଦାୟ ।"

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମହାଭାରତରେ ଏହି ଗଙ୍ଗୋପାଖ୍ୟାନ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ଏକ ଆଲେଖ୍ୟୋଖ୍ୟ ବା ରୂପକ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ରାଜା ଶାନ୍ତନୁ କେବେ ଗଙ୍ଗା-ପ୍ଲାବନରୁ କୌଣସି ଜନନୀ ଓ ତାର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିବା ଘଟଣାର ଏହା ରୂପକ ପ୍ରକାଶ, ବା ସେଇପରି ଅନ୍ୟ କିଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ଯାହା ହେଉ, ନର-ନାରୀ, ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀର ଆଲେଖ୍ୟଭାବରେ ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଏହା ରହିଯାଇଛି ରୂପ-କଥାର ଅସମ୍ଭବ ଅସଙ୍ଗତ ସ୍ତରରେ, ଯେଉଁଠି ସବୁ ଧରିନେବାକୁ ହୁଏ, ଯେଉଁଠି ଯୁକ୍ତି, ବା ବସ୍ତୁର ପ୍ରବେଶ ନିଷିଦ୍ଧ । ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନ କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣବନ୍ତ, ସ୍ୱାଭାବିକ, ଯୁକ୍ତିପ୍ରତିଷ୍ଠ ଓ ଏକାନ୍ତ ଆଧୁନିକ ହୋଇ ଉଠିଛି ଶାରଳାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ସ୍ପର୍ଶରେ । ପୁରାଣ ହୋଇ ଉଠିଛି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଆଧୁନିକ, ଗଳ୍ପ ହୋଇ ଉଠିଛି ରକ୍ତ-ମାଂସର ଦୈନନ୍ଦିନ ସତ୍ୟ, ରୂପକଥା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଛି ଆଧୁନିକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସକଳ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପାଇଁ । ଏ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ କୃତି । କାରଣ ଏବଯାଏଁ ବି ଆମେ ସାହିତ୍ୟରେ, ଯାହା ଅପ୍ରିୟ, ଲୋକଚକ୍ଷୁରେ ଯାହା ଅସୁନ୍ଦର, ଅସାମାଜିକ ବୋଲି ଧରା ଯାଏ, ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସାହସ କରୁନା । ଆମର ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସତ୍ୟରେ ସତ୍ୟଭୀରୁ ଓ ଜୀବନଠାରୁ ପଳାତକ । ଆମେ ସାହିତ୍ୟରୁ ଶିଶୁପରି ଖାଲି ମିଠା ଚାହୁଁ । ଫଳରେ ଆମର ଶିଳ୍ପ-ସାହିତ୍ୟର ରୁଚି ସେଇ ଶିଶୁ-ସ୍ତରରେ ହିଁ ରହିଯାଇଛି । ଆମ ରୁଚିକି ସୁହାଇ ସାହିତ୍ୟ ଗଢ଼ା ଚାଲିଛି । ଆମ ରୁଚି ଚାହେଁ ପ୍ରେମ ହେବ କେବଳ ମଧୁର, ନାୟକ ନାୟିକା ହେବେ ସୁନ୍ଦର ଓ ଗୁଣବାନ୍, ପଦ୍ୟ ମାନେ ହେବ ଯମକ ଅନୁପ୍ରାସରେ ଅଳଙ୍କୃତ; ଅବାଞ୍ଛିତ, ଅଶୋଭନ କିଛି ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ବା ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁନା । ଜୀବନର ରୂପ କିନ୍ତୁ ଓଲଟା । ସେଠି ରୂପ-ପୁଷ୍ପ ଫୁଟେ,

Digitized by srujan ka@gmail.com

କିନ୍ତୁ ପୂଟେ କୁତ୍ସିତ ମାଟି ଭେଦକରି, ମଧୁର ସେଠି ବିସ୍ୟନ୍ଧିତ ହୁଏ କଠୋର ସାଧନାରୁ, ସେଠି ଶାନ୍ତିପରେ । କେବଳ ଆମେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରହିତ ସଂଘର୍ଷ କେବଳ ସୁନ୍ଦର ବା ମଧୁର ଗୃହିଲେ ବା ଶୁଣିଲେ, ଆମେ ଜୀବନର ସାମାନ୍ୟତମ ଅଂଶ ହିଁ ଦେଖିଲୁ ବା ଜାଣିଲୁ । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ, ଯାହାକି ସକଳ କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ସ, ଆମଠୁ ଦୂରେଇ ରହିଗଲା । ଇଂରେଜ ନାଟ୍ୟକାର ସେକ୍ସପିୟର ତାଙ୍କ ନାଟକାବଳୀରେ ଜୀବନର ଏଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଶ୍ରିତ ଆଲେଖ୍ୟ ନିର୍ବିକାରଭାବରେ ଆଙ୍କି ପାଇଥିବାରୁ, ଜୀବନର ଶିଳ୍ପୀ-ଭାବରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟରୂପେ ସେ ବିରାଜିତ ଓ ପୂଜିତ । ଆମର କାଳିଦାସ ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମଧ ସେ ସାହସ ଓ ନିପୁଣତା ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ଶାରଳାଦାସଙ୍କୁ କାଳିଦାସ ବା ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କଠାରୁ ବଡ଼ ବା ସମକକ୍ଷ କହିବାକୁ ସାହସ କରିବାଭଳି ପଣ୍ଡିତ ବା ମୂର୍ଖ ମୁଁ ନୁହେଁ । ତେବେ ମନେ ହୁଏ ଆମର ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ, ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ ଗଙ୍ଗାଶାନ୍ତନୁଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ବିବାଦର ଯେ ଚିତ୍ର ଆମେ ପାଉଁ, ତାହା ସୃଜନର ସାହସ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାର ନିପୁଣତାରେ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଏହାର ପଟାନ୍ତର ଚିତ୍ର କେହି ପାଇଥିଲେ ଦୟାକରି ଜଣାନ୍ତୁ ତ । ଯେବେ ଥିଲେ ମଧ ଶାରଳା-ପ୍ରତିଭା ତାହାଦ୍ୱାରା ନ୍ୟୂନ ପ୍ରମାଣିତ ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ଏଇ କୃଷକ କବି ନିଜଭାଷା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷା ଜାଣି ନ ଥିଲେ ।

ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଏଇ ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ବ୍ୟବହାରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଏହା ବୋଧହୁଏ କବିଙ୍କ ନିଜ ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା—ଅର୍ଥାତ୍ କବିଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ କଳିହୁଡ଼ୀ ଓ ଘରଭଙ୍ଗେଇ । କିନ୍ତୁ ଶାରଳା ମହାଭାରତର ଗଙ୍ଗା କି କେବଳ

Digitized by srujan ka@gmail.com

କଳହତୁଣ୍ଡୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମାତ୍ର ? ସେ ତାହା ନୁହନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ ରୂପେ ପାଇ ମଧ୍ୟ, ସେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଶିବ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତା ଏବଂ ତାହା ମଧ୍ୟ ଗୋପନରେ ନୁହେଁ, ତାହା ସେ ବିବାହବାସରରେ ହିଁ ସ୍ୱାମୀ ଆଗରେ ଅସୀମ ସାହସରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଶିବ ପ୍ରତି ଗତଚିତ୍ତ ହେଲେ ହେଁ ରାଜନ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ ସ୍ୱାମୀଠାରେ ଦୁର୍ବଳ ତପସ୍ୱୀ-ଭାବକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରି ନାହାନ୍ତି ଓ ତାହା ସେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଶାନ୍ତନୁଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆସକ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ ପିତାଙ୍କ ବଚନରକ୍ଷା ପାଇଁ ସେ ବିବାହ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ତା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଚିର ମୁକ୍ତିକାମିନୀ, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବାଣୀରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ ଗଙ୍ଗାନଦୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ, ଉଚ୍ଛଳ, ଦୁର୍ବାର ପ୍ରକୃତିକୁ ଏହି ନାୟିକାଠାରେ ଆରୋପ କରି, କବି ଏକ ଅନୁପମ, ପ୍ରାଣବନ୍ତ, ଲୀଳାମୟ, ମହୀୟସୀ ନାରୀ-ଚରିତ୍ର ଆମ ଆଗରେ ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି, ଯେ କି ଅନ୍ୟତଃ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ସମଗ୍ର ନାରୀ-ସଂସାରରେ ଅସାଧାରଣ । ଏ ନାରୀ ଝଙ୍କଡ଼ ଗ୍ରାମର ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପରିଡ଼ାଙ୍କର କଳେଇ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ମାତ୍ର ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଏ ଏକ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ସ୍ରଷ୍ଟାର ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୃଷ୍ଟି । ବ୍ୟାସଙ୍କ ଗଙ୍ଗା କେବଳ ରହସ୍ୟମୟୀ ଦେବୀ । ଶାରଳାଙ୍କ ଗଙ୍ଗା ଏହି ଆମ ପରିଚିତ ପୃଥିବୀର ରକ୍ତମାଂସମୟୀ ମାନବୀ । ନିଜର ନାରୀତ୍ୱର ଦାବିରେ ହିଁ ସେ ମହୀୟସୀ ।

ସର୍ବୋପରି, ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାୟକ ଓ ନାୟିକା ଉଭୟର ଚରିତ୍ରକୁ ପୁନର୍ଗଠିତ କରି, ଗଙ୍ଗା ପରି ଦେବୀଙ୍କୁ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ରାଜାଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପିତା ହେବା ଓ ସେଠି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତା ହେବାରୁ ତାର ପୁତ୍ରର ଶରଣ ପଶିବାରୂପକ ଅସ୍ୱାଦ୍ୟ ଚିତ୍ର ବଦଳରେ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ବରାବର ଶିବାମନ୍ତ୍ରୀ ରଖି, ଶିବ-ଭ୍ରମରେ ଜଣକୁ ବିବାହ କରି ପକାଇଥିବାରୁ, ସେହି ବ୍ୟପଦେଶରେ ପଛର ତିକ୍ତ କ୍ରିୟା-କଳାପକୁ ଏକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିକାର ଯୋଗାଡ଼ କରି ଶାରଳା-ଦାସ ଅପୂର୍ବ ଚିନ୍ତା ଓ କଳ୍ପନା ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟଞ୍ଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତନଇ ତ ସୂଚନା କରେ ଯେ, କୃଷକ କବି ଜାଣି ଜାଣି ହୁଏତ ମୂଳ ମହାଭାରତକୁ ଜନତା-ଯୋଗ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

(ତିନ୍)

ଦ୍ରୌପଦୀ

ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ ପଢ଼ିଗଲେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ବିଭାଗରେ କବିଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଉତ୍ସାହ ଓ ନୈପୁଣ୍ୟ ଫୁଟି ଉଠିଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ବୋଧହେବ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି—ସମାଜ, ସମର ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ବୀରରସର ଓତପ୍ରୋତ ବିସ୍ତୃତି ଓ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠକ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଏ ଦିଗରେ ଏହି କବି ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆସାହିତ୍ୟରେ ବୋଧହୁଏ ଏକାନ୍ତ ଏକକ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ, କବିଙ୍କ ଲେଖାରେ ବୀରରସର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ପୁଷ୍କଳ ପ୍ରକାଶକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କହିଛନ୍ତି ସେ କବି, ତରୁଣ-ବୟସରେ, ନିଶ୍ଚୟ ଯୋଦ୍ଧୃବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ, ଏବଂ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ଜାତିର ଦାୟିତ୍ୱ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବାଧ ହୋଇ ସମ୍ରାଟ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅଭିଯାନମାନଙ୍କରେ ସୈନ୍ୟଭାବରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ହୋଇଥିବ । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ନଦୀ, ପର୍ବତ, ନଗର ସବୁର ସଠିକ ସଙ୍କେତ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶାରଳାଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଯାହା ମିଳୁଛି ଏବେ, ସେଥିରୁ ଏହି ଧାରଣା ଦୃଢ଼ ହେଉଛି । ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଓଡ଼ାହ ଶିବପୁର ଅଦ୍ୟାପି ଏକ ନଗର ଓ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ । ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ଏ ସ୍ଥାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଏ ସ୍ଥାନ କିନ୍ତୁ ସେତେ ଜଣାଶୁଣା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଆମର କବି ତରୁଣବୟସରେ ସେ ସ୍ଥାନ ଦେଖିଥିଲେ ; ହୁଏତ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ-ଭାବରେ ବା କପିଳେନ୍ଦ୍ରବାହିନୀର ସୈନ୍ୟଭାବରେ । ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ ତ ସେ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାମାନ୍ୟ ଢୁ ଢୁ ଖେଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଗହନ ବ୍ୟୂହଯୁଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାରଳାଦାସ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଲଢ଼ାଇକୁ ଯେପରି ଉତ୍ସାହ, ନିପୁଣତା ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ ପରି ପ୍ରାଣବନ୍ତ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ସୈନିକଜୀବନର ମଧ୍ୟ ଦୃଢ଼ ସୂଚନା ଦିଏ ।

ଶାରଳା ମହାଭାରତ ପୁଣି ଓଡ଼ିଶାର ପଲ୍ଲୀସମାଜର ଯେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଆଲେଖ୍ୟ-ଶାଳା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ସଂସାର ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜଗତ୍ । ଗୋ-ଶସ୍ୟ-କୈନ୍ଦ୍ରିକ, କୁସଂସ୍କାରପ୍ରତିଷ୍ଠ, ଦେବଦେବୀପୂର୍ଣ୍ଣ, ଧର୍ମଭୀରୁ ଏଇ ପଲ୍ଲୀ-ସମାଜ ଆଜି ବି ଠିକ୍ ସେଇପରି ଅଛି, ଯେପରି ଥିଲା ଶାରଳାଙ୍କ ସମୟରେ । ଶାରଳାଦାସ ଏଇ ସମାଜ ପାଇଁ ହିଁ ତାଙ୍କର ମହାଭାରତ ଲେଖିଲେ । ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କୁ ଏଇ ସମାଜ ପାଇଁ ହିଁ ସେ ଏଇ ସମାଜର ନରନାରୀ କରି ଗଢ଼ିଲେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇଉଠିଛି ଓଡ଼ିଶାର ଚିତ୍ରଶାଳା, ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରକୃତ ନାଶନାଲ ଏପିକ୍ ।

କିନ୍ତୁ ପଲ୍ଲୀସମାଜରେ ଜନ୍ମହୋଇ ଓ ବଢ଼ି, ରୁକ୍ଷ କୃଷକ ବା ସୈନିକଭାବରେ ଜୀବନ କଟାଇ, କୌଣସି ସଭ୍ୟ; ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ବା ସମାଜ ସହିତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ଗଭୀର ପରିଚୟ ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ, ଏହି କୃଷକକବିଙ୍କର ଗଭୀର, ସୂକ୍ଷ୍ମ, ସୁକୁମାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ସବୁଠାରୁ ବିସ୍ମୟ ଦାନ କରୁଛି । ତାହା ମଧ୍ୟ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ତାଙ୍କର ସହଜାତ ପ୍ରତିଭାର ସୂଚନା ଦେଉଛି । ପ୍ରତିଭା ହେଉଛି ସେହି ଅଦୃଶ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ନେତ୍ର, ଯାହା ରୂକ୍ଷ ଭିତରେ କୋମଳର, କୁତ୍ସିତ ଭିତରେ ସୁନ୍ଦରର, କ୍ଷଣିକ ଓ କ୍ଷୀୟମାଣ ଭିତରେ ଶାଶ୍ୱତକୁ ଦେଖିପାରେ । ଆମ୍ଭେ ଆମର ଏଇ କୃଷକ କବିଙ୍କର ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧରୁ ତାଙ୍କର ସେହି ପରମ ଅଭିଳଷଣୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ନେତ୍ର ଥିବାର, ଦୃଢ଼ ବୋଧ କରୁଁ ।

ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ନାରୀ-ତନୁର ବର୍ଣ୍ଣନାର ତ ଅଭାବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ଅଧିକାଂଶ କେବଳ ଗତାନୁଗତିକ,—ସେଇ ବିମ୍ବ ଅଧର, ମୁକ୍ତା ପରି ଦାନ୍ତ, ଇନ୍ଦ୍ରକୋଦଣ୍ଡ ପରି ଭ୍ରୂଲତା, ସିଂହକଟୀ ପରି ଅଣ୍ଟା ଇତ୍ୟାଦି । ନୂତନ ଅନୁଭୂତିର, ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିଚୟ କ୍ୱଚିତ୍ କାହିଁ ମିଳେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ "ଜମ୍ବୁନଦସାର ଜଙ୍ଗମ ହେବାର" ଏଇପରି ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ କୋମଳ ଦର୍ଶନ ଓ ଅନୁଭବର ପରିଚୟ ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ରୀତି ବା ତାଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀର କବି ସବୁ ଅଳଙ୍କାର-ବ୍ୟବସାୟୀ । ତାଙ୍କର ବେପାର ହେଲା ନାରୀ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଆମର ଦାସେ ହେଲେ ପ୍ରକୃତିରେ ଗଳ୍ପସାଗର । ଘଟଣା ପ୍ରବାହ, ଜୀବନ, ମରଣ, ସଙ୍ଘର୍ଷ, ପାପ-ପୁଣ୍ୟ, ନେଇ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ । ଏସବୁ ଶାରଳାଦାସ ଆମକୁ ଅତିରିକ୍ତ ମାତ୍ରାରେ ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତା ଭିତରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ସ୍ଥାନରେ ସେ ଦେବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ନାରୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା, ତାହା ସରସତା ଓ ସରଳତା ଭିତରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆଳଂକାରିକ କବିମାନଙ୍କର କ୍ଳିଷ୍ଟ କଳ୍ପନାର ଅନାବଶ୍ୟକ ପ୍ରୟାସକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଅସ୍ୱାଦ୍ୟ କରିଦେଉଛି । ଏଇ ଚିତ୍ରଣର ପରାକାଷ୍ଠା ଆମେ ଦେଖୁଁ ମହାଭାରତର ପ୍ରଧାନତମା ନାରୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କଠାରେ । ଏଦୁଇର ଏକତ୍ର ସମାବେଶ କୌଣସି ମତେ ଆକସ୍ମିକ ହୋଇ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ନ ପାରେ । ତନୁର କୃଷ୍ଣକାନ୍ତି ତାଙ୍କର ତୁଳନାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଚୟନ-କ୍ଷମତା ଯେ ଜାଣି ଜାଣି ଏଇ ପ୍ରିୟ ଚରିତ୍ର ପାଇଁ ରଖିଥିଲେ, ଏହା ସହଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଇପାରେ ।

ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ସ୍ୱୟଂବର କାଳ । ଭାରତବର୍ଷର ସକଳ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ତରୁଣ ବୀର ଓ ରାଜାମାନେ ଲକ୍ଷ ବିନ୍ଧି ସେଇ ବିଶ୍ୱ-ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ପଞ୍ଚାଳ ନଗରରେ ସମାଗତ । ବାହାରେ ଦ୍ରୁପଦ-ନନ୍ଦନ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ସମାଗତ ରାଜା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅତିଥିମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଦାସୀବର୍ଗ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ବେଶଭୂଷା ପିନ୍ଧାଇବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ତନୁର କୋମଳତାର ବ୍ୟଞ୍ଜନା କବି ଏଇପରି ଭାବରେ ଦେଇଛନ୍ତି—

“ନ ସହଇ ଯେ ସୁନ୍ଦରୀ ଅଳଙ୍କାର ଭାର ।” ଯଦିଓ “ବେଶ, ଭୂଷଣକୁ ଦେଖି ମଣଇ ବିମୁଖ”, ତଥାପି ଯାହା ନ ଦେଲେ ନ ଚଳେ ତାହା ପିନ୍ଧାଇ ତାଙ୍କୁ ହାନ୍ଦୋଳାରେ ଭର୍ତ୍ତିକରି ସଭାମଣ୍ଡପକୁ ଅଣାଗଲା । ରାଜା ଦ୍ରୁପଦ ଲକ୍ଷର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇ ରାଜା-ମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି ଚାଲିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜାମାନେ ବିଶ୍ୱ-ସୁନ୍ଦରୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଥରେ ଦେଖିବାକୁ ଅସମ୍ଭାଳ ହେଲେଣି । ସମସ୍ତଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, କିନ୍ତୁ କେହି ପାଟି ଫିଟାଇ କହି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ନ ପାରି ଜରାସନ୍ଧ କହି ଉଠିଲେ—“ଶୁଣ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ମନର କଥା କେହି କହି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ତମେ ତ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ହାନ୍ଦୋଳା ଭିତରେ ରଖିଲ, ଏ ରାଜାମାନେ ତ କେହି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିଲେନି, ଲକ୍ଷ ବିନ୍ଧିବେ କାହା ଲାଗି ? ମେଢ଼ରୁ ସଭାକୁ ତାଙ୍କୁ ଆଣ, ସବୁ ରାଜା ତାଙ୍କ ବଦନମଣ୍ଡଳ ଦେଖିବାକୁ ପାଆନ୍ତୁ ।”

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମୂଳ ମହାଭାରତରେ, ଭାରତର ତରୁଣ ଜନତାର ରୂପ ପ୍ରତି ଏଇ ଶାଳୀନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବ୍ୟାସେ ତାଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ଯାହା ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ତାହା ନାହିଁ । କପରି ନାହିଁ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ହୁଏ । କାରଣ ସେ ଯୁଗରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସାମ୍ରଦେଶ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦରୀ ସମ୍ବିତ ନିଜର ନାମକୁ ଜଡ଼ିତ କରି ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରୁଥିଲେ । ସୀତା ତେଣୁ ବୈଦେହୀ, ନିଖିଳ ବିଦେହ ରାଜ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁନ୍ଦରୀ, ଦ୍ରୁପଦକନ୍ୟା ମଧ୍ୟ ତେଣୁ ପାଞ୍ଚାଳୀ, ସମଗ୍ର ପଞ୍ଚାଳ ରାଜ୍ୟର ସର୍ବୋତ୍ତମ ମଣି । ତାଙ୍କର ପାଇଁ ତ ନିଖିଳ ଭାରତର ସମଗ୍ର କ୍ଷତ୍ରସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଶକ୍ତି ପାଞ୍ଚାଳ ନଗରରେ ସମବେତ । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ ବିନ୍ଧିବାର ଇନ୍‌ସ୍ପିରେଶନ୍ ଆସିବ କାହିଁ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱ-ବିଶ୍ରୁତା ପାଞ୍ଚାଳ-ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ ସେମାନେ ଥରେ ହେଲେ ଏ ଯାଏଁ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ? ଜରାସନ୍ଧ ମୁଖରେ ତରୁଣର ଏଇ ଦାବୀ ଦାସ-କବି ଯେପରି ଭାବରେ ପୂରାଇଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ମାନବଚରିତ୍ରର ଗଭୀର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣର ସୂଚନା ଦିଏ ।

ସୁନ୍ଦରୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଡାଣ୍ଡୋଳାର ଗୋପନ ଅଭ୍ୟନ୍ତରରୁ ଯେତେବେଳେ ବାହାର କରି ଆଣି ସମବେତ ଜନସମୁଦ୍ରର କୋଟି କୋଟି ଦୃଷ୍ଟିତଳେ ଠିଆ କରାଇଦିଆଗଲା, ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରତିଯୋଗୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ମହା ବିସ୍ମୟର ବାତ୍ୟା ବହିଗଲା । ସେମାନେ ଦ୍ରୁପଦ ରାଜାର କନ୍ୟା ସୁନ୍ଦରୀ ବୋଲି ଶୁଣିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଏପରି ସୁନ୍ଦରୀ ! ଏଯେ ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ଓ ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ! ନାରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିକଟରେ ପୁରୁଷର ଶାଶ୍ୱତ ଆତ୍ମସମର୍ପଣକୁ କୃତକକବି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶନର ପରିଚୟ ଦେଇ ଦ୍ରୌପଦୀରୂପ-ବିମୁଗ୍ଧ ରାଜାମାନଙ୍କ ମୁଖରେ କୁହାଇଛନ୍ତି —

Digitized by srujan ka@gmail.com

ନ ଜାଣି ଦ୍ରୁପଦ ରାଜା କଲା ସ୍ୱୟଂବର
ଏଥି ନାହିଁ କେହି ବର ଯାର ପଟାନ୍ତର ।

ଦମନ ଦେଶର ରାଜା ଆପେ ଆପେ କହିଉଠିଲେ—"କନ୍ୟାର ଦେହରେ ଅଳଙ୍କାର ତ ବେଶୀ ନାହିଁ ?"

ପାଖରେ ଥିବା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—"ପାଗଳ ନା କସହୋ ତମେ; ଏଇତକ ବୁଝିପାରୁନ ? ଏ ଶରୀରକୁ ଯେ ଅଳଙ୍କାର ମାନେ ଇ ଭାର ।"

କର୍ଣ୍ଣ, ରସ ସଂଯୋଗ କରି କହିଲେ—"ଏ କନ୍ୟାର ଅଳଙ୍କାର ଦରକାର କ'ଣ ? ସୁବର୍ଣ୍ଣରୁ ଶତେ ଗୁଣ ତାର ଶାରୀରିକ ସୁଷମା ।"

ଅନ୍ୟେ ସବୁ କୁହାକୁହି ହେଲେ—"ଯାର ଅପାଙ୍ଗଦୃଷ୍ଟିରେ ଲୁହା, ପଥର, ବଜ୍ର ବି ଫାଟିଯିବ, ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ କେତେ କଥା ? × × × ଏହାର ସୁରଭି ନିଃଶ୍ୱାସରେ, ମନୁଷ୍ୟର ତ କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ମନେହୁଏ, ଯେପରି ନିମ୍ବ, ସାହାଡ଼ା ପରି ତିକ୍ତରସ, ନିର୍ଗନ୍ଧ ତରୁ ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦନ ପାଲଟିଯିବେ ।"

ଦ୍ରୌପଦୀ, କବିଙ୍କର ମାନସୀ ସୁନ୍ଦରୀ । ଯେପରି ଜୀବନର ସକଳ ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ସେ ରହିଛି ଅପୂର୍ବ ମୋହିନୀ, ଏପରି କି ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ । ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହିମାଳୟ ଦେହରୁ ଖଣ୍ଡେ ଟେଳା ଖସିଲାପରି, ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣା ପରି ଶେଷ କରିଦିଆଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ନାଟକୀୟ, କରୁଣ ଓ ବିସ୍ତୃତ । କବି, ସୁନ୍ଦରୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଜରାଦର ବୀଭତ୍ସତା ଭିତରେ ଇହସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କ ମହାଗ୍ରନ୍ଥରେ ପରମରୂପର ପ୍ରଭାମଣ୍ଡଳ ନେଇ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ ଯେପରି, ବିଦାୟ ମଧ୍ୟ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ନେଇଛନ୍ତି ସେଇପରି । ଉପର ପ୍ରଶ୍ନାଗ୍ରା କୃଷକକବ ଜାଣିଜାଣି ଏହା କରିଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ, କାରଣ ଏପରି ନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଦୋଷ ଆସି ନଥାନ୍ତା ।

ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣପଥରେ ହିମାଳୟର ଶୃଙ୍ଗଦେଶରେ କ୍ଳାନ୍ତଚରଣା ଦ୍ରୌପଦୀ ଓ ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ଅନ୍ୟ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ 'ଆସ' ବୋଲି କହି ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଆଗକୁ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ପରେ ପରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ପାଦ ଖସିଗଲା । ସେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ପଡ଼ିଗଲେ ଓ 'ଧର' 'ଧର' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କଲେ । ଭୀମ, ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କୁ ପଛରୁ ଡାକିଲେ "ଭାଇ, ଲେଉଟି ଆସ । ଦ୍ରୌପଦୀ ଯେ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ।" ଜୀବନ-ବିରାଗୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉତ୍ତର ଦେଲେ—"ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇଆସ । କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ କର୍ମଫଳ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭୋଗକରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବିକଳ ହେବାର କି ଅଛି ?"

ମୂଳ ମହାଭାରତର ଭୀମକର୍ମା ବୃକୋଦର ଏଇଠି ଶାରଳାଙ୍କ ହାତରେ ଅପୂର୍ବ ମାନବିକତାରେ ମହିମାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । କେବଳ ଦ୍ରୌପଦୀ ନୁହେଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଥ-ସାଥୀର ପତନରେ ସେହି ହିଁ ଧାଇଁ ଯାଇଛନ୍ତି ମୁମୂର୍ଷୁକୁ କୋଳରେ ଧରି ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ଖୋଜୁଥିବା ସ୍ନେହ, ସହାନୁଭୂତିଟିକ ଢାଳିଦେବାପାଇଁ । ସେ ଧାଇଁଯାଇ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଟେକି କୋଳରେ ଧରିଲେ ଏବଂ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି ଅତି ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ—

"ରାଜନ୍, ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର କିପାଇଁ ହେଉଛ ? ଏ ତମ୍ଭକୁ ସାରା ଜୀବନ ଦାସୀପରି ସେବା କରିଆସିଛି । ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ଏ ପାଞ୍ଚଟା ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆବର୍ଜନା ସହିଲା । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀକି କିଏ ଛାଡ଼ିପିବାକୁ ଚାହିଁବ ?

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଏହାର କେଶ କୃଷ୍ଣଭୃଙ୍ଗଶରୀର ଗୃହରପରି, ଏହାର ଶରୀର-ସୌରଭରେ ଲୋଭରେ ମଧୁକର ଏହାର ପାଶ ତ୍ୟାଗକରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ନାରୀ ଏପରି କୋମଳାଙ୍ଗୀ ଯେ ଶ୍ରମ ହେବା ଯୋଗୁଁ ମସ୍ତକରେ ପୁଷ୍ପ ଗ୍ରହଣ କରେ ନାହିଁ, କି ଶରୀରରେ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ, ଯାର ଚକ୍ଷୁ ନୀଳେନ୍ଦୀବରଦଳକୁ ଧିକ୍‌କାର କରେ, ଯାହାର ରୂପପାଇଁ ମୁନିଗଣ ଧ୍ୟାନ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି, ବିନା ତାମ୍ବୁଳରେ ମଧ୍ୟ ଯାହାର ଓଷ୍ଠ ପକ୍ୱବିମ୍ବ ପରି, ଯାହାର ଅଙ୍ଗୁଳିପନ୍ତି ଚମ୍ପକ କଳିକାପରି ଓ ଦଶନଶ୍ରେଣୀ କୁନ୍ଦପୁଷ୍ପପରି, ଯାହାର ବଚନ କୋକିଳର ସ୍ୱରପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଳିତ, ହେ ଧର୍ମରାଜ, ଏପରି ସୁଲକ୍ଷଣା, ସୁଶୋଭନା ପତ୍ନୀକୁ ଛାଡ଼ିଦିବାପାଇଁ ତମର ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି କିପରି ? ଆମର ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶର ଏ ପଟ୍ଟ-ମହିଷୀ, ଏହାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ବହୁ ଯାଗଯଜ୍ଞ କରିଛ, ଏପରି ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ ଭାର୍ଯ୍ୟାପ୍ରତି କି ନିମନ୍ତେ ପାଷାଣକାୟପରି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହେଉଛ, ଧର୍ମରାଜ ?"

ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ସବୁଠାରୁ ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ, ଅବିମୃଷ୍ୟ, ଜାନ୍ତବ, ତାହାଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ରୂପର ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ଶୁଣି ସୁନ୍ଦରୀଲଲାମ ଦ୍ରୌପଦୀ ଏଜଗତରୁ ବିଦାୟ ନେଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ-ପ୍ରତିମାର ଆବାହନ ଓ ଉଦ୍‌ଯାପନ, ଉଭୟ ହୋଇଛି, ରୂପର ପ୍ରାଣମୟ ସ୍ତୁତି ଓ ପୂଜାରେ । କୃଷକକବି ପ୍ରତିଭାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳନେତ୍ରରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ ଯେ ନାରୀର ନାରୀତ୍ୱର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରକାଶ ତାର ମୋହିନୀତ୍ୱରେ, ହ୍ଲାଦିନୀଶକ୍ତିରେ, ସୃଷ୍ଟିକୁ ରୂପରେ ଓ ଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ-ଚକିତ କରିବାରେ ।

କିନ୍ତୁ ଏହି ରୂପର ସ୍ୱପ୍ନ-ପ୍ରତିମା ଦ୍ରୌପଦୀ ମଧ୍ୟ କୃଷକକବିଙ୍କ ଲେଖାମାନରେ ଆମର ଏଇ ସାଧାରଣ ରକ୍ତମାଂସର ମାନବୀ । ଶାରଳା-ଦାସ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଚରିତ୍ରକୁ କାଦୁଅ-ଗୋଡ଼ ନ କରି ଛାଡ଼

ନାହାନ୍ତି । ବାଦ୍ ପଡ଼ନାହାନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ବାଦ୍ ପଡ଼ନାହାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ଦ୍ରୌପଦୀ । ସେ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଦେବତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିନଥିଲେ । ସେ ଧରିନେଇଥିଲେ ଯେ, ଦେବଦେବୀ ବା ସ୍ୱର୍ଗ ସମସ୍ତେ ଏହି ମାଟିର ପୃଥିବୀରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଉପରିଷ୍ଠା ଯେତେ ନିର୍ମଳ, ପବିତ୍ର, ସ୍ୱର୍ଗିକ ହେଲେହେଁ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପାଦ ଆମର ଏଇ ପରିଚିତ ଧୂଳି, ମାଟିର ଘନସ୍ପର୍ଶରେ ମହନୀୟ ଭାବରେ ମଳିନ । କବିଙ୍କର ଏଇ ଅନନ୍ୟଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ, ଯଜ୍ଞସମ୍ଭୂତା ଦେବୀ ହେଲେ ହେଁ, ପରମ ରୂପବତୀ ହେଲେ ହେଁ, ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ସେ ଗଢ଼ିପାଇଛନ୍ତି ଏକ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଈର୍ଷା, କ୍ରୋଧ, ଆଶା, ବାସନା ଜର୍ଜରିତ ସାଧାରଣ ସ୍ତ୍ରୀରୂପେ, ଏବଂ ସେହି-ପରିମାଣରେ ଦ୍ରୌପଦୀର ଚରିତ୍ର ଶାରଳାମହାଭାରତରେ ହୋଇ-ଉଠିଛି ଅତୁଳନୀୟ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶୀ ଅର୍ଜୁନ ଲକ୍ଷ୍ୟବିନ୍ଧି ଦ୍ରୌପଦୀ ଲାଭକଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଯୋଗୀ ରାଜାମାନେ ପରାଜିତ ହେଲେ । ଯୁଦ୍ଧର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଭିତରେ ଛଦ୍ମବେଶୀ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ କୁମ୍ଭାରଶାଳକୁ, ମାତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଖବର ଦେବାକୁ । ଜଣକର ଟଜ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କର କପଟ ହେଲା ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣା । ତରୁଣୀ ରାଜନନ୍ଦିନୀ, ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବା ରୂପସୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ଘଡ଼ିକଭିତରେ ପାଞ୍ଚଟି ଦରିଦ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଯେ, ସାଧାରଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇପଡ଼ିଲେ, ଓ ପାଞ୍ଚାଳ ରାଜପ୍ରାସାଦର କୋମଳ ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରୁ ହଠାତ୍ ଆସି ଏକ ପରିତ୍ୟକ୍ତ କୁମ୍ଭାରଶାଳରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ଏଥିରେକି ତାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ମାନସିକ ଅବସାଦ ବା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହେବାର ଆମେ ଆଶା କରିବା ନାହିଁ ?

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସତୀ ଓ ଦେବୀ ଦ୍ରୌପଦୀ, ସବୁକୁ ନିର୍ବିକାର-ଚିତ୍ତରେ ବରିନେଇଛନ୍ତି, ଯାହା କି ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଦିଗରୁ ଅସମ୍ଭବ । କିନ୍ତୁ ଶାରଳାଦାସ ଯଥାର୍ଥ ଚିତ୍ର ଦେଇ ଘଟଣାକୁ ଖାଣ୍ଟି ମାନବିକ ରସରେ ଭରିଦେଇଛନ୍ତି ।

ଦ୍ରୌପଦୀ ଦେଖିଲେ, ଏକ ଅଳ୍ପାଲୋକିତ କୁମ୍ଭାରଶାଳ, ଶାଳର ପାଉଁଶ ଉପରେ ଶୋଇଛନ୍ତି ବୃଦ୍ଧା ଶାଶୁ ଓ ତାଙ୍କ ତଳେ ପାଞ୍ଚଟି ଦରିଦ୍ର, ଭିକ୍ଷାଶୀ, ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଦତଳେ ହୋଇ ପାଉଁଶଉପରେ ଶୋଇପଡ଼ିବାକୁ ଶାଶୁ ନୂତନ ବଧୂକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ରାଜନନ୍ଦିନୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ଅନ୍ତତଃ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ବିମୁଖ ଓ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଓ ମନେମନେ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—

ଦ୍ରୌପଦୀ ବିକଳ ହେଲେ ପାଉଁଶକୁ ଦେଖି
ହେ ଦଇବ, ମୋର କର୍ମେ ଥିଲା ଏହା ଲେଖି ।
ହଂସୁଳୀ ତୁଳୀର ମୁକ୍ତା ରତ୍ନଖଟ ହେର
ଖଟିଥାନ୍ତି ନିତ୍ୟ ଶତ ଶତ ପରିବାସୀ ।
ସୁପାତ୍ତ ଉପରେ ପୁଣି ଦାସୀ ନେତ ପାରି
ତହିଁ ଉପରେ କର୍ପୂରଗୁଣ୍ଡି କି ସିଞ୍ଚାଡ଼ି,
ତହିଁ ଉପରେ ପଡ଼ଇ ଶରୀର ମୋହର
କେମନ୍ତେ ଶୋଇବି ମୁଁ ଗୋ ପାଉଁଶ ଉପର !
ପାଞ୍ଚାଳ ରଜାର ମୁହିଁ ଅଟଇ ଦୁଲଣୀ
ଦଇବ ପୁରୁଷ ମତେ ଏହା କଲା ଆଣି !

ଶାଶୁ, ବୋହୂର ଥଙ୍ଗଥଙ୍ଗ ଭାବ ଦେଖି କହିଲେ—

"କୁନ୍ତୀ ବୋଇଲେ ଭିକ୍ଷାଶୀ ଅଟନ୍ତି ମୋ ପୋଏ
ତୋ କର୍ମେ ଏହାଙ୍କୁ ତୁହି ପାଇଲୁ ଗୋ ମାଏ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଯାହା ଭୁ ଅରଜ ଅଛୁ, ତାହା ଭୋଗ କର
ସମ୍ପଦ ବିପଦ ଏ ଗୋ ସଂସାର ବେଭାର ।"

ଆଉ ଗୁଣ୍ଡା ଭୀମସେନ ଗର୍ଜି ଉଠିଲେ—

ଏହା ଦେଖି ଭୀମସେନ ଚଗ୍ଚଣ ଘୂର୍ଣ୍ଣି
କ ଗୃହୁ ଦ୍ରୌପଦୀ, ଶୋଉ ନାହୁଁ ଲୋ କମାଇଁ ?
ଦେଖି ମହାଭୟ କଲେ ଦ୍ରୁପଦ-କୁମାରୀ
ଏ ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମତେ ପ୍ରାଣ ତ ନ ମାରି !

କ ସ୍ୱାଭାବିକ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ କରୁଣ ଚିତ୍ର ! କପରି ଜୀବନ୍ତ ଓ ମଧୁର ଭାବରେ ପାର୍ଥିବ ଏ ବର୍ଣ୍ଣନା । ଯେଉଁ ଭୀମ ପ୍ରଥମ ଥରରେ ରାଜନନ୍ଦିନୀ ଦ୍ରୌପଦୀର ପାଖରେ ଶୋଇବାକୁ ବିମୁଖତା ଦେଖି, ଆଖି ଚଗ୍ଚି ତାଙ୍କୁ ଜବଦ୍ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି ପୁଣି ଦ୍ରୌପଦୀର ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ-ବେଳେ ତାଙ୍କୁ କୋଳରେ ଧରି ଗୁଣଗାନ କରି କରି ଶୋକରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ ସବୁ ଆକସ୍ମିକ, କାକତାଳୀୟ ମାତ୍ର ହୋଇ ନ ପାରେ । ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ଶୂଦ୍ରକବି ଯୋଜନାକ୍ରମେ ହିଁ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥର ଚରିତ୍ରପରମ୍ପରା ଏ ପ୍ରକାରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ପାର୍ଥିବ ବିକାଶ ଦେଖାଇ-ଦେବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ଏଥିରେ କି ସନ୍ଦେହର କାରଣ ଥାଇପାରେ ? ଛଅଶ ବର୍ଷ ତଳର ସେହି ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପ୍ରତିଭାର ଏହି ସୃଜନ-କୌଶଳ ଦେଖି ବାସ୍ତବିକ୍ ମୁଗ୍ଧ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ।

ଯା ପରେ ଯେଉଁ ଦ୍ରୌପଦୀ ସେଦିନ କୁମ୍ଭାରଶାଳରେ ନିଜର ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦାକରି ବିଳାପ କରି କରି ଶୋଇଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଦେଖୁ ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ ଭାବରେ । ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ହେଉଛି । ବିଶ୍ୱ-ବିଶ୍ରୁତା ରାଜନନ୍ଦିନୀ ସ୍ୱାମୀ ସମ୍ରାଟ୍ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ସହିତ ଏକ-ଆସନରେ ସମ୍ରାଜ୍ଞୀରୂପେ ଅଧିଷ୍ଠିତା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସହିତ ଭାରତର ସକଳ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ସମ୍ରାଟ୍ ଓ ସମ୍ରାଜ୍ଞୀଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ନିବେଦନ ପାଇଁ ସମାଗତ । ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥରେ ଜରାସନ୍ଧ ଓ ଶିଶୁପାଳବଧ ପରେ ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସୁବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟଣା ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ପରନ୍ତୁ ଭୀମ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ, ନକୁଳ, ସହଦେବ, ଏହି ଚାରିଭାଇଙ୍କ ଦିଗ୍-ବିଜୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶାରଳା ଦାସ ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ-ଲେଶହୀନ ଏପରି ରାଜା ଓ ଦେଶମାନଙ୍କର କଥା ସବୁ ଆଣି ପକେଇଛନ୍ତି, ଯାହା ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଅତି ଚମତ୍କାର ଉପାଦାନ । ତା ଉପରେ ମୋର କିଛି କହିବାର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ରୌପଦୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଶାରଳାଦାସ ଏପରି ଏକ ଘଟଣାର ସମାବେଶ ଏଠି କରିଛନ୍ତି, ଯାହା ଏକାବେଳେକେ ଅଚିନ୍ତ୍ୟନୀୟ । ଏ ଘଟଣା ଦାସଙ୍କର କଳ୍ପନାପ୍ରବଣତା, ଜୀବନପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରତିଭାର ଅକୁଣ୍ଠତାଜନ୍ୟ ସାହସିକତା ଯେପରି ସୂଚନା ଦିଏ, ସେହିପରି କରେ ଦ୍ରୌପଦୀ ଚରିତ୍ରକୁ ମନୋଜ୍ଞଭାବରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ମାନବିକ । ଏଇ ପରମ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଚିତ୍ର ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆଦୌ ନାହିଁ ।

ରାଜସୂୟ ଉତ୍ସବରେ ସମ୍ରାଟ୍ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଓ ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ରାଜମୁକୁଟ ଧାରଣ କରି ଆସୀନା । ସଭାସ୍ଥଳ ଭାରତର ନିଖିଳ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଇ ସମୟରେ ସଭାସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ଘଟୋତ୍କଚ —ଭୀମଙ୍କର ବଣୁଆ ସ୍ତ୍ରୀ ହିଡ଼ିମ୍ବିକାର ପୁତ୍ର,—ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜର ବନ୍ୟରାଜ୍ୟର ତରୁଣ ରାଜା । ମା-ପୁଅ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ବହୁତ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ପରେ ବିନା ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ । ହିଡ଼ିମ୍ବିକା ପୁଅକୁ ଆଗରୁ କହିଦେଇଥାଏ, ସେ ପ୍ରଥମେ ବାପ ଭୀମସେନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରିବ, ତାପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ, ତା'ପରେ ସଭା-

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଗ୍ଭଳକୁ, ତାପରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ—ଆଉ କାହାକୁ ନାହିଁ । ପୁଅ ମା’କୁ ଚେତାଇ ବ ଦେଲ, ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କର, ସେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ନ କରିବ କପରି । ମା ତାର ସଉତୁଣୀଙ୍କ ସାରେ ଏପରି କହୁଛି କ ! ମା ଉତ୍ତର ଦେଲ—‘ସେ ସ୍ତ୍ରୀଟା କ ହିଡ଼ମ୍ବିକାର ସନ୍ତାନ ରାଜା ଘଟୋତ୍କଚର ସମ୍ମାନର ପାତ୍ର ? ଗୋଟାଏ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ପାଞ୍ଚଟା ସ୍ୱାମୀ କରିଛି, ସେଟା ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ, ତାକୁ ନମସ୍କାର କରିବା ଅର୍ଥ ଦେହକୁ ପାପ ଆଣିବା’ । ମା ହିଡ଼ମ୍ବିକା ମଧ୍ୟ କାଳେ ସଭାସ୍ଥଳରେ ପୁଅର କିଛି ଅନିଷ୍ଟ ଘଟେ, ଏଥିପାଇଁ, ‘ଚାଲ୍, ମୁଁ ତୋ ସାଥିରେ ଯିବି’ କହି ଉପସ୍ଥିତ ରାଜସଭାରେ ।

ଭୀମ ନିଜ ପୁଅକୁ ଦେଖି ଭାରି ଖୁସୀ । ସେ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାକୁ ନେଇ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ କରାଇଲେ । କେହି ଏହି ଭୀମ ପୁଅ ତରୁଣ ରାଜାକୁ ଆଗରୁ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଦ୍ରୌପଦୀ ସେତେବେଳକୁ ପୁତ୍ରବତୀ ତ ନୁହନ୍ତି, ସନ୍ତାନବତୀ ମଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଏଇ ଘଟୋତ୍କଚ ଯୋଗୁ,ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଅପୁତ୍ରିକତା ଦୋଷ କଟୁଛି ବୋଲି ଶାରଳାଦାସ ଯୁକ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ଏ ନଥିଲେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସ୍ୱର୍ଗରେ ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଏତକ ସଉତୁଣୀର ପୁଅ, ପୁଣି ବଂଶର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର, ପୁଣି ସୁନ୍ଦର ତରୁଣ ଓ ନିଜ ଅଧିକାରରେ ଏକ ବଡ଼ ରାଜ୍ୟର ରାଜା, ସମଗ୍ର ସଭା ତାକୁ ଦେଖି ତୃପ୍ତି—ସଭାରେ ଚହଳ ପଡ଼ଯାଇଛି । ଅଧିକନ୍ତୁ ଏ ଟୋକା ମା’ର ଶିକ୍ଷା ଅନୁସାରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲ ନାହିଁ । ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଓ ଈର୍ଷା ଫାଟିପଡ଼ିଲ । ସେ ରାଜ-ସଭାର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସ୍ୱାଭାବିକା ଈର୍ଷାନ୍ୱିତା ନାରୀପରି ସେ ପାଟି କରି ଉଠିଲେ—“ହଇ ରେ, ତୋ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମା ତତେ ଏଇ ଭଦ୍ରତା ଶିଖେଇଛି ? ମୁଁ ତୋର ମା, ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ରାଜାର ଝିଅ, ତୋ ଅସୁରୁଣୀ ମା ର କୁଶିକ୍ଷାରେ ମତେ ନମସ୍କାର ନ କରି, ଏତେବଡ଼ ରାଜସଭାରେ ଅପମାନ ଦେଲୁ ମତେ । ଅଳ୍ପାୟୁଷ ହେବୁ ରେ ତୁ !"

ହିଡ଼ିମ୍ବିକା ସଭାଗୃହର ବାରଣ୍ଡାରେ ଠିଆ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣୁଥିଲା । ସେ କଣ ଆଉ ସମ୍ଭାଳେ ? ସେ ସ୍ୱାଧୀନା, ଆଦିବାସୀ ନାରୀ । ସେ ଧସେଇ ପଶିଲା ସଭାଗୃହରେ । ସମଗ୍ର ସଭା ସମ୍ମୁଖରେ ବିନା ସଂକୋଚରେ ସେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲା—"ହଇ ଲେ, ତୁ ଗୋଟେ ସ୍ତ୍ରୀ ଯେ, ମୋ ରଜା-ପୁଅ ତତେ ନମସ୍କାର କରିବ ? ପାଞ୍ଚଟା ସ୍ୱାମୀ ତୋର—ତୁ ଜାଣି ଅସତୀ, ପୁଣି ଆଣ୍ଠୁକୁଡ଼ୀ, ତୋ ମୁହଁ ଗୁହଁ ନ ଯୋଗାଇ, ଫେର୍ ମୋ ରଜା-ପୁଅଠୁ ନମସ୍କାର ଦାବୀ କରୁଛୁ ? ତୋର ଭଦ୍ରତା କ'ଣ କହତ—ମା ହୋଇ ପୁଅକୁ ଅଳ୍ପାୟୁ କହିଲୁ ? ହେଇ ଦେଖ୍, ତୁ ମୋ ପୁଅକୁ ଅଭିଶାପ ଦେଲୁ, ମୁଁ ବି ପାଲ୍ଟା ଅଭିଶାପ ଦେଉଛି ଯେ, ତୋର ଯେତେ ପୁଅ ହେବେ ସମସ୍ତେ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ମରିବେ ।"

ଦି' ସଉତୁଣୀଙ୍କର କଳି ଏଇପରି ଭାବରେ ସମାପ୍ତ ହେଲା ।

ଯଦି ଦ୍ରୌପଦୀ ସଉତୁଣୀ ଓ ତାର ପୁଅକୁ ଆଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି ବରି ନେଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଅନେକେ କହିବେ ଯେ, ସେଇଟା ଆଦର୍ଶ ହୋଇଥାନ୍ତା । ହଁ ଆଦର୍ଶ, କିନ୍ତୁ ତାହା କାଳ୍ପନିକ ଆଦର୍ଶ ଯାହା ପୃଥିବୀରେ ଘଟେ ନା, ଜୀବନରେ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ, ସେଇପରି ଆଦର୍ଶ । ଶାରଳାଦାସଙ୍କୁ କ'ଣ ସେପରି ଆଦର୍ଶ ଆଙ୍କି ଆସିନଥାନ୍ତା ? ସେଥିରେ ଯେ କମ୍ ପରିଶ୍ରମ ! ଭାବିବାର କିଛି ନାହିଁ—ରଙ୍ଗ ଉପରେ ରଙ୍ଗ ଚଢ଼େଇଗଲେ ଗଲା—ଗୁଣ ଉପରେ ଗୁଣ ଗୁନ୍ଥି ଯାଅ । ପ୍ରକୃତ

Digitized by srujan ka@gmail.com

କଠିନ କାମ ହେଉଛି, ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁପାତ ରକ୍ଷି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିବା । ଦ୍ରୌପଦୀ, ସଉତୁଣୀ ପ୍ରତି ଈର୍ଷାନ୍ୱିତା ହେବାଟା କ ଆଦର୍ଶକୁ ନ୍ୟୂନ କରିଦେଉଛି ? ଏ'ତ ସ୍ୱାଭାବିକ, ପ୍ରାକୃତିକ ଘଟଣା, ଜୀବନର ଅଙ୍ଗ । ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ସ୍ରଷ୍ଟା ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ-ପ୍ରତିମା ଦ୍ରୌପଦୀ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ନାରୀତ୍ୱର ପରିଚିତ ପ୍ରକାଶ ଯେ ଦେଖେଇବାକୁ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ଶିଳ୍ପମହିମାକୁ ଆଜି ଆମ ଆଖିରେ ମହୀୟାନ୍ କରି ଥୋଇଛି ।

ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତର ବନ ପର୍ବରେ ଆମେ ସତ୍ୟାମ୍ବା ଗଳ୍ପ ପାଉଁ, ଯାହା ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ଅକଳ୍ପନୀୟ ବ୍ୟାପାର । 'ସତ୍ୟାମ୍ବା ଗଳ୍ପ' ଓଡ଼ିଶାର ରୂପ କଥା ଦେଇ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆ ନିକଟରେ ପରିଚିତ । ଦାସେ ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ଫୋକ୍-ଟେଲ୍ ବା ଲୋକଗଳ୍ପକୁ ନେଇ ମହାଭାରତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତା ନେଇ ଭୀମ, ଶୂର ପାଣ୍ଡବ ଓ ସତୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଏକ ଅଗ୍ନିମୟ ଆତ୍ମ-ପରୀକ୍ଷାରେ ପକାଇଛନ୍ତି ।

ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ବନବାସର ସ୍ଥିର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ, ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଖବର ଆଉ ନ ପାଇ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଭାବିଲେ ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ବଣରେ ମରିହଜି ଗଲେଣି । ତା ହେଲେ ଶତ୍ରୁ ଆପେ ଆପେଇ ଦୂର ହେଲା । ତଥାପି ସନ୍ଦେହ ଯାଉ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ 'ପଣ୍ଡା' ସଂଜ୍ଞାଧାରୀ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ଓ ଅସ୍ତିତ୍ୱ-ଅବସ୍ଥାନ ଦେଖିଆସିବାକୁ ପଠାଗଲା । କଥା ହେଲା, ସେମାନେ ଯଦି ବଣୁଆଲୋକ ବା ମୁନିଋଷିଙ୍କ ପରି ବଞ୍ଚୁଥିବେ, ତେବେ ପାଣ୍ଡବ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ସ୍ଥିରଭାବରେ ଚିହ୍ନିବାର ଉପାୟ

Digitized by srujan ka@gmail.com

କ'ଣ ? କୌରବପକ୍ଷରୁ ବୁଦ୍ଧି ବାହାରିଲା ଯେ, ପଣ୍ଡା ନିଜେ ଋଷି-ବେଶ ଧାରଣକରି, ଖାଇବା ପାଇଁ କୌଣସି ଅଦିନିଆ ଫଳ ମାଗିବ, ଯଥା-ଶରତ୍‌କାଳରେ ପାଚିଲା ଆମ୍ବ—ଆଉ, ତାହା ଯିଏ ଯୋଗେଇ ଦେଇପାରିବେ ତାଙ୍କୁ ଧରିନେବ ଯେ ସେମାନେ ପାଣ୍ଡବ । କାରଣ ପାଣ୍ଡବଭାଇମାନେ କୌଣସି ଲୋକ କିଛି ମାଗିଲେ, ନାହିଁ କରନ୍ତିନି, ପୁଣି, ଅସମ୍ଭବ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦେବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ ।

ପଣ୍ଡା ଗଲା । ବଣରୁ ବଣକୁ ଯାଇ ଯାଇ କୌଣସି ଏକ ବଣରେ ପାଣ୍ଡବ ଓ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଭେଟ ପାଇଲା । ସେ ତେଣୁ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଋଷିବେଶ ପକାଇ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କିଛି ଖାଇବାକୁ ମାଗିଲା । ପାଣ୍ଡବମାନେ କହିଲେ—"ଆମେ ତ ବଣରେ ବୁଲି ଫଳମୂଳ ଖାଉଛୁ, ତମକୁ କ'ଣ ଆଉ ଦେବୁ ?" ପଣ୍ଡା କହିଲା—"ମତେ ଫଳମୂଳ କିଛି ହେଲେ ଦିଅ ।" ପାଣ୍ଡବ ପଚାରିଲେ—"କି ଫଳ ଖାଇବ ?" ପଣ୍ଡା କହିଲା—"ମୋର ଆମ୍ବ ଖାଇବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ।" ଏହା ଶୁଣି ପାଣ୍ଡବମାନେ ଏକାନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । କାରଣ ସେ ଆମ୍ବର ଋତୁ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଛଦ୍ମବେଶୀ ଋଷିଙ୍କି ଧେପ୍ପା ମଧ୍ୟ କହିଲେ । ଋଷି କିନ୍ତୁ ଏକ ଜିଦ୍ ଧରିଲେ ।

ପାଣ୍ଡବମାନେ ଅଧର୍ମ ଓ ଋଷି ଅଭିଶାପ ଭୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଇଲେ । ସମସ୍ତ ଶୁଣିଲେ । ଶୁଣି, ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବ ଟାକୁଆ ପୋତିଦେଲେ । ଆମ୍ବଗଛ ଉଠିଲା । ତା'ପରେ ସେ କହିଲେ—"ଦେଖ, ସତ୍ୟ ହେଉଛି ପରମ ତପସ୍ୟା । ସତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଅସମ୍ଭବ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ତମେ ସମସ୍ତେ ଏହି ଆମ୍ବଗଛ ନିକଟରେ ନିଜ ନିଜର ପାପ ଅକୁଣ୍ଠିତଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କର । ଦେଖିବ ଋତୁ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଏଇ ଗଛରେ ଆମ୍ବ ଫଳିବ ।"

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା ଅମାନ୍ୟ କରିବ କିଏ ? ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ଏକ ଏକ କରି ଆତ୍ମଗନ୍ଧକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ନିଜ ନିଜର ପାପ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆମର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ପାଳି ଯେତେବେଳେ ପଡ଼ିଲା, ସେ ପଞ୍ଚସ୍ୱାମୀ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ବାଣୀରେ କହିଲେ—"ମୋର ପଞ୍ଚସ୍ୱାମୀ ସତ୍ତ୍ୱେ, କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତି ମୋର ଆକର୍ଷଣ ଥାଏ !"

ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଏହି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଆତ୍ମବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ଭଲ ଆଖିରେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଚକ୍ଷୁରେ ଏହା ସମ୍ମାନିବାର କଥା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାରେ ଧର୍ମ ଓ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାର ସବୁକୁ ଆମେ ଦୂରେଇ ନ ପାରିବାରୁ ହିଁ, ଆମେ ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରୁ ନା । ଆମକୁ ପିଲାବେଳୁ ଶିକ୍ଷା ହୋଇଛି ଯେ ପଞ୍ଚସ୍ୱାମୀରେ ମଧ୍ୟ ଦ୍ରୌପଦୀ ସତୀ । ବେଶ୍ ଭଲ କଥା । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଚସ୍ୱାମୀରେ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ସତୀ ହେଲା, ସେ ଷଷ୍ଠସ୍ୱାମୀରେ ଅସତୀ ହେବ କାହିଁକି ?

ଶାରଳାଦାସ ବ୍ୟଭିଚାରର ପ୍ରଚାରକ ନୁହନ୍ତି, କି ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ-ପ୍ରତିମା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ସେ ସମ୍ଭୋଗ-ଲାଳସବତୀ ସାଧାରଣୀ ନାରୀ ମାତ୍ର କରି ଗଢ଼ିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ଥାଇପାରେ । ଏଇ ସତ୍ୟାତ୍ମା ଗଳ୍ପ ନେଇ ଆମର ଶୂଦ୍ରକବି ବରଂ ମହାଭାରତର ଏକ ପରମ ଅସଙ୍ଗତିକୁ ସଙ୍ଗତି ଦାନ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ପାଣ୍ଡୁଙ୍କ ପୁଅ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, କୁନ୍ତୀଙ୍କ ପୁଅଭାବରେ, କର୍ଣ୍ଣ ଏକ ପାଣ୍ଡବ । ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ପୁଣି ଅନ୍ୟ ପାଞ୍ଚଟିଯାକ ପାଣ୍ଡବ ଠାରୁ ଉତ୍ତମ । ଯଦି ସୁନ୍ଦରୀ ନାରୀ ବୀର ଓ ସୁନ୍ଦର ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ସାଧାରଣରେ ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ବୋଲି, ସାମାଜିକ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଆମେ ଗ୍ରହଣକରୁ, ତେବେ ଦ୍ରୌପଦୀର କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି କିଛି ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବା ଅବାନ୍ତର ନୁହେଁ । ପୁଣି ସେହି କର୍ଣ୍ଣକୁ ଆମେ ପ୍ରଥମ ପାଣ୍ଡବ ରୂପେ ଧରିଲେ, ଏହି ଆସକ୍ତି ଯେ ଅଧିକତର ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ଏକାନ୍ତ ଧର୍ମ୍ମ ବୋଲି ଧରାଯିବ, ଏଥିରେ କହିବାର କ'ଣ ଅଛି ? ଯେଉଁ ନାରୀ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି, ପାଣ୍ଡବ ବା କୌନ୍ତେୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ, ତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ପାଣ୍ଡବ (ବା କୌନ୍ତେୟ) ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଦୋଷାବହ ହେବ କିପରି ? ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧାରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ କର୍ଣ୍ଣକୁ ପାଣ୍ଡବପକ୍ଷରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଯୁକ୍ତି ସବୁ କରିଛନ୍ତି ତା ଭିତରେ ଏହି ପ୍ରଲୋଭନ ମଧ୍ୟ ଅଛି ଯେ, ସେ ପାଣ୍ଡବ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ ହେବେ, ଛତ୍ରପତି ହେବେ ପୁଣି ଦ୍ରୌପଦୀର ଷଷ୍ଠଦିବସର ଅଧିକାରୀ ହେବେ ।

ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଯାହା ମାତ୍ର ପ୍ରଲୋଭନରୂପେ, ଦ୍ରୌପଦୀର ଚିତ୍ତକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ରଖି, କେବଳ ତାଙ୍କର ତନୁର ସମ୍ଭୋଗକୁ ଏକ ଦାବୀରୂପେ ଧରାଇ ଦିଆଯାଇଛି, ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତରେ ଶୂଦ୍ରକବି, ପୌରାଣିକ, ଧାର୍ମିକ, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସବୁଦିଗରୁ ଯାହା ଏକାନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ, ତାହା ଏହି ମହାକାବ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ନାୟିକାର ନିଜ ମୁଖରେ ଏକ କନ୍‌ଫେସନ୍ ବା ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତିରୂପେ ଯେପରି ବ୍ୟକ୍ତ କରାଇଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ଆଶ୍ଳେଷଣ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଯେ ଦିଏ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ଫଳରେ ଯାହାଙ୍କ ଆଖିରେ ଦ୍ରୌପଦୀ ଅସତୀ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି,ତେବେ ସେ ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଯେଉଁ ବାଧା-ବନ୍ଧନ-ହୀନ ଉଦାର, ବିମୁକ୍ତ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମାନବିକ ଜୀବନକୁ ଠିଆ କରାଯାଇଛି, ତାକୁ ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେବାର ସେ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି କହିବାକୁ-

Digitized by srujan ka@gmail.com

ହେବ । ମହାଭାରତର ସଂସାରରେ ନର କେବଳ ନର, ଓ ନାରୀ କେବଳ ନାରୀ । ସେଠି ଆମର ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, ଦୁର୍ବଳ ନୈତିକତା ବା ବିଧିନିଷେଧ ସବୁର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ପ୍ରାଣ-ରସର ଅନର୍ଗଳ ପ୍ରକାଶ ଯୋଗୁଁ ହିଁ ମହାଭାରତର ଆଖ୍ୟାୟିକା ଏପରି ନାଟକୀୟ, ଏପରି ରସପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ଓ ଏପରି ବ୍ୟାପକଭାବରେ ଆମର ଚିତ୍ତକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରେ । ଦ୍ରୌପଦୀର ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ସେହି ବନ୍ଧନ ହୀନ ପ୍ରାଣସ୍ରୋତର ଏକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ର । ଜୀବନର କବି ଶାରଳାଦାସ ତେଣୁ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ତାହା ଚିତ୍ରିଯାଇଛନ୍ତି ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

(ଚାର)

ସମସ୍ତ ପ୍ରତିଭା ସତ୍ତ୍ୱେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ବୌଦ୍ଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ଯେ ଗ୍ରାମ୍ୟବେଷ୍ଟନୀରୁ ବେଶୀ ଦୂରକୁ ଯାଇପାରି ନ ଥିଲା, ତାଙ୍କର ମହାକାବ୍ୟ ଯେ ରହିଗଲା ସେହି କାରଣରୁ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ କୃଷକ-ଗାଥା, ତାହାହିଁ ପୁଣି ଥରେ କହି ଏ ଆଲୋଚନା ଶେଷ କରେଁ ।

ଏବେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ବିଷୟରେ ନାନା କଥା କୁହା-ଯାଉଛି । ତା ଭିତରେ ଗୋଟାଏ କଥା ହେଉଛି ଯେ ଦାସେ ଆପଣେ ଭାରି ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ, ଯେ କହୁଛନ୍ତି ତାହା ବୁଝୁଛନ୍ତିକି ? ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରତିଭା ବଡ଼ । ମୁଁ ଶାରଳାଦାସଙ୍କଠି ଉଚ୍ଚକୋଟିର ପ୍ରତିଭା ଦେଖି ପାରୁଛି । କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ କେଉଁଠି ଦେଖିଲିନି । ସେକାଳରେ ଏବଂ ଏକାଳରେ ମଧ୍ୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ କହିଲେ Classical Scholarship କୁ ହିଁ ବୁଝାଏ । ଭାରତବର୍ଷରେ କୌଣସି ଲୋକ ସଂସ୍କୃତରେ ଗଭୀର ଓ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତୀତ କିପରି ପଣ୍ଡିତ ବୋଲାଇବ ମୁଁ ଭାବିପାରୁନି । କେହି କହିପାରନ୍ତି ପ୍ରତିଭାବଳରେ ସବୁ ଜାଣି ହେବ । ଏପରି କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପୃଥିବୀ-ସାହିତ୍ୟରେ ବା ଜ୍ଞାନଜଗତରେ ଦେଖା ଯାଇନି । ଆମେ ଯେତେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନୀ ଆଲୋଚନା କରୁ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସେହିତ ଜାଣିବାକୁ ପାଉ ଯେ, ପ୍ରତିଭା କେବଳ ସର୍ବଜ୍ଞାନକୁ ଆହରଣ କରିବାର ଶକ୍ତି ଓ ସାଧନା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ସୁଦୂର ଅତୀତର କଥା ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଉ । ଏବେ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରତିଭା-ଶାଳୀ ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନୀ ବିସ୍ତୃତଭାବରେ ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ପାଉଛୁ ଯଥା ଗୋଏଟେ, ରବୀନ୍ଦ୍ର—ଏମାନଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସା ଓ ତଦନୁଯାୟୀ ଅଧ୍ୟୟନ ସାଧାରଣ-ବୁଦ୍ଧିର ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ଅକଳ୍ପ-ନୀୟ । କାଳିଦାସ ଓ ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । କିନ୍ତୁ ଏ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ, ବିପୁଳ ଅଧ୍ୟୟନର ମୁଦ୍ରଣ ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଏହା ଯା'ର ସେଇ ଜାତୀୟ ଆଖି ଅଛି, ସେ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ବୁଝିବ ।

ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ରଚନାରେ ଏହି ଅଧ୍ୟୟନ-ପୋଷିତ ଜ୍ଞାନର ଚିହ୍ନ ବିନ୍ଦୁ ସ୍ୱର୍ଗର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ । ସଂସ୍କୃତ ନାମଗୁଡ଼ିକର ସେ ଯେପରି ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ଏକାନ୍ତ ହାସ୍ୟକର । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଜନ୍ମ ହେଲାବେଳେ ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମୟରେ ଚାହିଁବାରୁ ତାଙ୍କର ଏପରି ନାମ ହେଲା । କାତି ଧରିଥିବାରୁ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ନାମ କାତ୍ୟାୟିନୀ । ଏଥିରୁ କୌଣସି ପାଠୁଆ ଲୋକ ଜୋର୍ ଦେଇ କହିବା ଉଚିତ ନୁହେ ଯେ, ଶାରଳାଦାସ ସଂସ୍କୃତ ଜାଣିଥିଲେ, ଗଭୀରଭାବରେ ଜାଣିବା ଦୂରେ ଥାଉ । ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ୟୋତିଷଚର୍ଚ୍ଚା ଅଛି । ସେଇଥିରୁ ଅନେକ ଧରି ନେଉଛନ୍ତି ଯେ, ସେ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଲୋକ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ ଆମେ ପାଉ ଲୌକିକ ଆଷ୍ଟ୍ରୋଲଜି ମାତ୍ର,—ଏଇ ଗାଁ ଅବଧାନଙ୍କ ପାଠ, କୌଣସିଠାରେ ଆଷ୍ଟ୍ରୋନମି ବା ପ୍ରକୃତ ଜ୍ୟୋତିଷ ବିଜ୍ଞାନର କୌଣସି ଚିହ୍ନ ନାହିଁ । ଆମେ ଆମର କବିଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଯାଇ, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବିଶେଷଣମାନଙ୍କର ଅପମାନ କରିବା କି ?

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଶୂଦ୍ରକବିଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ଓ ଦୃଷ୍ଟି ଯେ ତାଙ୍କର ପରିଚିତ ଗ୍ରାମ-ସୀମା ଭିତରେ ହିଁ ଆବଦ୍ଧ ଥିଲା, ତାହାର ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଏଁ ।

ଦୌତ୍ୟକର୍ମରେ ଦ୍ୱାରକାଧିପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୌରବ ରାଜସଭାକୁ ଆସି, ବିଦୁର ଘରେ ଆତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବିଦୁର ତ ରାଜବଂଶୀ, କୃଷ୍ଣ ତ ରାଜା । ତେଣୁ କୌତୂହଳ ହେବାର କଥା ବିଦୁର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କ'ଣ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ ? ଦାସକବି ତାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ସମସ୍ତ ଉପାଦାନ ଓ ପରିବେଷଣବିଧି ଏବେ ବି କେବଳ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ । ବିଦୁର ତାଙ୍କ ଘରେ ବରେଣ୍ୟ ରାଜ-ଅତିଥି ପହଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରେ, ସ୍ନାନ-ମାର୍ଜନା ପରେ, ବାଢ଼ି-ଦେଇଥିଲେ,

ଲିଆ-ମୁଆଁ, ଲଡ଼ୁ, ଦୁଧ, ସରର ପାପୁଡ଼ି
ପଞ୍ଚାମୃତ ଆଦି ସେହି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବାଢ଼ି ।
ଦୁଗ୍ଧ ସହିତେ ନବାତ ଖଣ୍ଡ ମିଶ୍ର କରି
ଅମୃତପାଣି କଦଳୀ ଗୁଟିକାରେ ଭରି ।
କାଞ୍ଚନ ଝରି ଭିତରେ ସୁବାସିତ ପାଣି
କର୍ପୂର ବାସରେ ମନ ହୋଇଯାଏ କିଣି ।
କୁମୁଦ-ବେଣ୍ଟ ପୁଡ଼ାଏ, ନଡ଼ିଆ ଗୁଡ଼ାଏ
କୌତୁକେ ମଣୋହି କଲେ ତହିଁ ଦେବରାୟେ ।

ପୁଣି,

ବିଦୁର ବୋଇଲା ଦେବ ପକ୍ୱ ରମ୍ଭା ଅଛି,
ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଣ ନାଥ, ତହୁଁ ଭୁଞ୍ଜ କିଛି ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଜନର ଜର୍ଣ୍ଣିକାଳ ହୋଇଲକ ଯତ୍ନ
ଅମୃତପଣାକଦଳୀ ଭକ୍ତ ଆଣେ ରତ୍ନ
ଶ୍ଲେଷ୍ମା ନଡ଼ାଇ ଦଅଇ କେଶବଙ୍କ ହସ୍ତ
ଅତି ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଦେବ ଜଗନ୍ନାଥ ।

ଏବେ ଯିନା ଆମେ ସବୁ 'ବାବୁ' ହୋଇଗଲେ, ତେଣୁ ସେଇ ଝଙ୍କଡ଼ରେ ଶୂଦ୍ରକବିଙ୍କ ବଂଶଧର ବୋଲାଉଥିବା 'ବାବୁ' ମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ ଏବେ ଆମକୁ ଲୁଚି, ରସଗୋଲା ଓ ବଇଗଣ-ଆଳୁଭଜା ସଭ୍ୟତାର ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଯିବ, କିନ୍ତୁ ଶୂଦ୍ରକବିଙ୍କ ଗ୍ରାମରେ ବା ଓଡ଼ିଶାର ଯେ କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ ଯେଉଁଠି 'ବାବୁଆଣି'ର ଘୃଣ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣସଂକରତା ପଶିନି ଏଯାଏଁ, ସେଠି ଆତିଥ୍ୟର ପରମଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବେ ବି ପ୍ରକାଶ ପାଏ, ଠିକ୍ ଦାସକବି ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ତା ଠିକ୍ । କିନ୍ତୁ ଏଇ କ'ଣ ଓଡ଼ିଶାର ଅଭିଜାତ ବଂଶର ଭୋଜ୍ୟ ? ଓଡ଼ିଆମାନେ କ'ଣ କଦଳୀ ପଣାଠାରୁ ଅଧିକ କିଛି ଖାଇବା ଦ୍ରବ୍ୟ ଜାଣି ନ ଥିଲେ,—ଏପରି ଆଦିମ ଥିଲେ ସେମାନେ ? ରନ୍ଧନର କଳା ଓ ପରିପାଟୀ ସବୁଦେଶରେ ଜାତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଏକ ପ୍ରଧାନ ମାନଦଣ୍ଡ । ଲେଖକ ତେଣୁ ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ନଜର ରଖି ଖୋଜନ୍ତି ଆମର ଜାତୀୟ ଖାଦ୍ୟ କ'ଣ ଥିଲା ତାର ପରିଚୟ ପାଇବା ପାଇଁ । ଏବଯାଏଁ ଯାହା ତା ନଜରକୁ ଆସିଛି, ଆମ ଜାତୀୟ ଖାଦ୍ୟର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତମ ବର୍ଣ୍ଣନା ସେ ପାଇଛି ଅମ୍ବିକାବିଳାସ କାବ୍ୟରେ । ଏ କାବ୍ୟ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ରାଜଦରବାରରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ରାଜାଙ୍କ ଖଦାରେ ଯାହା ହେଉଥିଲା, ତାରି ବର୍ଣ୍ଣନାଇ ଆମେ ଅମ୍ବିକାବିଳାସ କାବ୍ୟରେ ପାଉ । ଦାସ-କବି କିନ୍ତୁ ଗାଁ-ଜନ୍ତାଳ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଆତିଥ୍ୟଠାରୁ ଆମକୁ ଅଧିକ କିଛି ଦେଇପାରି ନାହାନ୍ତି । କାରଣ ତାଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ସେତିକରେ ବୋଧହୁଏ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥିଲା । ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞବେଳେ ଯେଉଁ ଭୋଜିର ଆୟୋଜନ ହୋଇଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକାନ୍ତ ଗ୍ରାମ୍ୟ । ତାହା କୌଣସି ଏକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜମିଦାରଙ୍କ ଘରୁଆଳି ଭୋଜିକଥା ହିଁ ସ୍ମରଣ କରାଇଦିଏ । ତାହା ଯେପରି ବାସ୍ତବ, ସେହିପରି କୌତୁକପ୍ରଦ । ଏହି ରାଜ-ଭୋଜ୍ୟର ଆଦର୍ଶ ହେଉଛି—

ଅକାଟିଲା, ଅବାଟିଲା ଯୋଗାନ୍ତି ସର୍ବତେ
ସୁଧା ହେଉଥିବ, ପାକ କରିବେ ଯେ ଯେତେ ।

ଏ ପୁରି ଦେଉଳର ଘଟଣା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ପାଇଁ, ତାଙ୍କର ଗଉଡ଼ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଦେଲେ ଯେ ସେମାନେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଭାର ଦୁଧ ଆଣି ଥୋଇଲେ । ଏକ କରାତରାଜାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଯେ ସେ ଆଣି କାଠ ଗଦେଇ ଦେଇଗଲା, ପୁଣି ଏକ କୈବର୍ତ୍ତରାଜାକୁ ଆଦେଶ ହୋଇଗଲା ଯେ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ତୋଟାରୁ ପନିପରିବା ଫଳମୂଳ ସବୁ ଆକାଶ-ଗଙ୍ଗାରେ କୋଟି କୋଟି ନୌକାରେ ବୋହିଆଣିଲା—

ପୁଣି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଯୋଗାଡ଼ ସର୍ବ ପଦାର୍ଥକୁ
ଇନ୍ଦ୍ରତୋଟାଳିଆ ଦ୍ୟନ୍ତି କୈବର୍ତ୍ତରାଜାକୁ,
ନ ଖର୍ବ, ନବ ଅର୍ବୁଦ ନାବମାନ ଭିଡ଼ି
ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥେ ପ୍ରବେଶନ୍ତି ସେ ନାବରେ ଚଢ଼ି ।
ନାବେ ଫଳମାନ ଭରି ଆଣଇ ସୁବାହୁ
ଆମ୍ବ ସାରୁ କଦଳୀ ଯେ ନାନା ଜାତି ବହୁଁ ।

× × × ×

Digitized by srujan ka@gmail.com

ପଇବା, ପିଠଉ, ଲୁଣ, ବେସର ସଜାଡ଼ି
ଘୃତଯୋଗେ ଏକାବେଳେ ଦଅନ୍ତ ଯୋଗାଡ଼ି,
ସ୍ୱଚ୍ଛେ ପ୍ରଭାଇ ତକ୍ଷଣେ ଚୁଲିରେ ଜ୍ୱାଳନ୍ତେ,
କ୍ଷଣକେ ଅମୃତ ହୁଏ ଦୋହବା ରନ୍ଧନ୍ତେ ।
ଏ ରନ୍ଧଣା ଗୌଷ୍ଟ, ଶୌଷ୍ଟ, ପୁଣି ନଳ-ବିଧି
ବିନା ପତ୍ୟୁ ପାକ ହୁଏ ହୋଇଣ ସସିଦ୍ଧି ।
(ସଭାପର୍ବ)

'ଦୋହବା' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କ'ଣ, ପୁଣି ଗୌଷ୍ଟ, ଶୌଷ୍ଟ, ନଳ ଏଇ ତିନିପ୍ରକାର ରନ୍ଧନପ୍ରଣାଳୀ କ'ଣ କେହି ବୁଝାଇଦେଲେ ଅନେକେ ଉପକୃତ ହେବେ । ଲେଖକ ଜାଣେନା । ତେବେ ମୋଟ ଉପରେ ଏହା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରୋଷେଇ ପରି ଯେ ମନେହେଉଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦାସକବି ତାହା ହିଁ ଦେଖିଥିଲେ, ଦେଖିଥିଲେ ଗାଁଜନ୍ତାଳ, ଦେଖିଥିଲେ ସ୍ଥାନୀୟ ଧନକର ଭୋଜିବ୍ୟବସ୍ଥା । ସେ ତାହା ହିଁ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ବେଶୀ ଦୂରକୁ ସେ ଯାଇପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ଦାସଙ୍କ ସମଗ୍ର ମହାଭାରତରେ ଆଜି ଏକ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ୍ୟ-ଲକ୍ଷଣ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଛି । ତାହା ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବଗତ ଅତିଶୟୋକ୍ତି । ଗାଁଲୋକେ ପ୍ରାୟ କଥାକୁ ଅତିରଞ୍ଜନ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମର କୃଷକ କବିଙ୍କ ଅତ୍ୟୁକ୍ତିକୁ ଟପିବାର ସାହସ ମଧ୍ୟ କେହି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଏଁ । ବନ୍ୟରାଣୀ ହିଡ଼ିମ୍ବିକା, ପୁଅ ଘଟୋତ୍କଚକୁ ଘେନି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞକୁ ଆସିଲା । ରାଜାଙ୍କୁ ଭେଟି ଦେବ ତ ? କ'ଣ ଆଣିଲା ସେ ଭେଟି ? ଦାସଙ୍କ ଭାଷାରେ—

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଶତେ ରଥ ପୂରିଇଲା ପାଣିଦ୍ରବ୍ୟ ସେତେ,
ଶତେ ରଥ କସ୍ତୁରୀରୁ ସୁଆଦ ସମ୍ଭବେ ।
ସୁଗନ୍ଧ ଅର୍ଗଳା ନେଲ ଏକ ଲକ୍ଷ ଭାର,
ଲକ୍ଷ ଭାର ସଜ କଲା ଚନ୍ଦନ, କର୍ପୂର ।
ପୁଣି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଭାର ନେଲ ଚୂତଫଳ,
ଯିବାପାଇଁ ସଜ ହେଲା ସ୍ୱର୍ଗମ୍ପୀର ଦାଳ ।

(ସଭାପର୍ବ)

ଏବର ଦରିଦ୍ର ଓଡ଼ିଶାଦେଶର କଥା ଛାଡ଼ିଦିଅ, ସମ୍ରାଟ୍ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ସମୃଦ୍ଧିମନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାରେ ବି ଘରେ କସ୍ତୁରୀ ବା ଦୁଇଭାର କର୍ପୂର ଯୋଗାଡ଼ କରିବା କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଦାସକବିଙ୍କି ଶହେ ରଥ କସ୍ତୁରୀ ଓ ଲକ୍ଷେ ଭାର କର୍ପୂରର କଥା କହିବାକୁ ଆଦୌ ବାଧୁନ । ଦାସକବି ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଗ୍ରାମ୍ୟଜନତା ପକ୍ଷରେ ଅତିରଞ୍ଜନ ପରି ବିସ୍ମୟକର ଓ ଆମୋଦଦାୟକ ଘଟଣା ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ନାହିଁ । ପୁଟେ ଲମ୍ବର ସାପ ତ ସେମାନେ ଦେଖିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷେ ପୁଟ ଲମ୍ବ ସାପର କଥା କହିଲେ ଇ ସେମାନେ ଭୁଲିଲେ ।

(ପାଞ୍ଚ)

ମୋଟ ଉପରେ ଶୂଦ୍ରକବି, ସେ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ, ଯେଉଁ ପରିବେଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ, ଯେପରି ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା, ଯେପରି ଅବସ୍ଥା ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର, ସେସବୁକୁ ଭାବିଲେ, ଏକ ଅଭାବନୀୟ କର୍ମ କଲେ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଏପରି ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ମହାଭାରତ ପରି ମହାକାବ୍ୟ ଲେଖିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବା କେବଳ ପ୍ରତିଭା ଦରକାର କରେନାହିଁ, କରେ ଅଗାଧ ମାନସିକ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ବୋଧହୁଏ ଭଗବତ୍-ପ୍ରେରଣା । ଏ ମହାଗ୍ରନ୍ଥର 'ଅସାଧାରଣ ଜନପ୍ରିୟତାରୁ ଏହାର ସାର୍ଥକତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଛି । ପଣ୍ଡିତ-ଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ଛଅଶ ବର୍ଷତଳେ ଜଣେ ଗ୍ରାମ୍ୟ କୃଷକ କବି, ଏପରି ଅକଳ୍ପନୀୟ ମୌଳିକତା ଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେଖାଇଥିବାରୁ ବିସ୍ମିତ । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖା ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ପୁଣି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଓଡ଼ିଆଭାଷାର ଇତିହାସ କିପରି ହୋଇଥାନ୍ତା କହି ହେଉନ ।

ଦାସକବି ମୂଳ ମହାଭାରତର ଆଖ୍ୟାନଭାଗଟା ମୋଟାମୋଟି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଗ୍ରହଣ କରି ସେସବୁକୁ ନିଜ ଢଙ୍ଗରେ କହି ଓଡ଼ିଶାର ଗ୍ରାମ୍ୟଜନତାକୁ ମୁଗ୍ଧ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏତେ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକ ହୋଇ, ଶୂଦ୍ର ହେଲେହେଁ ମୁନି ହୋଇ, ସେ ମହା-ଭାରତ ପରି ମହାଗ୍ରନ୍ଥର ଯାହା ସାରସତ୍ତ୍ୱ ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଂଶ-

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ କପଟ ? ମହାଭାରତ କେବଳ ଗୋଟାଏ ଗଳ୍ପ-ପର୍ଯ୍ୟାୟ ନୁହେ । ଏହା ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଆଦି ଉତ୍ସ । ଭାରତ-ବର୍ଷର ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଏହାର ଉପରେ ଠିଆ । ଏହାର ଉପାଖ୍ୟାନାଂଶ ଏହାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବାଣୀର ବାହକ ମାତ୍ର । ଏହାର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅଂଶ ହେଉଛି ସେହି ନୈତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବାଣୀ । ପୁଣି କି ମୂଲ୍ୟବାନ ସେ ଅଂଶ । ଏକାଳର ଭାବଧାରାର ମାପରେ ଆମ ଆଖିରେ କେତେକାଂଶ ନିନ୍ଦନୀୟ, କେତେକ ଉପହାସ୍ୟ ଓ କେତେକ ନିରର୍ଥକ ଜଣାଯାଇ-ପାରେ, ତଥାପି ଯାହାର ଉପଯୋଗିତା ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଓ ସର୍ବଜନ ପାଇଁ ତାହାର ପରିମାଣ ତ କମ୍ ନୁହେଁ । ସେଥିରେ ପୁଣି ଅଳ୍ପ କେତେକ ଅଂଶ ଅଛି, ଯାହା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ-ସାହିତ୍ୟରେ ବା ବିଶ୍ୱ-ଧର୍ମରେ ମଧ୍ୟ ଅତୁଳନୀୟ । ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ଲୋକ ହୋଇ ସେସବୁ କପଟ ବୋଲି ବାଦ୍ ଦେଲେ, ଆଜି ଭାବିଲେ ଅବାକ୍ ହେବାକୁ ହୁଏ ।

ଆମର ସାଧାରଣ ଧାରଣା ଯେ କାବ୍ୟ-କବିତା ଲେଖିବା ବଡ଼ ସହଜ କଥା । ହଁ ସହଜ, କେବଳ ଆମର ନିମ୍ନ ମାନଦଣ୍ଡରେ । ପ୍ରକୃତ କାବ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟି ବା ଶିଳ୍ପ-ସୃଷ୍ଟି ଦରକାର କରେ ଅତି ଗମ୍ଭୀର ଅନୁଭବଶକ୍ତି ସହିତ ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟିର ମାନସିକ ଶକ୍ତି । ଏଇ ଦୁଇର ମିଶ୍ରଣ ହିଁ ସୃଷ୍ଟିକରେ ଜଗତ କଳା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଚ୍ଚ କଳା ବା କାବ୍ୟ ଭିତରେ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆପାତ ସ୍ୱାଭାବିକ ସୁକୁମାର ଆବରଣ ତଳେ ଆମେ ଏଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବୌଦ୍ଧିକ ଉତ୍କର୍ଷର ମଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶ ପାଉ । ତା ନ ହୋଇଥିଲେ କଳାସୃଷ୍ଟି ଶିଶୁଖେଳା ହୋଇଥାନ୍ତା । ସଂସ୍କୃତରେ ଯେତେ କବି ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଭିତରେ କାଳିଦାସଙ୍କ ଲେଖା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ସରଳତମ ଅଥଚ ସବୁଠାରୁ ମନୋହରତମ ଓ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଭାବପ୍ରକାଶକ, ପୁଣି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ବଙ୍ଗ ଦେଶର ଦୁଇ ତିନୋଟି ଅତି ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ରଚନା ଏଇ ଲେଖକ ପଢ଼ିଛି । ଆମ ପରି ମୂର୍ଖ ବି ସେପରି ସରଳ ଭାଷାରେ ଲେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଅଥଚ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତି ବାକ୍ୟଟି ପଛରେ ଅଛି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପୋଥିର ଜ୍ଞାନ । ଯାର ନାମ ପ୍ରକୃତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ।

ଆମର ଦାସକବିଙ୍କ ଲେଖାରେ ଏଇ ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଙ୍ଗର ସ୍ଥାନ ହୋଇଥିବାରୁ, ଓଡ଼ିଶାର ଜନସାଧାରଣରେ ମହାଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର, ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ତୁଳନାରେ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ତାଦ୍ୱାରା ଆମର ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଯେ ଘୋର କ୍ଷତି ହୋଇଛି ତାହା ଅକୁଣ୍ଠିତ ବାକ୍ୟରେ କୁହାଯାଇ ପାରେ । ପ୍ରଥମରୁ ଯାହା କହିଛି, ଶୂଦ୍ରକବି ଶୂଦ୍ରଜନର ଭାଷାରେ ଶୂଦ୍ରଜନତା ପାଇଁ ଏ ମହାଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଥିଲେ, ସେଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଶାରଳା ମହାଭାରତ ଏକ ବିପ୍ଳବକର ସୃଷ୍ଟି । କବିଙ୍କର ସୃଜନକ୍ଷମତା, ଗଳ୍ପକାରିତା, ସମାଜଚିତ୍ରଣ, ମନୁଷ୍ୟ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରକୃତରେ ଅସାଧାରଣ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କବିଙ୍କର ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମଧ୍ୟ ବିପ୍ଳବକର ଭାବରେ ଆଧୁନିକ । ଏ ମହାଭାରତ ଖଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଗନ୍ତାଘର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମହାକବି ଆମର ପରିଚିତ ମାଟିର ସଂସାରକୁ ସିନା ଅମର କରି ଦେଇଗଲେ, କିନ୍ତୁ ଏଇ ମାଟିର ନିମ୍ନ ଉପତ୍ୟକାରୁ, ଉପରେ ଥିବା ସଂସ୍କୃତିର ଓ ନିର୍ମଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଧିତ୍ୟକାକୁ ବାଟ ତ ଦେଖାଇଗଲେ ନାହିଁ ? ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କଳା, ଶିଳ୍ପ ଓ କବିତା ଏଇ ମାଟିକି ନେଇ ଗଢ଼ା । କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁର ସ୍ପର୍ଶ ଆମକୁ ଏଇ ମାଟିରେ ଲିପ୍ତ ରଖେନାହିଁ । ସେସବୁ ନେଇଯାଆନ୍ତି ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁକୁମାର କଳ୍ପ-ଲୋକକୁ, ଯେଉଁଠି ଆମେ ଏଇ 'ମାଟିର ସକଳ ସ୍ଥୂଳତା, ମଳିନତା, କୁତ୍ସିତତା ଭୁଲି ଆତ୍ମ କେବଳ ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ, ସୁକୁମାର ଅନୁଭୂତିର,

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଓ ଜ୍ଞାନର ଜଗତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ । କୋଣାର୍କ, ଅଜନ୍ତା, ଗୀତାଞ୍ଜଳି, ମେଘଦୂତ ଓ ଶକୁନ୍ତଳା ଆମକୁ ସେହି ଜଗତକୁ ନେଇଥାନ୍ତି । ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ ଆମେ ସେ ଜଗତର ସନ୍ଧାନ ପାଉନା । ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ବହୁ ସ୍ଥାନରେ କିନ୍ତୁ ଆମେ ତାହା ପାଉ । ଶୂଦ୍ରକବି ଶାରଳାଦାସଙ୍କ କାବ୍ୟ ଏକାନ୍ତରେ ମାଟିର କାବ୍ୟ, ମାଟିର ଜନତା ପାଇଁ । ତାହାର ଓ ତାର ମହାସ୍ରଷ୍ଟାର ପରମସାର୍ଥକତା ସେହିଠାରେ । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ତ ପଣ୍ଡିତମାନେ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ଓ ବରାବର ପଢ଼ିବେ । କିନ୍ତୁ ଶିଶୁମନର ସ୍ତରରେ ଥିବା ଜନତାକୁ କ'ଣ ଦିଆଯାଇପାରିବ ? ଯଦି ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ରାଜନୀତି, ଧର୍ମନୀତି, ଦର୍ଶନ, ଅନୁଶାସନ ସହିତ ତାର ସମସ୍ତ ବିପୁଳତାକୁ ଓଡ଼ିଶାର ନିରକ୍ଷର ଜନତା ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଶିଶୁ ମନ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବ କି ? ଶିଶୁମନ କେବଳ ଗଳ୍ପ ବୁଝେ । ପୁଣି ସେ ଗଳ୍ପ ହେବ ଶିଶୁର ପରିଚିତ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରଦେଇ । କିଂଚିତ୍ ଅତିରଞ୍ଜନର ପ୍ରକ୍ଷେପ ହେଲେ ଶିଶୁ-ମନ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଉଠେ । ସାହିତ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା ଶାରଳାଦାସ ଜନତାଚିତ୍ତର ଏଇସବୁ ଲକ୍ଷଣ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ । ସେ ତେଣୁ ନିଜକୁ ଓ ମହାଭାରତକୁ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି, ଜାଣି ଜାଣି, ଓଡ଼ିଶାର ଗାଁକୁ ଓ ଗାଁ ମଣିଷର ବୌଦ୍ଧିକସ୍ତରକୁ । ଆମେ ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଉତ୍ଥାନ ପତନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁ । ପ୍ରତିଭା ବଳରେ ସେ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଠାଏ ଠାଏ ସୃଜନ-ଶିଳ୍ପର ଉଚ୍ଚତମ ଶିଖରକୁ ଉଠିଯାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ପୁଣି ଖସିଆସିଛନ୍ତି ଗ୍ରାମ୍ୟଜନତାର ଧୂଳି-କାଦୁଅ ସ୍ତରକୁ । ଏଥିପାଇଁ ଏହି ମହାସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଆଜି ଦୋଷ ଦେଇ ଲାଭ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ନିରକ୍ଷର ଜନତାର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଏଇ ପ୍ରତିଭା-ଶାଳୀ କବି, ନିଜର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରତିଭାର ହୋମ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ସ୍ମୃତି ପୂଜା ※

ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁମାନେ କି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଗର୍ବ କରୁଁ, ପାଞ୍ଚଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଜଣେ ଅଶିକ୍ଷିତ କୃଷକ, ମହାଭାରତ ପରି ଏକ ମହାକାବ୍ୟ ରଚନା କରି ଆମର ଭାଷାକୁ କି ମହାଦାନ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଆମେ ପ୍ରାୟ ମନେ ରଖୁନାହୁଁ । ସେତେବେଳେ ସଭ୍ୟ ଭାଷା ଥିଲା ସଂସ୍କୃତ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଜାତିର ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଉଭୟର ଥିଲେ ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଗନ୍ତାଇତ । ସେଠି ଅନ୍ୟ ଜାତିର ପ୍ରବେଶ ନଥିଲା । ଦେଶର ଜନସାଧାରଣର ଦୈନନ୍ଦିନ ଭାଷା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଓ ଅପାଂକ୍ତେୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ରାଜାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଥିଲେ ସଂସ୍କୃତରେ, ରାଜା ତାହାକୁ ମାଣେ ଜମି ଦେଲେ, ଆଦେଶ ଦେଉଥିଲେ ସଂସ୍କୃତରେ । ଏବେ ସଭ୍ୟମ୍ମନ୍ୟ ଆମେ, ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଭାଷାକୁ ଯେଉଁ ଆଖିରେ ଦେଖିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ, ପାଞ୍ଚଶ ବର୍ଷତଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଏ ଦେଶର ଜନସାଧାରଣ ବା ପ୍ରକୃତ ବାସିନ୍ଦା

※ କନକପୁର ଗ୍ରାମର ଶାରଳା ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ସେହି ଉତ୍ସବ ପାଇଁ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପଠିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଭଲ ହୋଇଛି, କାରଣ ଏବେ ବୁଝୁଛି ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ କନକପୁର ଶାରଳା ମନ୍ଦିର ସହିତ ଦାସ କବିଙ୍କର କିଛିହେଁ ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା । ଏ ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ଏକ ରାଜନୈତିକ କ୍ରିୟା ମାତ୍ର ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଆମମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଭାଷାକୁ ଠିକ୍ ସେଇ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଆମ ଭାଷାରେ ସେତବେଳକୁ ହୁଏତ 'ଏକମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଥିବ କାହାଣୀ ଓ ଢଗଢମାଳି, ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଚଉତିଶା । ଏ ସମସ୍ତ ପୁଣି କେବଳ ମୁଖେ ମୁଖେ ହିଁ ବଞ୍ଚିଥିବ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର କାବ୍ୟ-କବିତା ଓ ଶାସ୍ତ୍ର-ସୂତ୍ର ପରି ପୋଥିରେ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାଭଳି ଓଡ଼ିଆରେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ବା ଦୁଃସାହସିକତା ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି କରିନଥିଲେ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବେଦଗାନ ଓ ଦେବଭାଷା ବନ୍ଦନମନ୍ତ୍ରର ମାଟିର ଧରଣୀକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁନଥିଲା । ଦେଶର ମାଟି ଚାହିଁଲା, ନିଜର କଥା ନିଜର ପରିଚିତ ସୁବୋଧ୍ୟ ଭାଷାରେ ଶୁଣିବାକୁ । ମାଟିର ଭାରତୀ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ମାଟିର କବି ସିଦ୍ଧେଶ୍ବର ପରିଡ଼ାଙ୍କ କଣ୍ଠରେ । ଜନ୍ମ ହେଲା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ମହାକାବ୍ୟ, ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ, ଓଡ଼ିଆ ସମାଜର ନିଖୁଣ ଛବି ଧରି ।

ମହାକବି ସିଦ୍ଧେଶ୍ବର ପରିଡ଼ାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର କୌଣସି ଅଭିମାନ ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ମହାଭାରତରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ସଙ୍କୋଚ ଓ ବିନୟର ପରିଚୟ ପାଉଁ । ପୃଥିବୀର ସବୁ କାଳର ପ୍ରକୃତ କବିମାନଙ୍କ ପରି ସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବରାବର ସନ୍ଦିଗ୍ଧମନା ଥିଲେ । ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରତିଭାର ତାଡ଼ନା ନଥିଲେ, ଅଳ୍ପ ଶିକ୍ଷିତ ଜଣେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଚଷା, ଯେଉଁ ଭାଷାରେ କିଛି ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ପୂର୍ବେ ନଥିଲା ସେଥିରେ ମହାଭାରତ ପରି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବ୍ୟାପାରରେ ହାତ ଦିଅନ୍ତା କିପରି ? କିନ୍ତୁ କଲମ୍ବସ ଆମେରିକା ଆବିଷ୍କାର କରି ତାକୁ ଇଣ୍ଡିଆ ବୋଲି ଭାବିଲା ପରି, ନବପଥର ପଥିକ ଏହି ବିସ୍ମିତ ପଲ୍ଲୀକବି ନିଜର ସୃଷ୍ଟି ଓ ନିଜର ପ୍ରତିଭାରେ ଆଦୌ ବିଶ୍ବାସ କରିପାରି ନଥିଲେ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସେ କାଳର ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ-ପୀଡ଼ିତ ସମାଜରେ ଜଣେ ଶୂଦ୍ର ପକ୍ଷରେ ତାହା ସେ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ କବି ନିଜେ ହୁଏତ ପ୍ରକୃତରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି ସେ ଝଙ୍କଡ଼-ବାସିନୀ ଠାକୁରାଣୀ ତାଙ୍କୁ ଯାହା ଯେପରି ଲେଖାଇ ଦେଉଛନ୍ତି, ସେ କେବଳ ସେହିପରି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ନିଜର ଲେଖିବାର କୌଣସି ଅଧିକାର ବା କ୍ଷମତା ନାହିଁ ଏବଂ ସେ ଜଣେ ଅପଣ୍ଡିତ ଶୂଦ୍ର ମାତ୍ର । ବିନୟ ଓ ନିରହଙ୍କାରିତ୍ୱର ଆନ୍ତରିକ ଗଭୀରତାରେ କବି ନିଜର କୌଳିକ ନାମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁଚାଇ, ନିଜର କାବ୍ୟରେ ନିଜକୁ କେବଳ ଶାରଳା ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ଦାସ ବା ଶାରଳା ଦାସ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିଅଛନ୍ତି । ମହାକବି ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନରନାରୀ ନିକଟରେ ଏହି ନାମରେ ହିଁ ପରିଚିତ ।

ଶୂଦ୍ର ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ଉପରେ ଉଚ୍ଚ କୋଟୀର ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦେ ଓ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥେ ଉନ୍ନତ ସ୍ତରର ଆଲୋଚନା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏଇଠି ହିଁ ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ ପଲ୍ଲୀକବିଙ୍କର ବିଜୟ । କବିଙ୍କ ସମୟରେ ଓ ତା'ର ବହୁପରେ ଯାଏଁ ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ, ସଂସ୍କୃତରେ କାବ୍ୟ ବ୍ୟାକରଣ ଲେଖିଛନ୍ତି । 'ସାହିତ୍ୟଦର୍ପଣ' କାର ବିଶ୍ୱନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଜି ସମସ୍ତଙ୍କର ନାମ ବିସ୍ମୃତିର ସମାଧି ତଳେ ଲୀନ । ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣ ମଧ୍ୟ କେବଳ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପରିଚିତ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି ଗ୍ରାମ ଅଛି କି ଯେଉଁଠି ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ଶୁଣା ଯାଉନି ? ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଜି ଜନସାଧାରଣ ତଥା ପଣ୍ଡିତ ସାଧାରଣ ଉଭୟଙ୍କର ଆଦରର ଓ ପୂଜାର ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇଅଛି ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି ସମାଲୋଚକମାନେ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନେକ ଦୋଷ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ଆମର ବିକ୍ଷୋଭିତ ଓ ଲଜ୍ଜିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପରିଡ଼ାଙ୍କର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକତା ଓ ପଶ୍ଚାତ୍ପଟକୁ ଅନେଇଲେ, ଏହି ଦୋଷଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥିତି ଆମକୁ ଅକୁଣ୍ଠଭାବରେ ମାନିନେବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ମନେରଖିବାକୁ ହେବ, ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ଗୋଟିଏ ଲୋକର କୃତିତ୍ୱ ନୁହେଁ । ବହୁ ଯୁଗର ବହୁ ମନୀଷୀଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଦାନର ସମାହାରରେ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ଅବୟବରାଜି ଗଠିତ । କିନ୍ତୁ ଶାରଳା ମହାଭାରତ ଜଣେ ଲୋକର ଲେଖା ଏବଂ ସେ ଲୋକଟି ଜଣେ ପଲ୍ଲୀବାସୀ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ 'କୃଷକ' ମାତ୍ର ଏବଂ ଏହାହିଁ ତା' ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ସାହିତ୍ୟ । ତେଲୁଗୁ ମହାଭାରତ ତିନୋଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆନ୍ଧ୍ର ମହାକବିଙ୍କର ପରପର ଚେଷ୍ଟାରେ ଲିଖିତ । ଏହା ଲେଖିବାକୁ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ଲାଗିଥିଲା । ନାନ୍ନାୟା, ଟିକାନ୍ନା ଓ ଯେଉଁବ୍ରେଗାଡା, ଏହି ଆନ୍ଧ୍ର 'କବିତ୍ରୟ' ଉଚ୍ଚଦରର ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ମହାଭାରତ ଲେଖାହେଲା ମୁସଲମାନ ଶାସକମାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ, ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ । କାଶୀରାମ ଦାସ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ମନେହୁଏ, ଭାରତର କୌଣସି ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ଓଡ଼ିଆରେ ମହାଭାରତ ଯେପରି ଏକ ମାଟିର ମଣିଷଠାରୁ ମାଟିର ଭାଷାରେ ବାହାରିଛି, ସେପରି ହୋଇ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଉଚ୍ଚ ଦର୍ଶନ ବା ଆଦର୍ଶବାଦ, ଯାହା ଆମେ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତରେ ପାଉଁ ତାହା ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ, ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜର ଦୈନନ୍ଦିନ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତିର ସତ୍ୟ-ସ୍ପର୍ଶରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଉଠିଛି, ଯେମିତ ସାହିତ୍ୟ ହେବାର କଥା । ସାହିତ୍ୟରେ କେବଳ ଉଚ୍ଚ ଦର୍ଶନର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବ ବା ତହିଁର ନାୟକ ନାୟିକା କେବଳ ସତ ଓ ସତୀ ହେବେ, ଏପରି ଧରାବନ୍ଧା କଥା କିଛି ନାହିଁ । ପାଞ୍ଚଟି ସହୋଦର ଭାଇର ସାଧାରଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଆମେ 'ସତୀ' ବୋଲି ଧରିନେବାଟା କେବଳ ଏକ ପୌରାଣିକ ସଂସ୍କାର ମାତ୍ର । ନଗ୍ନ ବାସ୍ତବତାର କବି ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଯଦି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଏଇ ଅନ୍ତର କଥା ଫୁଟି ବାହାରେ ଯେ, ପଞ୍ଚସ୍ୱାମୀ ଥିଲେହେଁ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଚିତ୍ତ, ଶତ୍ରୁପକ୍ଷୀୟ କର୍ଣ୍ଣପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ଥିଲା, ସେଥିରେ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ହେବାର କି ଅଛି ? ମହାଭାରତୀୟ ବା ରାମାୟଣୀୟ ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଦେବ-ସମ୍ପର୍କିତ ଭାବି ଆସିଛୁ ବୋଲି ଏ ପ୍ରକାର ଚିତ୍ର ସହଜରେ ହଜମ ହୋଇ ନପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଯଦି ଆମରିପରି ଏଇ ମାଟିରୁ ଉଠୁଥିବା ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ସମନ୍ୱିତ ନରନାରୀ ବୋଲି ଧରା ହୁଏ, ତେବେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣର ସତ୍ୟ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଆମେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିବାରେ କଷ୍ଟହେବ ନାହିଁ ।

ଏବେ ପୃଥିବୀର ସବୁ ଦେଶର ମହାକାବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଏକପ୍ରକାର ତୋରି ବନ୍ଧାହୋଇ ରହିଲେଣି । ପ୍ରତି ମାସରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବୁକ୍-କ୍ଲବର ପ୍ରକାଶିତ ଚମତ୍କପ୍ରଦ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳି ପଢ଼ିବାକୁ ସମୟ ନାହିଁ, ଆଧୁନିକ ପାଠକର, ପ୍ରାଚୀନ ପୁରାଣ ପଢ଼ିବାକୁ ବେଳ କାହିଁ ? ପ୍ରାଚୀନ ମହାକାବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟ ଆଜି କେବଳ ଐତିହାସିକ । ଅର୍ଥାତ୍ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର ଚିତ୍ରଣରୂପେ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଯାହା କିଛି ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ଆମ ନିକଟରେ । ଏ ମାପକାଠିରେ ମାପିଲେ ଶାରଳା ମହାଭାରତର ଗୌରବ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଚିରନ୍ତନ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସବ । କାରଣ ଏ ମହାଭାରତ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ମହାଭାରତ । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ବୈଶ୍ୟ ହରି ସାହୁର କନ୍ୟାକୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବିବାହ କରିଛନ୍ତି । ଏଠି ତରୁଣ କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବ ଭାଇମାନେ ଡୁ ଡୁ ଖେଳୁ ଖେଳୁ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଛି । ଶିଶୁ ଭୀମ ହାଣ୍ଡିଶାଳରେ ପଶି ଭାତ ତରକାରି ଲୁଚ୍ଚଇ ଖାଇ ଯାଉଛି ଏବଂ ହଠାତ ଧରା ପଡ଼ିବାରୁ ବୃକୋଦର ପଳାଉଛି ଓ ପଛେ ପଛେ ବନବାସୀ ରାଜା ପାଣ୍ଡୁ 'ଅଜି ତୋର ଜୀବନ ନେବି' କହି ଗୋଡ଼ାଉଛନ୍ତି । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ସବୁ ଏବେ ଯାଏଁ ଓଡ଼ିଶାର ପଲ୍ଲୀଗୃହମାନଙ୍କରେ ପରିଚିତ ଦୃଶ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ଏ ଚିତ୍ରଣ ଆମ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଏପରି ମନୋରଞ୍ଜନ କରିପାରିଛି ଯେ, ସଂସ୍କୃତ-ଅନୁବାଦିତ ମୂଳ ମହାଭାରତ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନେ ଶାରଳା ମହାଭାରତକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାରାଜ ।

ଏଇ ପାଞ୍ଚଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ନାନାପ୍ରକାର ଶୈଳୀ ଦେଖା ଦେଇଛି । ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିର ବିକୃତ ଓଡ଼ିଆ ଯେ କାହାର ଓ କେଉଁ ଯୁଗର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ ବୁଝି ହୁଏନା । ତା'ପରେ ଭଞ୍ଜାଦି ଆଳଙ୍କାରିକ କବିମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତିଆ ଓଡ଼ିଆର ଯୁଗ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶ ବର୍ଷଯାଏଁ ଚାଲିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଏହି ଯେ ଏ କାଳର ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର କେଉଁ କାଳର ଓଡ଼ିଆର କେଉଁଠି ଆମେ ଯଦି ମିଳନ ପାଇବା, ତାହା ହୋଇଛି ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ । ନାୟିକା ଲାବଣ୍ୟବତୀର ପ୍ରସାଧନ ସମ୍ପର୍କରେ ଭଞ୍ଜେ କହିଛନ୍ତି—

ମର୍ଦ୍ଦଳାକାର କଙ୍କତିକା ଝଳ,
କାଙ୍ଗୁଲି କମ ସୁଷମ ପିଙ୍ଗୁଳ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସୁସଙ୍ଗ ଘନ ଦଶନ ଆବଳି,
ଗଳିବ କ ନାହିଁ କୁନ୍ଦକ ଗ୍ରାଳି
ଆଜି ଖଡ଼ିକା ଗଳାଇ ଯେ
ନଖେ ଝଙ୍କାରି ଦେଲେ ବେଣ-କାଣ୍ଡି କ,
ଦେଲା କେଶ କୁଣ୍ଡିଆଇ ଯେ ।

କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାକୁ ଯାଉଥିବା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ପ୍ରସାଧନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶାରଳା ଦାସ ଏଇପରି ଭାବରେ କରିଛନ୍ତି,

ଚଇଳ ଅଁଏଳା ଚନ୍ଦନ ଶିରରେ ବୋଳି
ସୁବାସିତ ଜଳ ଢାଳି କବେରି ପଖାଳି
ଘୋଟିକର କୁଙ୍କୁମ ଯେ ଲେପନ୍ତି ଶରୀରେ
ମୃଗନାଭି କସ୍ତୁରୀ ଲେପିଲେ ଚଥିପରେ ।
ଆଲଟ ଚାମର ଧରି ସୁଖାବନ୍ତି କେଶ
ଅଙ୍ଗେ ପରିଧାପନ କରାନ୍ତି ଝୀନବାସ
ଜାଈ ଯୂଇ ମଲ୍ଲୀ ଆଉ ମାଳତୀ ସେବତୀ
ସୁବେଶ କରି କବରୀ ସଜାଇଲେ ଧାତ୍ରୀ ।

ପାଠକମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଚାରନ୍ତୁ କେଉଁ କବି ଓ କେଉଁଭାଷା ଅଧିକତର ଭାବରେ 'ମଡର୍ଣ୍ଣ' ଓ ଆମପ୍ରାଣ ନିକଟତର ।

'ଶାନ୍ତି' ପର୍ବରେ ଭୀଷ୍ମଦେବ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ନାନା ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି । ତାହା ଭିତରେ କିନ୍ତୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧରାପଡ଼େ ପଲ୍ଲୀବାସୀ କୃଷିଜୀବୀର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ। ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଏବପରି ସେବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାକୁଳର ଭୟର କାରଣ ଥିଲେ, ତେଣୁ କବି କହୁଛନ୍ତି

' ରାଜ୍ୟର ଖବର ଶୁଣିବାର ବୁଝୁଥିବୁ
ଉତ୍ତମ ଲୋକ ଦେଖିଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ଯେ କରିବୁ

Digitized by srujan ka@gmail.com

କିନ୍ତୁ ତାର ହାତେ ଦଣ୍ଡବିଧି ସେ ନ ଦେବୁ
କୃଷିକାରୀଙ୍କ ସେ ଧନହାରୀ ନ ଦଣ୍ଡିବୁ ।

ଶେଷ ଆଡ଼କୁ କବି ପଦେ କଥା କହିଛନ୍ତି ଯାହା ଏବେ ବି ଆମ ଶାସନର ମନ୍ତ୍ରରୂପେ ରହିବା ଅନ୍ୟାୟ ହେବନାହିଁ ।

ଗୁଣ ଜାଣି ଲୋକଙ୍କୁ ଯେ କରୁଥିବୁ ପୂଜା
କବିଙ୍କଠାରେ କୃପଣ ନୋହିବୁ ହେ ରଜା ।

ଶାରଳା ଦାସ କେବଳ ମହାକବି ନୁହନ୍ତି, ସେ କବିମାନଙ୍କର କବି, କାରଣ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ଓଡ଼ିଆ କବି ତାଙ୍କ ମହାଭାରତରୁ ନିଜ ନିଜ କାବ୍ୟପାଇଁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଶାରଳା ଦେବୀ ଓଡ଼ିଶାର ବାଗ୍‌ଦେବୀ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି, ଏବଂ ଏହି ପୀଠ ବହୁଶତ ବର୍ଷଧରି ଏ ଦେଶରେ ପୁଣ୍ୟ ପୀଠରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇ ଆସିଛି ।

(ଝଙ୍କାର ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଏକାଦଶ ସଂଖ୍ୟା ୧୯୫୦, ଫେବୃୟାରୀ ।)

Digitized by srujan ka@gmail.com

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବର କବି ଶାରଳା ଦାସ

ଶାରଳା ଦାସ ସ୍ୱଭାବ କବି । ସେ ପଣ୍ଡିତ ନଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ ସେ ଥିଲେ ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ କୃଷକ ମାତ୍ର । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ରଚନାରେ କୌଣସି ଚିହ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାହିଁ ଜାଣିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସେହି ମହାମାନ୍ୟ ଭାଷାରେ ବିଖ୍ୟାତ କାବ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରାଦିର ଅଧୀତ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ତେଣିକ ଥାଉ । ତାଙ୍କର ମହାଭାରତ ଓ ବିଲଙ୍କା ରାମାୟଣ ପଢ଼ିଲେ ଗୋଟିଏ ଅତି ବିଚକ୍ଷଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ କଥକର କାହାଣୀ ଶୁଣିଲା ପରି ହିଁ ଲାଗେ । ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତି ଚମତ୍କାର, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅନୁଭୂତି ସମୂହର ସ୍ପର୍ଶରେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଜୀବନ୍ତ । ପୁଣି ତାହା ଅଳ୍ପ ଶିକ୍ଷିତ ହେଲେ ହେଁ ସେହି କୃଷକ-କଥକର ସହଜାତ ପ୍ରତିଭାର ଅପ୍ରତିରୁଦ୍ଧ କଳ୍ପନାର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ରଙ୍ଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚିତ୍ର । କିନ୍ତୁ, ଏକ ବିଦ୍ୟା-ସଂସ୍କୃତି-ମନ୍ତ୍ର, ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନର କଠୋରତା ଦେଇ ସଂଯମିତ ଓ ସୁଗଠିତ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନିକଟରୁ ଆମେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ, ଜିଜ୍ଞାସା ଓ ଦର୍ଶନ ଆଶା କରିବା, ଦାସଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଆମେ ତାହା ପାଉନା, ପାଇବାର ଆଶା କରିବା ଉଚିତ ବି ନୁହେଁ । କୌଣସି ଦେଶ ବା କାଳର ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧ-ଶିକ୍ଷିତ ଚଷା, ଯେତେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ହୋଇଥାଉ, ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ଉଦ୍‌ଯୋଗ ପର୍ବର ବିଦୁର-ସଞ୍ଜୟ ଓ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ନାରଦ-ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସମ୍ବାଦ ବା ଶାନ୍ତିପର୍ବ ସୃଷ୍ଟି କରି ନ ପାରେ । କୃଷକ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତକୁ ତେଣୁ ଆମେ ଏକ ବିରାଟ, ଉଚ୍ଚ-କୋଟୀ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବା ଲୋକ-ମହାକାବ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ହିଁ ଏହି ଉଚ୍ଚ, ସହଜ, ସ୍ୱାଭାବିକ, କୃଷକ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରକୃତ ସମ୍ମାନ କରିବା ।

ଶାରଳା ଦାସ ଗାଁ ଓ ଟାଁ-ସମାଜରେ ରହି ଯାହା ଦେଖିଥିଲେ, ଶୁଣିଥିଲେ, ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ ଓ ସେହି ପରିବେଶରେ ରହି କଳ୍ପନାରେ ଯେତିକ ଦୂର ଯିବାର ଆଶା କରାଯାଏ, ସେହି ସବୁହିଁ ସେ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଠିକ୍ ଏଇ କାରଣରୁ ହିଁ ତାଙ୍କ ରଚନା ଏପରି ସ୍ୱାଦ୍ୟ ଓ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଉଠିଛି । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ମହାଭାରତ ପଢ଼ରେ ଆମେ ଏକ ଚିତ୍ର-ଦର୍ଶନ ପ୍ରତିଭାର ଦୁଇଟି ଅହରହ କ୍ରିୟାବାନ୍ ଚକ୍ଷୁ ଯୁଗଳର ଉପସ୍ଥିତି ଅନୁଭବ କରୁଁ । ଏ କାବ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବର ବାଣୀ ବହନକରୁଛି ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତିରେ । ତେଣୁ ହିଁ ତାହା ଓଡ଼ିଆ ଜନତାର ଏତେ ପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁ ।

ନିଜର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ ଜନିତ ଅଭିଜ୍ଞତା ସବୁକୁ ଅକୁତୋଭୟ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଯାଇଥିବାରୁ, ଆମେ ଶାରଳାଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ଅନେକ କଥା ପାଉ, ଯାହା ଆଜ ରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତା ସାଥି ସାଥି, ମଝିରେ ମଝିରେ ସେ ଏପରି ଘଟଣାସବୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି, ଯାହା, ଛଅଶହ ବର୍ଷ ପରେ ସେହି ମହାକବିଙ୍କି ଆଜ ଆମ ଆଖିରେ ଠିଆ କରାଉଛି ଏକ ବିରାଟ ସାମାଜିକ ଇତିହାସର ଲେଖକ ଭାବରେ । ଏ ସବୁ ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମୂଳମହାଭାରତରେ ନାହିଁ, କି ମହାଭାରତର ମୋଟାମୋଟି ବର୍ଣ୍ଣନା ପକ୍ଷରେ ନିତାନ୍ତଆବଶ୍ୟକ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଗୁଡ଼ିକର ଆବିର୍ଭାବରେ ମହାଭାରତର

Digitized by srujan ka@gmail.com

ପୁରୁଣା ଗପଟି ନୂତନ ମାନବିକତାର ମହାର୍ଘ ସ୍ପର୍ଶରେ ଏକାବେଳକେ ଜନ୍ମାନ୍ତର ଲଭି କଲାପରି ମନେ ହୁଏ ।

କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ମହାକବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗଟିକୁ ବୁଝାଇ ଦିଏଁ ।

ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ତ ଘଟିଥାଏ, ଓଡ଼ିଶାର ଗ୍ରାମ ମାନଙ୍କରେ ଯେ, ଦରିଦ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣର ପିଲା ଓ ଧନୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ କି ଖଣ୍ଡାଏତର ପିଲା ଦାଣ୍ଡରେ ଏକାଠି ଖେଳୁଛନ୍ତି, ଆଉ ଖେଳୁଖେଳୁ ଦରିଦ୍ର ଲୋକର ପିଲା ଧନୀ ଘରର ପିଲାକୁ ମାଡ଼ ମାରୁଛି । ଧନୀର ସେରନ୍ଧ୍ରା ପିଲା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଯାଇ ବାପାକୁ କି ମା'କୁ କହୁଛି । ଦଉଡ଼ି ଆସନ୍ତି ମା, ବାପ ଆଉ ପିଲାଟିକୁ ତାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାଳି ବି ଦିଅନ୍ତି, ଚଦନ୍ତି, ମାଡ଼ ବି ମାରନ୍ତି ବେଳେ ବେଳେ ।

ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ଏହି ତୁଚ୍ଛ, ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣାଟିକୁ ଆମର ମହାକବି ତାଙ୍କ ମହାକାବ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାପାଇଁ ଆଦୌ ଦ୍ୱିଧା ବୋଧ କରିନାହାନ୍ତି । ପୁଣି ସେ ଯାହା ଦେଖି ଆସୁଥିଲେ, ତାହା ଠିକେଠିକେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶେଷ ପରିଣତିଟିକୁ ଏପରି ଏକ ମୋଡ଼ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ଏହି କୁତ୍ସିତ, ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ଘଟଣାଟି ପରମ କରୁଣାର ଉଦାର ସ୍ପର୍ଶରେ ମହମାମୟ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ, ଉଦାରପ୍ରାଣ କୃଷକ-କବି ଏଇ ପିଲାଙ୍କ ଧୂଳି ଖେଳରେ ମଧ୍ୟ ଧନୀର ଦରିଦ୍ର ପ୍ରତି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ମନେମନେ ସହି ପାରୁନଥିଲେ । ଏଇ ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣାଟି ତାଙ୍କ ମହାପୁରାଣରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଓ ତା'ର ପରିଣତି ଶେଷକୁ ଓଲଟେଇ ଦେଇ, ସେ ବୋଧହୁଏ ମଦମତ୍ତ ଧନୀକ ମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଏକ ଅନୁକରଣୀୟ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଆଦର୍ଶ ଥୋଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପଟି ଏଇପରି । ଏହା ଉଦ୍‌ଯୋଗ ପର୍ବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ବୈତରଣୀ କୂଳରେ କରଖାରପୁର (ବର୍ତ୍ତମାନ କଖାରପୁର?) ବୋଲି ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗ୍ରାମ ଥିଲା । ସେଠି ରୁଦ୍ରଶ୍ରବଣ ନାମରେ ଏକ ଦରିଦ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥାଏ । ସେ ଅନ୍ଧ । ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ତାର ପରିବାର । କବି କହନ୍ତି ଯେ ତାର "ବାଲ୍ୟତ କାଳରୁ ନିରଞ୍ଜନ ଦୀକ୍ଷା ।" ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ସେ ବୌଦ୍ଧ ଥିଲା । 'ରୁଦ୍ରଶ୍ରବଣ' ନାମ କୌଣସି 'ଶ୍ରମଣ' ର ସୂଚନା ଦିଏ । ଯାହା ହେଉ ଅନ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ (ହୁଏତ ଧର୍ମ ଦିଗରୁ ଅନ୍ଧ) ଭିକ୍ଷାକରି ଯାହା ବଞ୍ଚୁଥିଲା, ସେଥିରେ ପୁଣି ଆସିଲା ବିପଦ । କାଳ ପଡ଼ିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ବୁଲିବୁଲି ଆଉ ଭିଖ ପାଇଲାନି । ତେଣୁ ସେମାନେ ସ୍ଥିର କଲେ ଦ୍ୱାରିକାପୁରକୁ ଯିବେ । ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଛଅ ମାସ ବାଇଶ ଦିନରେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ସେମାନେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଇ ଦ୍ୱାରକାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ସେଠି ଘର ସବୁ ସୁନାରେ ତିଆରି । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଭିଖ ମାଗିବାକୁ ଗଲେ, ଲୋକେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପାତ୍ରରେ ମଣିମାଣିକ୍ୟ ଆଣି ଦେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ତେଣୁ ବେଶ୍ ସୁଖରେ କାଳ କାଟିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପୁଅ ବଡ଼ ହୋଇ ଦାଣ୍ଡରେ ଅନ୍ୟପିଲାଙ୍କ ସାଥିରେ ଖେଳିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲା ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ—ମହାରାଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁଅ, ଶତ ଶତ ରାଣୀଙ୍କର ଆଦରର ପାତ୍ର । ରାଜାଙ୍କ ପୁଅ ଯେ ଦାଣ୍ଡରେ ଭିଖାରି ପୁଅ ସାଥିରେ ଖେଳୁଥିଲା, ଏଇଥିରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ସମୟରେ ଏବକାଳ ପରି ଧନୀ ଓ ନିର୍ଦ୍ଧନ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବଧାନ ଅନ୍ତତଃ ଏପରି ଉତ୍କଟ ନଥିଲା ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଏବେ ପିଲେ ଧୂଳିରେ ଘରକରି ଖେଳୁଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁଅ ଘର କରିଥିଲା । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁଅ ଦରିଦ୍ର ଭିଖାରିର ପୁଅ ହେଲେ ମଧ କହିଲା—"ରେ ଗଉଡ଼ଟୋକା, ତୋର ଏତେ ସାହସ । ମୁଁ ଘର କରିଛି, ତୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେବୁ ?" ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୁଅ । ସେ ବିନୀତ ଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା—"ଧୂଳିର ଘର, ଥରେ ଭାଙ୍ଗିଲେ,ଆଉ ଥରେ ଗଢ଼ ହେବ । ତୁ ରାଗୁଛୁ କାହିଁକି ?" କିନ୍ତୁ,ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା ମାନିଲାନି । ଦୁହେଁ ବାଳ ଫିଙ୍ଗାଫିଙ୍ଗି ହେଲେ । ଶେଷରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନକୁ ମାରିଲା ଏକ ଚାପଡ଼ । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଭେଁ ଭେଁ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯାଇ ଜଣାଇଲା । ଯେତେହେଲେ ତ ବାତ୍ସଲ୍ୟ-ମାୟା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହି ଉଠିଲେ—'ଏଁ ! କିଏ ରେ ସେ ! ମୋର ସେରେନ୍ତା ପୁଅକୁ ମାରିଲା ! ପୁଣି ଭିଖାରି ବ୍ରାହ୍ମଣଟାଏ ! ଚାଲ ତ ! ଦେବି ତାର ଶିରକୁ ଚକ୍ରରେ ଛେଦି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆସିବାର ଦେଖି ଭିଖାରି ବ୍ରାହ୍ମଣର ପୁଅ ଦୌଡ଼ିଲା ଭୟରେ ଅନ୍ଧ ବାପ ପାଖକୁ ଓ ସବୁ କଥା ବୋବାଳି ଛାଡ଼ିଲା, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନର ବାପ ମାଡ଼ ଦେବ ବୋଲି । କିନ୍ତୁ ଭିଖାରି ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲା "ବାପା, ଭୟ କରନା । ସେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କର୍ତ୍ତା । ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ପଳାଇ ଯିବାର ତ ବାଟ ନାହିଁ । ଏ ଜୀବନ ତ ତାଙ୍କର । ମାରିବେ ବା ତାରିବେ ସିଏ । ସେହି ଏକମାତ୍ର ଶରଣ ।"

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ବାପାଙ୍କୁ ଆଣି ଭିଖାରି ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଚହ୍ନାଇ ଦେଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନ୍ଧକୁ ପଚାରିଲେ—'କିରେ ତୁ କେଉଁଠୁ ଆଇଲୁ ? କୁ' ଠାର ଲୋକ ତୁ । ତୋ ପୁଅ ପୁଣି ମୋ ପୁଅକୁ ମାରିଲା ? ଦେଖିବୁ ?'

ଅନ୍ଧ କହିଲା—"ପ୍ରଭୁ, ମୁଁ ଜନ୍ମ ଅନ୍ଧ, ପୁଣି ଦରିଦ୍ର । ମୋ ପୁଅ କ ଆପଣଙ୍କ ପୁଅକୁ ମାରିବା ଯୋଗାଏ ? ପିଲାରେ ପିଲାରେ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଲଗି ଯାହା କର ପକାଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କର ଭୃତ୍ୟର ଭୃତ୍ୟ । ଯାହା କରିବେ । ”

ପରମ କରୁଣାମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—‘ଦେଖ୍ ତ । ତୋ ପୁଅ ମୋ ପୁଅକୁ କମିତ ମାରିଛି । ତା ଗାଲରେ ପାଞ୍ଚ ଆଙ୍ଗୁଠିର ଚିହ୍ନ କମିତ ଲଗି ରହିଛି, ଦେଖ୍ ଟିକଏ ଆଖି ଖୋଲି ।’

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ‘ଦେଖ୍’ ‘ଦେଖ୍’ କହୁ କହୁ ଅନ୍ଧର ଆଖି ଖୋଲିଗଲା ଓ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଦତଳେ କୃତଜ୍ଞତାରେ ଲମ୍ବହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା । ତା’ ପରେ ସେ ଦ୍ୱାରକାରେ ଖୁବ୍ ସମୃଦ୍ଧିରେ କାଳ କାଟିଲା ।

ଗାଁ ଗହଳର ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣାଟିଏ ମହାକବିଙ୍କର ଲେଖନୀର ଯାଦୁସ୍ପର୍ଶରେ କି ଚମତ୍କାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । କବିର କଳ୍ପନା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବକୁ କପରି ଦେଇପାରିଛି ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର ବର୍ଣ୍ଣାଢ଼୍ୟତା !

ମହାଭାରତ ଏକ ସମରକାବ୍ୟ, ଏହି ଗାଥାର ମୂଳରୁ ଶେଷଯାଏଁ ଏପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ନାହିଁ ଯେବେ ଆମେ ରଣବାଦ୍ୟ, ଧନୁଷ୍ଟଙ୍କାର, ବୀରମାନଙ୍କର କୁହାଟ ଯୁଦ୍ଧାଶ୍ୱର ହ୍ରେଷା ଓ ଗଜର ବୃଂହିତ ଶୁଣିବାକୁ ପାଉନା ଇହଜୀବନକୁ ନିବଡ଼ଭାବରେ ଉପଭୋଗ କରିବାର ପରମତୃଷ୍ଣହିଁ ଏହି ମହାକାବ୍ୟ । ନାରୀପାଇଁ ଓ ଭୂମିପାଇଁ, ଏକ ବିରାଟଜାତି ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରାଣୋତ୍ସର୍ଗ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଏହି କାବ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦର୍ଶନାଂଶ ଭଗବଦ୍ ଗୀତା, ବାପୁଜୀଙ୍କ ଭିନ୍ନ ପ୍ରତିପାଦନ ସତ୍ତ୍ୱେ,ହିଂସାହିଁ ପ୍ରଚାର କରେ—ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଅନାସକ୍ତ ହିଂସା । ଭାରତ ଧ୍ୱଂସକାରୀ ନିର୍ବିଶେଷକୁଳକ୍ଷୟୀ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ସମରକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛନ୍ତି ପୁଣି ଏହି କାବ୍ୟର ପ୍ରଧାନ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ନାୟିକା ଦ୍ୱୟ—କୁନ୍ତୀ ଓ ଦ୍ରୌପଦୀ । ଶାନ୍ତିସ୍ଥାପନେଚ୍ଛୁ ଉଦାରପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ, ଏଇମାନେ ପ୍ରତିହିଂସାର ଅନଳ ଜାଳିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଉତ୍ତେଜିତ କରିଛନ୍ତି । ହିଂସା, ହତ୍ୟା, କୂଟଚକ୍ର, ରକ୍ତପାତ, ଭ୍ରାତୃବିବାଦ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ଜାତୀୟ ଓ ସାମାଜିକ ସଂଘର୍ଷର ବିପୁଳ ରଂଗମଞ୍ଚ ଏହି ମହାକାବ୍ୟ, ବର୍ଣ୍ଣ-ସୌଷ୍ଠବରେ ରମଣୀୟ ହୋଇ ଉଠିଛି କେବଳ ଦୁଇଟି ଉପାଦାନର ସଂଯୋଗରୁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଦମୟନ୍ତୀ, ସାବିତ୍ରୀ, ଶକୁନ୍ତଳା ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ଅଲୋକସାମାନ୍ୟା ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କର ଅଲୋକ-ସାଧାରଣ ପ୍ରଣୟ-ଗାଥା, କର୍ଣ୍ଣ, ଶକୁନି ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ପୁରୁଷଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଚରିତ୍ର, ଆଉ ଇତସ୍ତତଃ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ବିଜ୍ଞବାଣୀ, ଯାହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନମୁନା ହେଉଛି, ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ।

ଶାରଳା ମହାଭାରତ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ଭାବରେ ସମରକାବ୍ୟ । କୃଷକ-ପାଇକ କବିଙ୍କର ଲେଖନୀର ଉତ୍ସାହ, ଯୁଦ୍ଧର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଯେପରି ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଫୁଟିଛି, ସେପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦିଗରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରଣୟର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏହି ରୂଢ଼ବାସ୍ତବ, ଧାନବିଲ-ଗାଁଗୋହିରୀ-ଧୂଳି-ପଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ କୃଷକ କବିଠାରୁ କାହୁଁ ଆଶା କରିବା ? ଅର୍ଦ୍ଧ-ଶିକ୍ଷିତ କୃଷକ ବା ଶାନ୍ତିସୈନିକର ବିଜ୍ଞାଲୋଚନାର ସ୍ତରକୁ କିପରି ଯାଇପାରିବ ?

କିନ୍ତୁ ପାଇକ ଯୁଦ୍ଧପ୍ରିୟ ହେଲେହେଁ, କୃଷକ ସ୍ୱଭାବରେ ଶାନ୍ତ । କୃଷକ ପାଇକ ହୁଏ କେବଳ ତା ଧାନକ୍ଷେତ ଓ ଧାନଗଦାର ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ହିଁ କୃଷକ ହୁଏ ଶେଷରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ । କିନ୍ତୁ କୃଷକର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ୱଭାବେ ଶାନ୍ତ । ତେଣୁ ବୀର ରସର ଚିତ୍ରଣରେ କବି ସାରଳାଦାସଙ୍କ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଲେଖନୀ ତରବାରି ପାଲଟି ଯାଇଥିଲେ ହେଁ, କୃଷକ ଶାରଳାଦାସ ଜାତି ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରପାଇଁ ଚାହୁଁଥିଲେ ନିଶ୍ଚେ ଶାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଏହି ସମର-ସମ୍ବଳ ମହାକାବ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାରମ୍ବାର ଶାନ୍ତିର, ଅହିଂସାର, ସୁଶାସନର, ଶାନ୍ତ-ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କୃଷିଜୀବୀର ସୁନ୍ଦର ଛବି ପାଉ । ସଭାପର୍ବରେ କବି ଯେଉଁପରି ନୂତନ ଅହିଂସ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଚିତ୍ର ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭୋଜ୍ଜ୍ୱଳ କଳ୍ପନାର ଏକ ପ୍ରାମାଣ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ବ୍ୟପଦେଶରେ ପାଣ୍ଡବ ଭାଇମାନେ ଜଣଜଣକରି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଦିଗକୁ ରାଜ୍ୟଜୟରେ ବାହାରି-ଛନ୍ତି । ଭାରତ ବର୍ଷର ପଶ୍ଚିମରେ ସିନ୍ଧୁ ଦେଶରେ ସେମାନେ ଭେଟିଛନ୍ତି ଏକ ଅପୂର୍ବ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି । ଏଇ ସମୁଦାୟ ରାଜ୍ୟଟି ହଲାଣ୍ଡ ପରି ସମୁଦ୍ରକୁ ବନ୍ଧ ପକାଇ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଛି । ଏଇ ଗଠନାତ୍ମକ ଯୋଜନାର ନେତା ହିଁ ଏବେ ରାଜା । ସେ ରାଜ୍ୟର କୌଣସି ପ୍ରତିବେଶୀ ରାଜ୍ୟ ବା ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୱେଷ ବା ଗୋଳ ନାହିଁ । ରାଜା ଓ ପ୍ରଜା ସମସ୍ତେ ଅହିଂସପନ୍ଥୀ । ରାଜା ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରଜାଙ୍କ ସହିତ କାମ କରେ ଓ ଭିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ଅନ୍ନରେ ବଞ୍ଚେ । ପାଣ୍ଡବ ବାହିନୀକୁ ଲକ୍ଷିତ କରି ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ହିନୋଭା କହିଥିଲେ—"ଏଇପରି ଆମର ରାଜ୍ୟ । ଆମର ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ କାହା ସହିତ କଳି ବିବାଦ ନାହିଁ । ଆମେ ଆମ ଦୁଃଖ ସୁଖରେ ଅଛୁ । ତୁମେ ଆସିଛ ଆମକୁ ଲଢ଼େଇରେ ମାରିବାକୁ ? ପଳା, ପଳା, ଏଠୁ ।"

ଔପନ୍ୟାସିକ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଏକମତ ଯେ, ଶାରଳା ଦାସ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ଖାରବେଳଙ୍କର ଉଦୟ-ଗିରିରେ ଯାପିତ ଶେଷ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନର ଯେଉଁ ଜନଶ୍ରୁତି, ତାହା ଏବି ଅପେକ୍ଷା କବିଙ୍କ ସମୟରେ ତାଜା ଥିଲା । ବୋଧହୁଏ ତାକୁଇ ଉପାଦାନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣକରି ଏଇ ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱପ୍ନରାଷ୍ଟ୍ରର ଚିତ୍ର ଦେଇ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଯାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମରସମ୍ବଳ ଏକ ରଚନାରେ ପୁଣି କାବ୍ୟ-ନାୟକ ମାନଙ୍କର ବୀରତ୍ୱକୁ ଧିକ୍କାର ଦେଲଭଳି, ଏପରି ଅହିଂସ-ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ସମାଜର ଶିକ୍ଷ ଦେବାର ପ୍ରୟାସ ଓ ସାହସହିଁ ଉଚ୍ଚ ଅକୁତୋଭୟ ସୃଜନୀ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦିଏ । କବି ହୁଏତ ଖାଲି ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳଙ୍କ ଶେଷ ବୟସର ଭିକ୍ଷାଣୀ ଗୁମ୍ଫାଜୀବନର କଥା ଶୁଣି ନଥିଲେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଜୈନ ଓ ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଥିବେ ଓ ଏମାନଙ୍କର ଶାନ୍ତ, ପବିତ୍ର, ଅହିଂସ-ଜୀବନ ପ୍ରତି କବିଙ୍କର ଚିତ୍ତରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିଶ୍ଚୟ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିବ । କବି ହୁଏତ ତାଙ୍କର ମାନସ ଜଗତରେ ସୁଯୋଗ ଖୋଜୁଥିବେ, ତାଙ୍କ ମହାକାବ୍ୟର କେଉଁଠି ହେଲେ, ଏଇ ଶାନ୍ତ, ପବିତ୍ର, ଅହିଂସ ଶ୍ରମଣ ଗୋଷ୍ଠୀର ଚିତ୍ରଟିଏ ଗୁଡ଼ିଯିବାକୁ । ସେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ତାହା ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନକାଳ ନିର୍ବାଚନ ମଧ୍ୟ ଚମତ୍କାର ।

ଦେଖିବା ଶୁଣିବା ଅଙ୍ଗେନଭେଇବା କଥାକୁ ହିଁ ମହାକବି କିପରି ତାଙ୍କର କାବ୍ୟର ଉପାଦାନ ରୂପେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଭାବରେ ବାଛି ନେଉଥିଲେ, ତାହାର ବିଚିତ୍ରତମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଉଛି ଆଦି-ପର୍ବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବସ୍ତୁକର ପଣ୍ଡାର ଉପାଖ୍ୟାନ । ଏଇ ଉପାଖ୍ୟାନ ତ ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥରେ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ ଏହାର ଆଶ୍ରୟ ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଚଣ୍ଡାଳ ଯୁଦ୍ଧ । ନିଜେ ଦେଖି ନଥିଲେ ବା କାହିଁ ଘଟିବାର ଶୁଣି ନଥିଲେ, ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ପକ୍ଷରେ ଏପରି ଏକ କାଣ୍ଡ ଅକଳ୍ପନୀୟ । ଘଟିଥିଲେ ତ କଥାଇ ନାହିଁ । ଯଦି ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ କବିକଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ, ତା'ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସମାଜତତ୍ତ୍ୱାନ୍ୱେଷୀମାନଙ୍କର ଗମ୍ଭୀର ଗବେଷଣାର ବସ୍ତୁ । କାରଣ , କୌଣସି କଳ୍ପନା, ଏକାବେଳକେ ବାସ୍ତବ-ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇନପାରେ । ହୁଏତ ଏହା କୌଣସି ସମୟରେ ଏଦେଶରେ ଘଟିତ, ତୀବ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟ-ଅନାର୍ଯ୍ୟ, ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ-

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଶୂଦ୍ର ବିବାଦର ସୂଚନା କରେ । ଭାରତର ସମାଧି-ମଗ୍ନ ଭୋଳା ଇତିହାସ ଯାହା ଭୁଲିଯାଇଛି, ହୁଏତ କବି-ପ୍ରତିଭା ତାହାର ଇମ୍ପ୍ରେସନିଷ୍ଟ ଚିହ୍ନ ରଖିଯାଇଛି ତାର କାବ୍ୟରେ ।

ଉପାଖ୍ୟାନଟି ଏହିପରି—

ବନବାସ କାଳରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ବୁଲି ବୁଲି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀକୂଳରେ ଓଡ଼ାଦଶିବପୁରରେ । ଏଇ ସ୍ଥାନ ଏବେ ବି ଏକ ତୀର୍ଥରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ । ସେଠାରେ କୁନ୍ତୀଙ୍କ ସହିତ ପାଣ୍ଡବମାନେ ବିଷ୍ଣୁକର ପଣ୍ଡା ନାମକ ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । କିଛିକାଳ ପରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଇଚ୍ଛାକଲେ ଗୌତମୀ ତୀର୍ଥକୁ ଯିବାକୁ । ସମସ୍ତେ ଗଲେ । କେବଳ ବୃଦ୍ଧା କୁନ୍ତୀ ଏତେବାଟ ଚାଲି ପାରିବେନି ବୋଲି ବିଷ୍ଣୁକର ପଣ୍ଡା ଘରେ ରହିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଶୁଣା କରିବାପାଇଁ ଭୀମସେନଙ୍କୁ ରଖାଇ ଦିଆଗଲା ।

ଦିନେ ଭୀମ ଦେଖିଲେ ଗୋଟିଆ ଓଡ଼ାଦଶିବପୁର ଗାଁଟି ନାନା କୋଳାହଳରେ ଜାଗ୍ରତ । ଯେପରିକି ଯୁଦ୍ଧର ଆୟୋଜନ । ଭୀମ ବିଷ୍ଣୁକର ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ବ୍ୟାପାରର ହେତୁ ପଚାରିଲେ । ପଣ୍ଡା ଉତ୍ତର ଦେଲା ଏଇରୂପେ—

"ବହୁକାଳ ପୂର୍ବେ ଏଇ ଶିବପୁରରେ ଜଣେ ପୂତ-ଚରିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାସକରୁଥିଲେ । ସେ ବିବାହ କରିଥିଲେ, ଓ ତାଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଉ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଥରେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୈତରଣୀ ସ୍ନାନପାଇଁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ବୁଦ୍ଧକୁଟ ନାମକ ପାହାଡ଼ ଦେଇ ଏକ ନିର୍ଜନ ରାସ୍ତାରେ ଗଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଗଲ୍ଭା ଚଣ୍ଡାଳକନ୍ୟା ସେହି ସୁନ୍ଦର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯୁବକକୁ ଲୋଭକରି ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧକରି ନେଇଗଲା । ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଔରସରେ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀର ଦଶୋଟି ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ସେହିକାଳରୁ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣର

Digitized by srujan ka@gmail.com

ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଆଡ଼ର ବଂଶଧର ଓ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଆଡ଼ର ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଚାଲିଆସିଛି । ଚଣ୍ଡାଳମାନେ ଉକ୍ତ ଦେଶରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଶ୍ରାବଣମାସରେ ଆସି ଶିବପୁର ଲୁଟିକରନ୍ତି ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନେଇ ପଳାନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ାକ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଓ ବର୍ବର । ଏଇବର୍ଷ ଏଇ ତାଙ୍କର ସମୟ ହୋଇଆସିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଆମମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଏ ଯୁଦ୍ଧାୟୋଜନ ।"

ଚଣ୍ଡାଳମାନେ ଆସିଲେ । ଲୁଟପାଟ, ହାଣକାଟ କଲେ । ଭୀମ ଓ ବକ୍ଷ୍ମୁକର ପଣ୍ଡା ଦୂରରେ ଏକ ଗଛମୂଳେ ଠିଆହୋଇ ଘଟଣା ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡା ଭୟରେ ଥରଥର ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ପଳାୟନ କଲାବେଳେ, ଭୀମ ତାଙ୍କୁ ବହୁକଷ୍ଟରେ ଧରି ରଖିଲେ । ତା'ପରେ ଲୁଟପାଟ ହାଣକାଟ ଦେଖିଦେଖି ଭୀମସେନଙ୍କର ରକ୍ତ ଯେତେବେଳେ ଉଷ୍ମ ହୋଇଉଠିଲା, ସେ ଯେଉଁ ଗଛତଳେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ, ତାକୁଇଁ ଉପାଡ଼ି, ଝାମ୍ପ ଦେଲେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଓ କେତୋଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଚଣ୍ଡାଳମାନଙ୍କୁ ନିପାତ କରିଦେଲେ ।

ଶିବପୁରର କୃତଜ୍ଞ ପୁରବାସୀଗଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୀମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନଗରର ରାଜା ହେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଭୀମ ରାଜା ହେଲେ ଓ ବକ୍ଷ୍ମୁକର ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀ କଲେ । କ୍ରମେ ଆଖପାଖ ଅନେକ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତକରି ଭୀମ ଏକ ବଡ଼ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ହେଲେ । ବିରାଟ ପ୍ରାସାଦ ବି ତିଆରି କଲେ । କିନ୍ତୁ ଭାଇମାନେ ଫେରିଆସିଲା ପରେ ବକ୍ଷ୍ମୁକର ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ସେହିରାଜ୍ୟର ରାଜପଦରେ ବସାଇ, ପୁଣି ବନବାସରେ ବାହାରିଲେ । ପରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ସମୟରୁ ବକ୍ଷ୍ମୁକର ପଣ୍ଡା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଏକ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ରାଜାଭାବରେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଏ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୌତୂହଳୋଦ୍ଦୀପକ ଉପାଖ୍ୟାନ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳର ବିବାଦ ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳର ଯୁଦ୍ଧ । ପୁଣି ବର୍ବର ଚଣ୍ଡାଳମାନେ କିପରି ନିଜ ଦେଶ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଆଦ୍ୟରେ ଇଚଳେନ୍ଦ୍ର ଓ୍ ବା ନିବାରିତ ରାଜା ତା'ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ରାଜ-ବଂଶ ସ୍ଥାପନା । ଏ ସବୁର ପଛରେ ଗଭୀର ଐତିହାସିକ ଓ ସାମାଜିକ ତତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣାବଳି ଅଛି ନିଶ୍ଚୟ, କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ଅଜ୍ଞାତର ଘନ ତିରସ୍କରଣୀ ଅନ୍ତରାଳରେ ରହି ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ମୃତ । କିନ୍ତୁ ଉପାଖ୍ୟାନ ଭାବରେ ଘଟଣାର ନିର୍ଯାସ ରହିଯାଇଛି ଆମର ପ୍ରକୃତ ଜାତୀୟ ଐତିହାସିକ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ଲେଖନୀରେ । ଏ ଉପାଖ୍ୟାନ ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ନାହିଁ କି ଏହା ନ ଦେଇଥିଲେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଭାବରେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହି ନଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଦେବାଦ୍ୱାରା ହିଁ, ଏଇ କୃଷକ କବିର ଅପସ୍କୃତ ଲେଖା ଜାତୀୟ ମହାକାବ୍ୟର ସ୍ତରକୁ ଉଠିଛି ଓ ଜଣାଇ ଦେଉଛି ଯେ ଏହି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କୃଷକର ସୃଷ୍ଟିର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଥିଲା ତାର ନିଜର ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଦୁଇଟି ଆଖି ଓ ଦୁଇଟି କାନ । ସେ ଯାହା ଦେଖୁଥିଲା, ଶୁଣୁଥିଲା, ତାରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ହିଁ ଏ ବିରାଟ ମହାକାବ୍ୟ ସେ ଲେଖି ଚାଲିଥିଲା ।

ଶେଷରେ କଳିର ଆବିର୍ଭାବ ରୂପକ ଚମତ୍କାର ଉପାଖ୍ୟାନଟି ଆଲୋଚନା କରି ବିଦାୟ ନିଏ । ଏ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତରେ ଶାରଳା-ଦାସଙ୍କର ବୋଲି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୃହୀତ । ଅନ୍ତତଃ ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଏହା ନାହିଁ ।

ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ବେଳେ ଥରେ ତାଙ୍କର ବିଚାର ପାଇଁ ଏକ ବିଚିତ୍ର ମୋକଦମା ଆସି ପଡ଼ିଥିଲା । ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଗୋଟିଏ ଶୂଦ୍ର ଭୃତ୍ୟ ଥିଲା । ଥରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୃତ୍ୟକୁ କହିଲେ,

Digitized by srujan ka@gmail.com

ତାଙ୍କ ବିଲ ନିକଟରେ ଯେଉଁ ଢିପଜାଗା ଅଛି ତାକୁ ଖୋଳି ଜମି ସାଥିରେ ସମତୁଲ କରି ଦେବାକୁ । ଭୃତ୍ୟ ତାହା କରିବାକୁ ଗଲା । କିନ୍ତୁ କିଛି ସମୟ ପରେ ସେ ଯୋଡ଼ାଏ ରତ୍ନଖଚିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକଙ୍କଣ ଆଣି ତାର ମୁନିବ ଆଗରେ ଥୋଇ କହିଲା,'ମାଟି ଖୋଳୁ ଖୋଳୁ ଏହା ପାଇଲି । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ଏହା ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କର ପୋତାମାଲ, ଆପଣ ରଖନ୍ତୁ ।' ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ, 'ନା, ନା ଏ ଦ୍ରବ୍ୟ କାହାର ମତେ ଜଣାନାହିଁ। ତୁ ପାଇଲୁ ତୁ ନେ । ମୁଁ କାହିଁକି ନେବି ? ଭୃତ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଲା, "ଆଜ୍ଞା, ଏ ମାଟି ଆପଣଙ୍କର । ଏଥିରୁ ଯାହା ମିଳିବ ସେ ସବୁ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ପ୍ରାପ୍ୟ । ମୁଁ ଏହାକୁ କାହିଁକି ନେବି ? ଆପଣଙ୍କର ଦ୍ରବ୍ୟ ଏ, ଆପଣହିଁ ନିଅନ୍ତୁ ।' ପ୍ରଭୁ କହିଲେ, 'ଦେଖ, ମାଟି ଉପରେ ଯେଉଁ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ତାହାହିଁ ମୋର ପ୍ରାପ୍ୟ । ତୁ ନିଜେ ଶ୍ରମ କରି କରି ଏହାକୁ ମାଟିତଳୁ ପାଇଲୁ , ଏହା ତୋହରି ପ୍ରାପ୍ୟ । ତୁ ନେଇଯା, ମୁଁ ନେବି ନାହିଁ ।'

ଏହିପରି ଭାବରେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଚାଲିଲା । କୌଣସି ମୀମାଂସା ନହୋଇ ପାରିବାରୁ ସେ ଦୁହେଁ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଏ ବ୍ୟାପାର ଦେଖି ଅବାକ୍ । ସେ ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ସହଦେବ-ଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଚାହିଁଲେ । ସହଦେବ କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା, ଏହାର ମୀମାଂସା ଏଇକ୍ଷଣି ହୋଇଯିବ ଦେଖନ୍ତୁ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗ ରହିଛି ବୋଲି ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । କାରଣ କଳି ଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଆପଣ ପୃଥିବୀରେ ଥିଲା-ଯାଏଁ ମୁଁ କଳିକି ବାନ୍ଧିରଖିଛି । ଯେଉଁଦିନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆମଲାଗି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସଭାକୁ ଦୌତ୍ୟ କରିବାକୁ ଗଲେ, ସେହି ଦିନ କଳି ପୃଥିବୀକୁ ଆଗମନ କଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମତେ କହିଲେ, ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ତାକୁ ବାନ୍ଧ ରଖିବାକୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ତ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରଲେଣି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କଳିକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରଦେଉଛୁ । ଆଜି, ଆପଣ ଏ ମକଦମାର ବିଚାର କଳିଯୁଗର ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ଦିଅନ୍ତୁ ।"

ସେୟା ହେଲା । କଳି ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ସାଙ୍ଗେସାଙ୍ଗେ ତାର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରଦେଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପ୍ରଭୁ ଓ ଶୂଦ୍ର-ଭୃତ୍ୟଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ନିକଟରେ ପଠାଇ ଦେଲା ମାତ୍ରେ, ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି-ତର୍କ ଠିକ୍ ବିପରୀତ ରଙ୍ଗ ଧାରଣ କଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦାବୀକଲା 'ହଜୁର, ଏ କଙ୍କଣ ମୋର, କାରଣ ମୋ ମାଟିରୁ ବାହାରଛି ।' ଭୃତ୍ୟ କହିଲା "ହଜୁର, ମାଟି ଉପରେ ଯାହା ଫଳିବ ତାହା ସିନା ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ । ଏ କଙ୍କଣ କ'ଣ ଏ ପୋତିଥିଲେ ଯେ ତାକୁ ଦାବୀ କରିବେ ? ମୁଁ ଶ୍ରମ କରୁକରୁ ପାଇଛି, ଏ ମୋର ପ୍ରାପ୍ୟ ।"

କଳିଯୁଗର ରାଜା ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ତା ପରେ ରାୟ ଦେଲେ 'ଏ କଙ୍କଣ ପ୍ରଭୁ ବା ଭୃତ୍ୟ କାହାର ପ୍ରାପ୍ୟ ନୁହେଁ । ତାହା ରାଜ-ସରକାରଙ୍କର ହିଁ ପ୍ରାପ୍ୟ ।' ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆଦେଶ ଦେଲେ ରତ୍ନ-ଖଚିତ କଙ୍କଣଯୁଗଳକୁ ନେଇ ରାଜ-ଗନ୍ତାଘରେ ଗଚ୍ଛିତ ରଖିବାକୁ ।

ଏବେ ଭାରତୀୟ-ସମାଜ ନର୍ଭେଳ ପରାର୍ଥପରତା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା । ଗ୍ରୀକ୍ ରାଜଦୂତ ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍‌ଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ସମର୍ଥନ କରୁଛି । ସେଦିନ ସମାଜରେ ସତ୍ୟପ୍ରତି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଅର୍ଥ ବା ପଦ ଜୀବନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁନଥିଲା, କରୁଥିଲା ଧର୍ମ ଓ ନ୍ୟାୟ । ଏଇ ଉଦାର ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ, ଉଭୟ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣଠାରେ ଓ ମୂର୍ଖ ଶୂଦ୍ରଠାରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମରେ ଫୁଟିଉଠୁଥିଲା । ପାରସ୍ପରିକ ସହଯୋଗ ହିଁ ଥିଲା ସମାଜ ଜୀବନର ଏକ ଓ ପ୍ରଧାନ ମୌଳିକ ମନ୍ତ୍ର, ଏଇ ଉପାଖ୍ୟାନର

Digitized by srujan ka@gmail.com

ପ୍ରଥମ ସ୍ତରରେ କୃଷକ କବି ସେହି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗର ଏକ ମନୋରମ ଚିତ୍ର ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ତା'ପରେ ଇତିହାସର କେଉଁ ଅଶୁଭ-ମୂହୂର୍ତ୍ତରେ ଲୋକଚିନ୍ତା ହୋଇଉଠିଲା ସ୍ୱାର୍ଥ-କୈନ୍ଦ୍ରିକ, ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ, ବିକୃତ ଓ ସଙ୍କୁଚିତ । ଲୋକେ ନିଜକୁ ମନେକଲେ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଜନ୍ମ ହେଲା ସମାଜରେ ଲୋଭର ସଂଘର୍ଷ । ଭୟ, ଅବିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରତାରଣା, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର, କୂଟଚକ୍ର ପ୍ରଭୃତି ହେଲା ଆମ ପ୍ରତିଦିନର ଧର୍ମ । ନ୍ୟାୟ, ସମବେଦନା, ସହାନୁଭୂତି ଓ ଉଦାର ମାନବିକତାର ଖୋଲା ଆକାଶ, ନିର୍ମଳବାୟୁ, ଓ ସୁଗନ୍ଧ ସୌରଭିଣି, ଚିରକାଳଲାଗି ଆମ ବାତାବରଣରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଆମେ ଏବେ ମନେକରୁ ଯେ, ଯେହେତୁ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମର ଜାତୀୟ ବୀର, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ଏ ଦେଶରେ ଅନ୍ୟାୟ ଅଧର୍ମ କିଛି ନଥିଲା । ତାହା ଏକାବେଳେକେ ଭ୍ରାନ୍ତଧାରଣା । ପୌରାଣିକ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଠାରୁ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଅଧିକ ଧାର୍ମିକ ଓ ନ୍ୟାୟବାନ ରାଜା ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ପରୀକ୍ଷିତ ଯେପରି ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ଦେଲେ, ସେଥିରୁ ଆମକୁ ଧରିନେବାକୁ ହେବ ଯେ, କୃଷକ କବି ହେଁହି ପୌରାଣିକ ନୃପତିଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଶାସକ-ମାନଙ୍କର ପ୍ରତୀକମାନ କରି ହିଁ ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି । ଦିନେ ଧନୀ ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଭୂସ୍ୱାମୀ ତାର ଭୃତ୍ୟକୁ ରତ୍ନଖଚିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକଙ୍କଣ ନିଜେ ଆତ୍ମସାତ୍ ନକରି ଭୃତ୍ୟକୁ ଫେରାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଦରିଦ୍ର ଭୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସାଧୁତାରେ ଶିକ୍ଷିତ ଭୂସ୍ୱାମୀ ଠାରୁ ବଳିଯାଉଥିଲା । ସେଦିନର ସାଧୁ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ରାଜା ମଧ୍ୟ ନିଜେ ତାହା ମାରି ନେବାର ଭାବି ପାରି ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ କଳିର ରାଜା ହଠାତ୍ ସ୍ଥିର କରିନେଲେ, ସେ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକଙ୍କଣ, ଯାହାଁ ଭୂସ୍ୱାମୀ ବା ଭୃତ୍ୟ କାହାର ନୁହେଁ, ତାହା ତାଙ୍କର ହିଁ ପ୍ରାପ୍ୟ । ବିବଦମାନ ଦୁଇ ପକ୍ଷକୁ ଏକ ଏକ କଙ୍କଣ ଦେଇଦେବାର ଶଲ୍ଲୋଭ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ତାଙ୍କ କଳ୍ପନାକୁ ଆସିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ଦରିଦ୍ର ପ୍ରଜାର ଧାନଚାଲୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି ରାଜତନ୍ତ୍ରର ଆତ୍ମ-ସ୍ଫୀତ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ସମୟରେ ଇତିହାସର ଅନ୍ୟକାଳ ପରି, ନଘଟି ଥିବାର ଆଶା କରିବା କେବଳ ମିଥ୍ୟା ଜାଣିପୂରା । କବି ନିଜେ ଏ ସବୁ ଦେଖି ମନେ ମନେ ନିଶ୍ଚୟ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବେ । କିନ୍ତୁ କରିବେ କଣ ? ଅନ୍ତତଃ ସମାଜର ଶାସକମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଚେତାଇ ଦେବାପାଇଁ ବୋଧହୁଏ; କବି, ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଏଇ ଚମତ୍କାର ରୂପକଟିକୁ ଆମ ଆଗରେ ଥୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଶାସନ-ଭଙ୍ଗି ଦେଇ ସକଳ କାଳର ସମାଜଶୋଷକମାନଙ୍କର ହେୟ ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ରୂପେ, ଯେଉଁର କି ଅପକର୍ମ ଅପକର୍ମ ବୋଲି ହିଁ ପରିଗଣିତ ରହିବ ।

ମୁଦ୍ରାକର—ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀଭୁବନେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର, ପ୍ରଭାତୀ ପ୍ରେସ୍, କଟକ-୨

Digitized by srujan ka@gmail.com

Digitized by srujan ka@gmail.com